De Jezuiten. Wie zij waren en wie zij zijn

Jesuits

EERSTE HOOFDSTUK.

Hoe de Katholieke Kerk voor het ontstaan van het Jezuítismus heeft gehandeld.

Wanneer de Jezuiten-orde door onvermoeide in— , spanning het eindelijk zoo ver heeft gebragt, dat zij het Pausdom , voor welks magt en heerlijkheid op aarde zij 'voorgeei‘t te strijden, thans geheel over‘ heerscht, zoodat zij er nu wel naar kan streven, zich zelve tot heerscheres over de wereld en over de gewetens der menschen te verhefl’en , zoo is dit zeker iets nieuws , waarvan de oude Katholieke kerk niets wist; doch niet nieuw, maar zeer oud is het nog steeds door de Jezuiten aangewende middel, dat zij de uitspraken van den Paus voor onfeilbaar ‘ verklaren ,. alle ware beschaving en vrijheid van denken in bare geboorte verstikken, en ieder vijand van het Pausdom als een »ketter” vervolgen. Deze handelwijze, die reeds sedert eeuwen in zwang is , werd hun voorbeeld. Hadden er nooit kettervervolgingen plaats gehad, er zou geene Jezuiten-orde

ontstaan zijn.

Het woord »ketter” was oorspronkelijk geen scheldnaam, zoo als het later is geworden; want het is eene verminking van het woord »kathaar dat van het Grieksoh afstamt en »zuiver” beteekent. Men bestempelde met dien naam zulke Christenen, die sommige leerstellingen der Katholieke kerk verwierpen, die sommige misbruiken afschaften, en het Christendom in zijne oorspronkelijke Apostolische eenvoudigheid en »zuiverheid” wilden herstellen.

Eigenlijk is het een vergrijp tegen de natuur, wanneer men den met rede en vrijen wil begaafden mensch wil dwingen en bevelen, om het eene te gelooven en het andere te verwerpen; het is de vermetelheid ten top gevoerd, wanneer eene kerkvergadering zich verstout, haar geloof voor het eenige ware en zaligmakende te verklaren. Ten gevolge van de uiteenloopende geestesrigtingen der menschen en den trap van beschaving en kennis waarop zij staan, moeten er zoovele verschillende geloofsbelijdenissen zijn, als er menschen op den aardbodem wonen. Zoo er zelfs geene volkomene gelijkheid bestaat tusschen twee bladeren van denzelfden boom , zoo elk hemelligchaam eene wereld op zich zelve is, die van elke andereverschilt; hoe zouden dan twee geesten geheel dezelfde voorstellingen van God en goddelijke zaken kunnen hebben? Ook is het heerschen over het geloof in strijd met den Bijbel; de Apostel Paulus schrijl't uitdrukkelijk in zijn tweeden brief aan de Corinthiërs: Niet dat wij heerschappij voeren over uw geloof, maar wij zijn medewerkers uwer

blijdschap ,” en Jakobus verklaart: »Er is een eem'g wetgever, die behouden en verderven kan ; wie zijt gij, die een ander oordeelt ?” terwijl wij Petrus in het huis van den Heidenschen hoofdman Cornelius hooren zeggen: »In allen volke, die God vreest en geregtigheid werkt, is Hem aangenaam.” lntusschen had men reeds in de eerste eeuwen na Christus zekere Christelijke, maar duistere en onbegrijpelijke Ieerstellingen uitdrukkelijk geboden, over de minste afwijking daarvan grooten strijd gevoerd en de verdedigers van tegenovergestelde gevoelens op het wreedst vervolgd. Dit had het eerst in het Oosten plaats , waar men reeds vroegtijdig verschillende secten had. Daarentegen schijnt het Westen zich tot het jaar 1030 om de ketters niet veel be— kommerd te hebben, hoewel zij na dien tijd een voorwerp van groote opmerkzaamheid werden. In het jaar 1179 sprak eene kerkvergadering te Rome onder Paus Alexander 111, het vonnis der veroordeeling over alle katharen uit, sloot hen buiten de Katholieke kerk en gaf hen aan de vervolging der geestelijke en wereldlijke overheid prijs. Zij moeten echter geene al te slechte mensehen geweest zijn; want een Katholiek schrijver uit die dagen (een Dominikaan‘) geeft van hen het volgende getuigenis: ›Zij zijn bescheiden, eenvoudig, kuisch, vlijtig, bezoeken geene danszalen en herbergen, zij zijn voor toorn en driít op hunne hoede, streven niet naar rijkdommen, maar zoeken met grooten en voornamen in aanraking te komen, om ze te bekeeren; zij vermijden den koopmansstand, omdat zij daarin zoo veel leugen en bedrog aantreffen, en leggen zich slechts op de wetenschappen toe , om hunne tegenpartij te kunnen wederleggen.”

De voornaamste wetenschap, die de katharen gewoon waren te beoefenen, was de kennis van den Bijbel, en deze kennis was destijds niet gemakkelijk, zelfs niet zonder gevaar te verkrijgen. Zoo als men weet, is het Oude Testament in de Hebreeuwsche, het Nieuwe Testament in de Grieksche taal geschreven. Doch reeds 980 jaar voor de geboorte van Christus had men eene Grieksche overzetting van het 0. T., de »Septuaginta” geheeten; zij wijkt op vele plaatsen van den Hebreeuwschen grondtekst aanmerkelijk af. In de vierde eeuw na Christus' geboorte vertaalde een Katholiek heilige, met name llieronymus, den Bijbel volgens den grondtekst in de Latijnsche taal, en de toenmalige Paus Damasus was over dezen arbeid zoo voldaan, dat hij dien niet alleen volkomen goedkeurde, maar ook ieder, die daaraan iets zou willen veranderen, met zijn banbliksem bedreigde. Doch een latere Paus stoorde zich volstrekt niet aan deze onfeilbare uitspraak van zijn voorganger , maar liet vele veranderingen in de overzetting maken, waarop hij gelastte, dat‘deze veranderingen nu in elk geval de laatste moesten zijn, natuurlijk weder onder bedreiging van den ban en de eeuwige verdoemenis. Intusscheu had nog een derde Paus in zijne onfeilbaarheid de ontdekking gedaan, dat de overzetting vele gebreken had , en haar laten omwerken. In deze gedaante heet de Latijnsche overzetting »Vulgata,” en wordt sedert de zevende eeuw in alle Katholieke landen als de eenige authentieke Bijbel beschouwd. Doch reeds de omstandigheid , dat de Vulgata in het Latijn was geschreven, was den leeken (niet-geestelijken), die in den regel de Latijnsche taal niet verstonden, in het gebruik er van zeer hinderlijk. Bovendien was het lezen gevaarlijk. De Paus en de Bisschoppen beweerden in het bezit eener traditie (overlevering) te zijn, die van de Apostelen afkomstig zou wezen, en die hun de stofl‘e bood, om datgene te maken, wat zij de leer der »onfeilbare kerk” noemden; met deze leer stemde de Bijbel juist niet in elk opzigt overeen, en het werd daarom zeer ongaarne gezien, wanneer leeken den Bijbel lazen, ja dit werd hun zoo goed als verboden. Nu zochten de menschen, die eene verbetering der kerk wenschelijk achtten, zich daardoor te helpen, dat zij de Vulgata uit de Latijnsche taal in de moedertaal overzetteden.

Omstreeks het jaar 1104 leefde in het zuiden van Frankrijk een priester, Pieter de Bruys geheeten, die vlijtig in den Bijbel had gelezen , en ook anderen daartoe aanspoorde; hij verwierp , als met den Bijbel niet overeenstemmende , maar eerst later in het Christendom opgenomen, den kinderdoop, de

vereering der heiligen en hunne beelden, den ongehuwden staat der geestelijken en de mis. Wat hem echter veel kwalijker werd genomendan dit alles, was, dat hij het zedelooze leven der geestelijkheid afkeurde, ja, naar men zegt, zou hij zelfs tot de verwoesting van de door zedelooze geestelijken ontwijde godshuizen hebben aangezet. Er ontstonden onlusten onder het volk, bij eene waarvan hij in 1124 te St. Gilles levend werd verbrand. Deze soort van doodstraf zien wij spoedig daarna bijzonder aan de ketters voltrekken; want men zeide: »het betaamt de heilige kerk als liefhebbende moeder niet, bloed te vergieten; bij gevolg moeten de ketters niet onthoofd, neen — levend verbrand worden.”

Er bestond destijds eene zekere soort van geleerde mannen, die men Scholastieken noemde, onder wie Abelard zoowel door zijne ongelukkige liefde en andere rampspoedige lotgevallen, als door zijne kunde en geleerdheid algemeen bekend is geworden. Een leerling van dezen Abelard was Arnold van Brescia. een jongeling , die streng en ingetogen leefde en in navolging van Pieter de Bruys als ernstig boetprediker tegen de in zedeloosheid verzonkene geestelijkheid optrad. De bron dezer verdorvenheid meende hij gelegen te zijn in de weelderige leefwijs en den rijkdom der geestelijkheid; en daar de Bijbel hetbezit van vele aardsche goederen door de dienaars der kerk geenszins goedkeurt , beweerde Arnold van Bres— cia, dat de geestelijkheid arm behoorde te zijn, en dat alle kerkelijke lasten moesten ophouden. Dit was natuurlijk een strijd op leven en dood beginnen, te meer daar Arnold tevens had gezegd, dat heilige handelingen , door onkuische geestelijken volbragt, geene heilige handelingen meer bleven, en dat de idée eener zuivere, heilige, Apostolische kerk slechts door eene geheele hervorming van den geestelijken stand kon verwezenlijkt worden. Doch eene kerkvergadering te Rome (1139) veroordeelde zijne grondstellingen; hij moest Italië verlaten , en reisde eerst naar Frankrijk, vervolgens naar Zwitserland, waar hij vriendelijk werd ontvangen , en zette daar zijne boetpredikatiën voort. Intusschen had zijne leer in Rome zelf wortel geschoten; de burgers van Rome vonden het alles behalve geestelijk , dat de Paus als wereldlijk vorst regeerde; zij stichtten eene republiek, benoemden een republikeinschen senaat en beperkten de magt van den Paus , daar zij hem geen ander dan een geestelijk bestuur als bisschop van Rome toestonden. Te midden van deze onlusten stierf de Paus , en nu werd er een ander gekozen, Celestinus 11., die Arnolds vriend was en hem naar Rome riep. Wie weet, wat er nu zou gebeurd zijn? Zulk een Paus en zulk een vriend! Doch Celestinus stierf spoedig; zijn opvolger’Lucius Il. verloor 1145 zijn leven onder de steenworpen der Romeinen; diens opvolger Eugenius Ill. vlugtte (1146) naar Frankrijk, en eerst aan Paus Hadrianus IV. gelukte het, de Romeinen door het interdict schrik aan te jagen. Dit was destijds nog iets nieuws, een ban in het groot, over eene stad of een geheel land uitgesproken. De kerken werden gesloten, de missen slechts met gesloten deuren gelezen, de reliquiën van de altaren genomen, de cruciiixen en beelden der heiligen bedekt; geene klokken worden geluid, geene sacramenten bediend; geen kind mogt gedoopt, geen bruidspaar getrouwd, geen doode in gewijde aarde begraven worden, zoo lang de beleedigde kerk niet was verzoend. Door dit middel bewerkte de Paus, dat Arnold uit Rome werd verbannen, om in de handen van Fre‘

derik van Hohenstaufen te vallen, die hem als gevangene aan den Paus uitleverde. Hadrianus liet hem als ketter en rebel tot den vuurdood veroordeelen, en dit vonnis werd 1155 te Rome voltrokken. Maar zoo groot was nog de eerbied van het volk, dat men de asch van den verbrande in den Tiber moest strooijen, om te beletten dat men overblijfsels van zijn lijk verzamelde, en dat de Paus zich gedrongen zag, tot een leugen de toevlugt te nemen en te verklaren, dat niet hij , maar de wereldlijke overheid den ketter had laten verbranden. Zijne aanhangers , Arnoldisten genaamd, gingen echter voort, eene hervorming der kerk in het hoofd en de leden te begeeren.

Reeds o'mstreeks het jaar 830 had een bisschop Claudius van Turin een hevigen strijd tegen het Pausdom , de vereering der heiligen en de beeldendienst aangevangen , en sedert hielden zich vele ingetogene lieden in de Alpendalen op , die op eenvoudig Apostolische wijze hunne eigene godsdienst hadden; door hunne naburen werden zij de >>goede lieden" genoemd, in de oogen van den Paus waren zij ketters. doch leefden een geruimen tijd rustig en ongehinderd. Tot; dezen drong de leer van Petrus Waldus, een rijken burger van Lyon, door, die al zijn goed aan de armen wegschonk en omstreeks 1160 eene gemeente naar de grondstellingen van een zuiver praktisch Christendom stichtte. 0m zich op den Bijbel te kunnen beroepen, Bezorgde hij eene Fransche overzetting van de vier Evangeliën. Even als Pieter de Bruys en Arnold van Brescia keurde hij de

zedeloosheid der geestelijken af, verlangde vlijtig bidden, vasten en weldoen, en in het algemeen terugkeer tot de eenvoudigheid der Apostolische eeuw. Van de kerk zich afscheiden wilde hij niet; zijn streven was slechts verschillende misbruiken, die door Pausen en kerkvergaderingen het Christendom waren binnengeslopen , af te schaffen. Zonder geestelijke te zijn, trad hij openlijk als leeraar op, stichtte scholen , om de kinderen in het lezen des Bijbels te laten onderwijzen, en wekte in hooge mate het misnoegen van den aartsbisschop van Lyon op. Nu moest hij de vlugt nemen , en sedert weet men niets meer van hem, dan dat hij, naar men zegt, in Bohemen zou gestorven zijn. Zijne aanhangers, de Waldenzen, werden vreeselijk vervolgd, en duizenden van hen werden òf levenslang gekerkerd òf vonden op brandstapels den dood; de meesten ontvlugtten , en hunne nakomelingen hebben den naam van Waldenzen, vooral in Piemont, tot op den huidigen dag behouden.

Een tijd lang onderscheidde men in Frankrijk ka—tharen en Waldenzen, terwijl men onder de eersten de aanhangers van Pieter de Bruys verstond; naar eene stad Albi, waar velen hunner woonden, werden zij Albigenzen genoemd, onder welken naam men dan ook somwijlen de Waldenzen verstond. Omdat zij in Provenoe magtiger begonnen te worden dan de kerk, gaf Paus Innocentius lil, bevel tot onderdrukking dezer ketters, en zond tot hen eenige van onbepaalde volmagt voorziene geestelijken, die barrevoets rondtrokken, boetpredikatiën hielden, doch

tevens de ketters vonnisden. Een dezer gezanten, Pieter van Castelnau , ging zoo ver, dat hij de regten van graaf Raimond van Toulouse aantastte en daarover met dezen graaf in hevigen twist geraakte. Daar werd de gezant door eene onbekende hand vermoord, en de Paus beschuldigde den graaf Raimond van deze misdaad, niet omdat hij daarvoor eenigen grond had, maar enkel uit haat, omdat Raimond de ketters in zijn land had geduld. Dien— tengevolge liet de Paus oogenschijnlijk tegen de Albigenzen, maar eigenlijk tegen den graaf, een kruistogt prediken, als of men tegen de Turken ten strijde toog, en plaatste aan de spits van het leger den abt Arnold van Citeaux en den graaf Simon van Montfort. Graaf Raimond deed boete, liet zich eene onteerende geeseling welgevallen en kocht voor zware oilers de Pauselijke absolutie. Vergeefs! De kruisvaarders waren eenmaal op marsch en moesten bloed zien. Z00 vielen zij dan de stad Beziers aan, die niet den graaf Raimond maar zijn neef Roger toebehoorde. De inwoners stelden zich te weer, doch de kruisvaarders namen de stad stormenderhand in; Katholieken en ketters werden doodgeslagen , zonder onderscheid van geloof, ouderdom en kunne. Tusschen de 30,000 en60,000 menschen verloren bij de bestorming en vervolgens bij het plunderen en brandstichten het leven; alleen in de kerk der heilige Magdalena kwamen 7000menschen om. Toen de kruisvaarders zich beklaagden, dat men geen onderscheid tusschen regtzinnigen en ketters kon maken, riep de mensehlievende legaat van den Paus: »Slaat dood! De Heer kent de zijnen.” Van de stad Carkassonne werd geëischt, dat de in‘ woners naakt buiten de poort zouden trekken en zich op genade overgeven; zij weigerden dit te doen, en 200 werd dan wederom storm geloopen, terwijl bisschoppen, abten en priesters geestelijke liederen zongen. Nu beval men graaf Baimond naar Palestina te trekken en zijn land aan den Pauselijken legaat over te dragen. Hij wilde dit echter niet en nu veroverde Montfort het land met geweld. Daar men intusschen geene enkele belofte, aan de Albigenzen gedaan, hield, verweerden zij zich opleven en dood, en Montfort vond bij Toulouse, dat hij wilde belegeren, door een steenworp den dood. Graaf Raimond stierf 1222; zijn zoon kocht de absolutie voor veel geld. Doch honderdduizenden waren geslagt geworden, het land geleek eene woestenij — om des geloofs wille, zooals men voorgaf‘? neen, ten gevalle der Pauselijke heerschappij! En nogtans plantte de leer der Albigenzen zich voort. De waarheid moet toch eindelijk zegevieren.

Dit waren echter de eenige middelen niet, waardoor Bome’s bisschoppen hunne wereldlijke magt zochten te vermeerderen. Gregoríus Vll., in het jaar 1073 Paus geworden, voerde den ongehuwden staat der geestelijken in, om hen van alle familiebanden los te maken, en een staat in den staat te vormen , met dan stedehouder Gods aan het hoofd; de bisschoppen en abten mogten niet eens hunne wereldlijke bezittingen als leenen uit de handen des keizers en der koningen ontvangen. Ja, in het jaar 1076 sprak hij over keizer Hendrik IV zijn banvloek uit, verklaarde hem vervallen van den troon, ontsloeg alle Christenen van den aan den keizer gedanen eed, en verbood ieder, hem te gehoorzamen en te dienen. Zoo ver waagde de ste— houder Gods te gaan; de ongelukkige Hendrik, 27 jaar oud, moest 1077 te Canossa boete doen en midden in den strengen winter drie dagen barrevoets in een haren kleed in de open lucht doorbrengen. Den vierden dag liet de Paus hem voor zich verschijnen en zette den op den grond liggenden ketter zijn voet op den nek.

Een latere Paus, Gregorius lX., verlangde van keizer Frederik 11., dat hij een kruistogt naar Palestina zou ondernemen. De keizer wendde ziekte voor, doch de Paus geloofde hem niet en deed hem in den ban. Nu trok Frederik werkelijk naar Palestina en veroverde Jeruzalem , welke stad bij den i7den Maart 1299 zegevierend binnentrok. Doch nu was de Paus daarover vertoornd, dat Frederik als geëxcommuniceerde het heilige graf had opge‘ zocht, en vernieuwde (1239) zijn banvloek, ontsloeg alle onderdanen van hun eed, en gaf het ligchaam des keizers aan den duivel over.

Dat een ketter niet zalig kan worden, was reeds lang geleerd, deels, om de wreede handelwijze tegen hen te verontschuldigen en te regtvaardigen, deels, om de regtzinnigen tot des te heviger vervolging tegen de uitgestootenen aan te sporen.

Maar ondanks dit alles rustten de moedige kampvechters niet, naar eene hervorming in het hoofd en de leden te streven; hun aantal is te groot, om ze hier allen op te noemen. Een monnik, van de orde der Minoriten , Alvarus Pelagius geheeten , verhief 1330 zijne stem tegen het diep bederf der kerk. Ter zelfder tijd leefde Birgitta, de heilige van het Noorden genoemd, die Rome verweet, dat daar alle geboden in een enkel gebod waren begrepen: »Hier met het geld!" Zij voorspelde eene hervorming der kerk, die niet van den Paus, maar van de Christenheid zou uitgaan.

Insgelijks leefde omstreeks dezen tijd Johannes Wiclef in Engeland (1324—1384), rector eener school te Oxford, vijand der domme en luije bedelmonniken, aan wie de aartsbisschop van Londen het geheele onderwijs op de scholen wilde in hem den geven. Terwijl hij de bedelmonniken in onderscheidene brochures bestreed , kwam hij op het monnikendom in het algemeen, op de onderdrukking der kerk door het Pausdom, op de willekeur der banvloeken en op verschillende misbruiken in de kerk. Daar mengde zich Paus Gregorius Xl. in den strijd, en veroordeelde (1377) negentien stellingen uit. Wieler geschriften. Deze echter werd daardoor tot verdere stappen aangespoord, wilde thans geene leerstellingen der kerk meer aannemen, wanneer zij niet uit den Bijbel konden bewezen worden, en beweerde, dat het aardsche rijk van den Paus afkomstig was van den keizer; hij loochende de verandering der hostie in het ligchaam van Christus, begeerde, dat men aan goddelooze priesters de tienden en andere inkomsten zou ontnemen enz. enz. Nu zou het hem kwalijk gegaan zijn, bijaldien niet zoowel het Parlement als de hertog van Lancaster hem in bescherming hadden genomen. Door ben tegen alle vervolging beveiligd, leefde hij rustig en stil in zijne pastorie te Lutterworth, en ging voort zijne grondstellingen in geschriften te verdedigen. Hij stierf in het jaar 1384, en eerst 44 jaren na zijn dood kwam de wraak; zijn lijk werd opgegraven en verbrand. Doch het door hem uitgestrooide zaad ontkiemde en droeg vruchten, zelfs in het buitenland. Zoo leest men in geschiedenissen van dien tijd, dat 9 jaren na Wiclef's dood te Augsburg in Zwaben vele wevers verbrand werden, omdat zij Wiclefieten waren. Wilden zij hun leven redden, dan moesten zij herroepen, en vervolgens een rood kruis dragen of — geld betalen. Wie denkt hier niet weder aan de heilige van het Noorden?

In dezelfde eeuw regeerde er een koning in Frank— rijk, Philips de Schoone genaamd, die van den Pauselijken Stoel het hoogst mogelijke voordeel trachtte te trekken. Hij wist dan Paus te bewegen, dat hij niet te Rome, maar te Avignon zijn zetel vestigde, en gaf hem Avignon ten geschenke. In deze stad zijn dan ook 71 jaren lang Pausen geweest, en latere schrijvers hebben dit de Babylonische ballingschap der Pausen genoemd; zeven Pausen, die zich door hebzucht en gierigheid 0nderscheidden, leefden aldaar en onder dezen ook de reeds genoemde Gregorius XI. Dit tijdvak duurde van 1305 tot 1376, en was voor de Pausen zeer voordeelig; een hunner, Paus Johannes XXII., het 80 millioenen in klinkende munt na. Dat had de Christenheid van haar zweet betaald!

Gregorius XI. echter keerde (1377) naar Romete' rug, omdat de burgers aldaar hem riepen. Nu kozen de door Frankrijk omgekochte kardinalen een anderen Paus , die te Avignon moest resideren. Thans waren er twee Pausen in de wereld en iederhunner had zijn aanhang en deed den aanhang des ande— ren in den ban. Zoo werd dan de geheele Christenheid vervloekt. Dit noemen Katholieke schrijvers het groote schisma, d. w. 2. de groote scheuring. Zij duurde van 1378 tot 1417. Ja, in het jaar 1409 werd te Pisa nog een derde Paus gekozen, en de kardinalen van elke partij wedijverden

onderling, om de door de Christenheid begeerde hervorming in het hoofd en in de leden naar hun vermogen te verhinderen.

Daar trad een nieuwe gelool'sheld op; ’t was Johan Huss te Praag, die de schriften van Wiclef had gelezen. Hij schreef tegen het diep bederf der geestelijkheid, tegen de verandering der hostie in het avondmaal, tegen de onthouding van den kelk , tegen het geloof aan de heiligen en tegen den eisch eener onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de kerk. De aartsbisschop van Praag was zijn vijand, verbood hem het prediken, verbrandde 900 schriften van Wiclef , en _bewerkte niet slechts, dat Huss door den ban, maar ook, dat geheel Praag door het interdict werd getroffen. lntusschen had toch het drievoudige schisma de geheele Christenheid met diepe verontwaardiging vervuld, en men moest besluiten, eene kerkvergadering uit te schrijven, die (1414) te Constanz zamenkwam. Daar werden de drie Pausen bescheiden, van wie echter alleen die uit Rome (Johannes XXIII) verscheen, alsmede Huss benevens _zijn vriend Hieronymus van Praag. In het eerst wist Huss niet of hij er zou heengaan: doch keizer Sigismond beloofde hem vrij geleide, d. w. z. persoonlijke vrijheid en veiligheidî en de Paus van Rome bekrachtigde van zijne zijde deze belotte. Nu begaf hij zich door aanzienlijke mannen vergezeld, op reis en kwam den 4den November 1414 te Constanz aan. Doch hij werd terstond gevangen genomen , en spoedig daarop in zijn ellendigen kerker ziek. Toch schreef hij nog vele redevoeringen en brieven. Zijne bevrijding was door geen voorspraak te bewerken ; want hij moest onvoorwaardelijk zijne leerstellingen herroepen. De ke‘rkvergadering verklaarde in bare negentiende zitting: zelfs de plegtigste belofte van vrij geleide, die een vorst aan een ketter, — of aan iemand die van ketterij verdacht wordt heeft gegeven, kan de geestelijke regtbank niet verhinderen, zulk een menseh te onderzoeken en te stra/fen. Deze uitspraak der kerkvergadering bevatte eigenlijk niets nieuws; want reeds Paus Innocentius 111, die 1Q16 stierf, had het uitgesproken, dat men volgens de besluiten der heilige vaders het woord aan een ketter gegeven niet behoefde te houden, daar ook hij zijn aan God en de kerk gegeven woord niet hield. Den 5den Junij volgde het eerste open

bare verhoor. Niet eens trachtte men Huss te wederleggen; het eenige wat men van hem begeerde, was, dat hij zou herroepen. Ja, eenige hem te laste gelegde artikelen waren zelfs vervalschl. Zonder van éène dwaling overtuigd te zijn, werd bij den 6den Julij veroordeeld tot den brandstapel. Den— zelfden morgen vergaderde het geheele concilie in den dom, en ook de keizer verscheen met zijne rijksvorsten en ridders. Men vierde eerst de mis; daarop werd Huss uit den kerker gehaald, wien men nu zijn doodvonnis voorlas. Nadat dit geschied was, zonk Huss op zijne knieën en had met luider stem tot God, dat Hij aan zijne vijanden hunne misdaad mogt vergeven. Hierop volgde zijne ontwijding. Zeven bisschoppen trokken hem het priesterlijke gewaad uit en zetten hem eene papieren muts, die met drie afzigtelijke duivelen was beschilderd, op het hoofd. Nu begon men hem te vervloeken, en nadat zijne ziel tot driemaal toe aan de helsche duivelen was overgegeven, werd hij in handen der wereldlijke magt gesteld. Üp eene weide buiten de stad werd Huss den 6den Julij 1415 verbrand. Zijne asch moesten de beulen in den Rijn strooijen. Hieronymus van Praag, de vriend des edelen martelaars, liet zich bewegen, om te herroepen; daar hij echter in weerwil daarvan niet op vrije voeten werd gesteld, trok hij zijne woorden weder in, en onderging even als Huss den vuurdood.

Om over zulke gruweldaden niet alleen als Pro

testant te oordeelen, doet men wel, ook Katho

l

Zieke stemmèn te hoeren. Van deze vernemen wij, dat de door keizer Sigismond gegeven sauve-gardebrief den 18den October 1414 is uitgevaardigd; daarin heet het onder anderen: »Wij verlangen en bevelen, dat gij Huss in alles wat zijne reis te land en te water kan bevorderen, behulpzaam zult zijn. lnsgelijks, dat gij hem, des gevorderd, van een vrij en veilig geleide zult voorzien. Alles met schuldigen eerbied ter eere van onze koninklijke majesteit.” Zelfs de Paus van Rome zeide eerst: »Huss zal veilig zijn, al had hij ook mijn eigen broeder vermoord.” Zoo verhaalt ons de Katholieke bisschop Wessenberg. Dezelfde berigt ons al verder, dat de vrome prelaten eerst het doel hadden, Huss zonder eenig nader onderzoek onmiddelijk te verbranden, hetgeen echter door keizer Sigismond werd verhinderd. Toen men later het aan Huss gegeven woord verbrak, verontschuldigde zich de Paus met te zeggen: »Ik kan er niets tegen doen; ik ben zelf in de magt der kardinalen en bisschoppen.” Zoo deelt ons weder Wessenberg mede. De veroordeelde zelf zeide volgens geloofwaardige getuigenissen nog op den brandstapel: »Geloolt toch niet, dat ik zulke artikelen heb geleerd, als mij door valsche getuigen zijn toegedicht.” De vrome vaders der kerkvergadering moeten dan ook later zelven wel in hunne harten gevoeld hebben, wat zij hadden gedaan, en waarom. Immers zij gaven het uitdrukkelijk gebod, dat ieder, die ten opzigte van het gehouden gedrag jegens Huss iets ten nadeele van het concilie of den keizer zou zeggen, ge‘ straft zou worden als iemand, die zich aan majesteits— schennis had schuldig gemaakt. Ook dit zegt ons Wessenberg. En dit gebod, welks weergâ men naauwelijks in de geschiedenis aantreft, is de grond, waarop die schrijvers zich beroepen, die maar al te gaarne de kerkvergaderiug voor onschuldig houden en alle schuld op den keizer alleen werpen willen.

De Katholieke pastoor (later professor) Annegarn (thans overleden), die den Jezuiten allen mogelijken lot’ toezwaait, moest nogtans in zijne algemeene geschiedenis voor de Katholieke jeugd het volgende getuigenis afleggen: »Het ergerlijke gedrag der drie Pausen tegen elkander bragt

menigeen in twijfel, of de hierarchie wel eene goddelijke instelling was. Daarbij dacht men aan den rijkdom en de weelderige leefwijze van zoooele bisschoppen en priesters, aan de misbruiken in de godsdienst (hoort! hoort!) hetgeen alles bleef voortduren, ofschoon kerkvergaderingen reeds al het mogelijke hadden beproefd,om de kerk in het hoofd en de leden te hervormen.” — Op eene andere plaats zegt dezelfde Annegarn: »Wicklef was niet de eenige, die over de misbruiken in de kerk klaagde. Vele brave mannen, die door kennis en geleerdheid uitmuntten, verhieven daartegen luide hunne stem.”

Dat Annegarn gelijk heeft ,. wanneer hij »misbruiken in de kerk" erkent en over »de weelderige leefwijs” van zoo vele bisschoppen en priesters klaagt, ge— tuigen nog zeer vele andere Katholieke schrijvers. Hun aantal is echter zoo groot, dat hier slechts eenige voorbeelden kunnen worden bijgebragt.

Eerst voeren wij de kerkvergadering te Constanz zelve aan. Zij brengt tegen een der drie Pausen, Johannes XXIII. , de volgende zware klagten in: »Van der jeugd af is Johannes een mensch van een slechte inborst, onkuisch, leugenachtig en weerspannig te— gen zijne ouders geweest; door omkooping is hij kardinaal geworden, terwijl hij als Paas geleefd heeft als een Heiden en al de pligten der godsdienst verachtte; hij was een man vol van allerlei zonden, heeft voor geld ambten, aflaten, reliquicn, bullen verkocht, eene en dezelfde prebende aan verschillende personen te koop geboden , en zich door verschillende personen daarvoor laten betalen, en wie het meest betaalde, kon ook het meest op zijne gunst rekenen ; Johannes is een gifmenger, doodslager, broedermoorder geweest, is meineedig geworden , heeft het eeuwige leven ontkend” enz. En dat was een Paus te Rome!

In het kanonieke wetboek vindt men de beruchte dispensatie van Paus Innocentius 111. van den mein— eed tegen keizer Philips van Zwaben. —— Een bisschop van Chartres dispenseerde een geestelijke, die een kind levend had verbrand; de misdadiger ontving geene andere straf, dan dat hij zich aan eene kerkelijke boete in een klooster moest onderwerpen. Paus Clemens V. (1305-4315) gaf den biechtvader van den koning van Frankrijk het regt, om den ko— ning en zijne opvolgers van hunne gedane eeden te ontslaan, wanneer zij het minder raadzaam zouden achten, die te houden. Sixtus V. veroorloofde tegen betaling eener geldelijke belasting het houden van-— bordeelhuizen binnen Rome. — De Pausen Nicolaus I. en Johannes Vlll. verstrekten maagdenroovers en moordenaars ten voorspraak bij hunne vorsten. — Paus Innocentius VIII., van wien Spittler zegt, dat hij ter naauwernood zoo lang heeft geleefd, om zijne zestien onechte kinderen te kunnen verzorgen, liet eene zondentax drukken, waaruit men zien kan, voor welken prijs de dispensatie was te bekomen. Deze zondentax bevat eene lijst van alle mogelijke zonden; een geestelijke b.v., die met voorbedachten rade iemand vermoordt, betaalt ngudguldens; voor vader-, moeder-, broeder" of zustermoord ongeveer 2 gulden; doch voor het houden eener huismis in eene stad, waarover het interdict is uitgesproken, 40 gulden.

Hoe gemakkelijk men in den ban kan geraken, ondervond de stadsraad van Breslau, die aan den domheer aldaar niet wilde toestaan, vreemd hier binnen te smokkelen, maar een vaatje met deze bij de wet verbodene waar uit zijn huis liet wegnemen; de geheele stad werd daarvoor met het interdict gestraft.

Iloe diep bedorven zoowel de hoogere als lagere geestelijkheid in het algemeen was, verzwijgen de Katholieke schrijvers van die dagen volstrekt niet. Van tallooze voorbeelden, die hier zouden kunnen bijgebragt worden, willen wij de volgende in herinnering brengen , terwijl wij ons overtuigd

houden, dat zij voor den nadenkenden lezer voldoende zullen zijn om hem met de geestelijkheid in en na den tijd van Huss bekend te maken.

De gestrenge generaal der orde Ambrosius Traversari getuigt, dat hij bij de visitatie zijner kloosters (1433) de meesten in de grootste wanorde heeft aangetroffen. Hij vond er zelfs, waar de scholen tot tooneelen van onnatuurlijke lusten en de kinderen tot werktuigen van schandelijke begeerten worden misbruikt. Zoo spreekt een generaal der orde!

De bisschop Wessenberg verhaalt in zijne geschiedenis der groote ronciliën van eene kloostervisitatie in de erflanden van Oostenrijk (1562), waarbij bleek, dat er in 122 kloosters 436 monniken, 160 nonnen, 199 bijzitten, 55 getrouwde vrouwen en 443 kinderen waren. Luidens de berigten omtrent eene andere visitatie in Oostenrijk (1563) woonden er in de kloosters 387 monniken en 86 nonnen. Bij de monniken vond men 937 bijzitten en 49 getrouwde vrouwen; de kuische nonnen hadden 50 kinderen. In het klooster Kiernberg had één monnik 14 kinde— ren ; in een ander klooster was slechts één monnik aanwezig, die echter eene gade en een bijzit had met 4 kinderen; een ander Karthuizer monnik hield er twee bijzitten op na. De aartsbisschop Ernst van Salzburg (1549) zeide openlijk op eene provinciale synode, dat de nonnenkloosters reeds lang hadden opgehouden, scholen der deugd en vooral der kuischheid te zijn. Laurentius van Bibra, bisschop te Wiirzburg, waarschuwde alle ouders, hunne dochters naar een klooster te zenden. »Geeft uwe dochter een man en geen nonnensluijer,” sprak de verstandige bisschop, »en zoo het u aan geld voor een uitzet ontbreekt, zal ik het u verstrekken.” Een monnik

van Tegernsee riep in heiligen ijver uit: »Het is heter, dat iemand zijn kind aan een bordeelhuis geeft, dan aan een klooster: want uit het eerste kan het nog weder verlost worden, en zich verbeteren; doch in het laatste moet het het zondige leven tot den dood toe voortzetten.”

Andere steunpilaren der kerk hadden echter geheel andere gedachten. Toen de Straatsburgers er zich over beklaagden, dat priesters gestraft werden, omdat zij zich in den echt hadden begeven, terwijl de meeste geestelijken ongestraft met vrouwen ontucht bedreven, antwoordde de kardinaal Campegius, dat het eene veel grootere zonde voor de priesters was, wanneer zij echtgenooten werden, dan wanneer’ zij bijzitten in hunne woning onderhielden ;_ want genen geloofden, dat zij braaf deden, dezen daarentegen erkenden , dat zij zondigden.

Op den rijksdag te Neurenberg (1522) werd den bisschoppen verweten , dat velen hunner aan de mindere geestelijken voor eene zekere som gelds de ontucht toestonden. Hugo van Landenberg, van 1496 tot 1529 bisschop te Constanz , hief deze belasting ook van zulke geestelijken, die zich van ontucht onthielden. Toen de laatsten zich daarover beklaagden, antwoordde de bisschop, dat het hem niet aanging, wanneer men van de toegestane vrijheid geen gebruik maakte; hij kon daarom echter het geld niet missen. Deze zonderlinge belasting bragt jaarlijks 6000 tot 7500 gulden op ; daarvoor aanschouwden dan ook in het kerspel van den bisschop jaarlijks 1500 kinderen van priesters het levenslicht.

George van Hohenlohe, van 1387 tot 1423 bisschop te Passau, beroemde er zich op, dat hij in de kerk een bisschop, in den raad een vorst, aan het ‘ hof een hoveling, aan tafel een lustig vriend, des avonds een kavalier en des nachts een man was.

In een verslag der kerkvisitatie in het kerspel Passau (1558) leest men , dat een pastoor te Merlbach er zich op beriep, dat hem toegestaan was , met zijne keukenmeid als vrouw te leven. — Johan Pauehinger, pastoor te Eberswang, verwekte bij zijne keukenmeid tien kinderen. — Philippus van Waldenfels, domheer te Eichstâdt, was zoo vermetel , dat hij eens aan een burger dier stad den huissleutel liet zien , dien zijne echtgenoot hem had gegeven, om naar believen bij haar uit en in te gaan. —— l)en hertog Willem V. van Beijeren werd in 1583 een herigt medegedeeld, waarin ‘ de volgende plaats voorkomt: »Wilibald Ladmayr, priester te Palting, die door de wereldlijke overheid - wegens ontucht, godslastering en andere zonden naar den bisschop van Passau is gezonden, om naar ‘ verdienste gestrait te worden, is door dezen, zonder dat hem eenige straf was opgelegd, teruggezonden, en heeft bij zijne tehuiskomst verklaard, dat het de geestelijke heeren te Passau zeer bevreemdde, dat de wereldlijke overheid in Beijeren zoo buitengewoon gestreng was in de zedelijke eischen, die zij aan den priesterstand deed.” — Men gaf aan de bijzitten openlijk dan titel van: mevrouw de pastoorsche enz. enz. Het is een door de geschiedenis gestaafd feit, dat ouders aan hunne dochters. die men als huishoudsters naar priesters zond,

een uitzet mede gaven, even als bij een huwelijk.

Volgens dan geschiedschrijver Hamelmann ontstond te Osnabrück (1488) een oproer, waarbij een der volksleiders openlijk over de geestelijkheid klaagde. »Door bare schuld,” riep hij , »is de door God geheiligde huwelijksstaat te schande geworden. Niets meer is heilig voor de snoode lusten dezer zondareu, die weldra de schending van het huwelijksbed den burgers nog als eene eer zullen toerekenen.”

Bisschop Wessenberg erkent, dat de onwetendheid van het volk gaarne werd gezien. Voor alle vorderingen op wetenschappelijk gebied werd met grooten ernst gewaarschuwd, en vooral mogt de geestelijkheid daartoe niet medewerken. — Het is ieder geletterde bekend, hoe veel namelooze el‘ lende door de waanzinnige heksenvervolging gesticht is. Deze echter werd (1484) door Paus Innocentius VIII. in de bul Sammis desiderantes uitdrukkelijk bevolen. —— De Franciskanen verbreidden de meening, dat de in hun ordegewaad stervenden òf terstond in den hemel kwamen , òf toch niet langer dan een jaar in het vagevuur bleven, daar de heilige Franciscus alle jaren eenmaal den hemel verliet, om de zielen der aldus gestorvenen te verlossenen het hemelrijk binnen te voeren. Ook de Karmelieten zeiden van hun scapulier, dat Maria het aan den generaal hunner orde had ter hand gesteld met de verzekering, dat de daarin stervende het eeuwige vuur ontging. Dit en dergelijk bijgeloof sprak de kerk nooit tegen.

De Bijbel was zoo goed als verboden. Het was toch bevolen, dat de Latijnsche taal de taal der kerk moest zijn; wie nu in het Latijn niet ervaren was, verstond niet eens de epistelen en evangeliën. Bovendien werd door Paus Innocentius 111. (1199) en desgelijks door de provinciale synode te Toulouse (1233) en te Oxford (1383) het bezit en het lezen der H. Schrift, voor zoo ver het zonder geestelijk opzígt geschiedde, verboden; de voorhanden zijnde Bijbels moesten afgestaan en verbrand worden. Men wil zulk een verbod tegen het lezen des Bijbels thans wel loochenen , doch wij hebben voor ons liggen dan Katholieken catechismus van Petrus Kanisius, op nieuw uitgegeven en voor het kerspel Hildesheim bestemd en voorgeschreven door Jakob Joseph Wandt, bisschop te Hildesheim (1844), waar op bladzijde 48 wordt gevraagd, of men de H. Schrift mag lezen, en daarop wordt geantwoord: »Ja , wanneer zij door een bisschop is goedgekeurd, mag men haar met toestemming van zijn biechtvader of pastoor lezen , anders niet.” — Dat_ de in onze eeuw ontstane bijbelgenootschappen door twee Pausen eene »pest” zijn genoemd, is eene bekende daadzaak, maar tevens een bewijs, hoe gevaarlijk Gods Woord in het oog der hierarchie is. Het is trouwens ook geheel in tegenspraak met het Katholiek geloof aan overleveringen.

Z00 zag het er in de Roomsehe kerk uit, toen allerwege de kreet in hetGhristendom opging, dat het anders moest worden. En in weerwil daarvan werd aan de onsterfelijke helden, die eene hervorming in het hoofd en de leden niet slechts begeerden, maar daartoe den weg zochten te banen, het bespottelijke verwijt gedaan, dat zij zelven niet hadden moeten hervormen, maar dat zij de hervorming van de Voorzienigheid hadden behooren te verwachten. De kardinaal Mattheus Lang zeide op den rijksdag te Augsburg (1530), dat hij zelf eene hervorming der mis , meerdere vrijheid in de spijzen en andere mensehelijke verordeningen, zoo als Luther dit begeerde, gaarne zou zien; dat echter een enkele el‘ lendige monnik de bisschoppen hervormen wilde, was onverdragelijk.

Zelfs de bekende Dr. Eek, Luther’s hevigste vijand , die in eigen persoon te Rome de banbul tcgen Luther wist te bewerken, en die vervolgens naar Duitsbhland bragt, zou bijna ook een reformator geworden zijn. Hij had van den Heiligen Stoel eene prebende als domheer of nog iets beters verwacht, en de kardinaal-legaat Campegius had hem ook iets van dien aard beloofd; daar echter een ander sollicitant den kardinaal voor 400 gulden omkocht, werd Eck voorbijgegaan. Daar kwam hij bitter teleurgesteld tot Melanchton en andere vrienden van Luther en zeide: »Wat wilt gij mij geven, wanneer ik deze schurken verlaat en uwe zaak verdedig?” Hij ontving echter ten antwoord: »Wanneer onze zaak waar is, waarom wilt gij dan niet uit eigen beweging de waarheid erkennen?” —— Nu inziende, dat hij te ver was gegaan, werd hij in het eerst verlegen en nadenkend; vervolgens zich

herstellende, sprak hij: »Niet alles is waar, wat zich laat verdedigen ,” en verwijderde zich.

Diepe eerbied beziele ons voor de onversehrokken belijders der waarheid, die zoo moedig streden, en van wie zeer velen de bloedige martelaarskroon ontvingen, vooral in de verschrikkelijke kerkers der inquisitie. Van deze verfoeijelijke instelling, die eeuwen lang heeft gewoed, die reeds voor het ontstaan der Jezuiten was in het leven geroepen, doch hun later groote diensten heeft bewezen, moeten wij nu nog kortelijk spreken.

Het eerst werd de inquisitie als een middel tegen de »ketterij der Albigenzen” uitgevonden door Paus Innocentius III. Het is niet waar, dat men in den beginne slechts een eenvoudig , »zedelijk gerigt” wilde grondvesten; de inquisitie was van haar eerste ontstaan af eene regtbank des geloofs, waarin mon— niken, vooral Franciskanen en Dominikanen zitting hadden, die onmiddelijk onder den Roomsehen Stoel stonden, en door hunne verschrikkelijke uitspraak onherroepelijk over het eigendom, de eer en het leven der beschuldigden hadden te beslissen.

Vooral woedde dit kettergerigt sedert 1480 hevig in Spanje, en heeft zich daar meer dan drie eeuwen staande gehouden. Ferdinand en Isabella, die zich »koningen van Spanje” noemden, en onder wie de edele Columbus schandelijke ketens droeg, zijn ook dezelfden, die de inquisitie begunstigd en Thomas de Torquemada, prior van het klooster der Dominikanen te Segovia, als grootinquisiteur aangesteld hebben. Deze menseh, die 200 helpers en eene eerewacht van 50 ruiters had, beroemde er zich eens opjdat

hij meer dan 10,000 menschen openlijk verbrand en 97,000 gekerkerd had. In het jaar 1490 liet bij 6000 boeken verbranden, waaronder vele zeldzame handschriften en Hebreeuwsche Bijbels waren.

Toen keizer Napoleon 1. ook Spanje aan zich wilde onderwerpen en zijne Franschen derwaarts zond, openden deze ook de gebouwen der destijds (1808) nog in vollen bloei zijnde inquisitie. Hoe ontzetteden zich de Franschen, ofschoon zij Katholieken waren, over de vreeselijke gruwelen , die zij daar ontdekten. Bleeke gestalten met lange haren, geheel krom geworden door het verblijf in holen, waar zij niet regtop konden staan, traden uithunne diepe onderaardsche kerkers te voorschijn. De aanblik en de vertellingen dezer ongelukkigen deden zelfs de ruwste krijgers van schrik verbleeken. Het is echter goed, dat men hen gevonden, bedaard aangchoord en zich vervolgens van de waarheid hunner mededeelingen overtuigd heeft. Hun hebben wij het te danken, dat wij het volgende weten.

Op elke plaats werd het den geestelijke en twee leeken ten pligt gesteld als eene bestendige inquisitie op alles acht te geven, en elk huis moest voor hen openstaan, wanneer zij ketters zochten. Alle inwoners van veertienjarigen leeftijd af moesten voor deze drie mannen zweren, dat zij van alle ketterijen hadden afstand gedaan. Wie niet jaarlijks driemaal biechte, was een ketter; wie een ketter ken— de en niet aangaf, was een ketter; wie de handlangers der inquisitie niet blindelings gehoorzaamde, was een ketter. Wie aangeklaagd was, schuldig of onschuldig, werd gevangen genomen en opgezonden; verscheen hij niet bij de derde oproeping, dan trof hem de ban. De in hechtenis genomene werd in een der heilige huizen (casus santas) d. w. 2. in de gevangenis gebragt, en was van dat oogonblik afgesneden van de geheele wereld en van zijne naaste bloedverwanten; hij mogt niet eens een boek lezen, zelfs niet overluid tot zich zelven spreken en veel minder nog een geestelijk lied zingen. Eeuwig zwijgen moest heerschen in de enge kerkers, waar de offers der hierarchie hun leven wegkwijnden. Bij het eerste verhoor werd belijdenis van schuld gevorderd. Bekende de aangeklaagde en toonde hij berouw, dan was de straf levenslange gevangenis, geeseling en — verbeurdverklaring zijner goederen; want de goede moeder, de kerk, moest iets voor bare

moeite hebben. De boeteling droeg nu den sanbenito, d. w. z. een safraankleurig kleed met een kruis op de borst en dan rug. De boeteting was met al zijne kinderen en kindskinderen eerloos. Wie de vlugt nam, was natuurlijk in den ban, en werd in beeldtenis verbrand, welke onbloedige straf alleen Torquemada aan 6000 ont— vlugten heeft voltrokken.

Bekende de beschuldigde niet, dan werden er middelen aangewend, om hem tot bekentenis te dwingen; want schuldig moest hij nu immers eenmaal zijn. De Franschen vonden in een l_ledigen kerker een stuk papier, beschreven met de volgende woorden: »Almagtige God, heb medelijden met mij onge‘ lukkige. Sedert drie jaren lijd ik onschuldig, en ben een offer der boosheid, waarvan ik zwijgen moet, en die God alleen doorziet. Deze beulen, dienaren van den satan, hebben mij tot den marteldood door droppels veroordeeld.” Deze veroordeelde was tusschen vier muren zoo naauw ingesloten geweest, dat hij zich niet verroeren kon, en vervolgens had men uit de hoogte koude droppels water onophoudelijk op zijn hoofd laten vallen, totdat de ongelukkige eindelijk bezweek. Welk eene duivelsehe uitvinding! De monniken bedienden zich in het algemeen van een foltertuig, dat naar de vier elementen was afgedeeld. Bij de luchtfolterz'ng trok men den beschuldigde met een koord tien tot twaalf voet in de hoogte en liet hem dan op den grond vallen; dit werd onophoudelijk herhaald. Bij de waterfoltering werd de beschuldigde in eene naauwe kist gelegd, zoodat hij met den rug op eene scherpe lijst lag; dan moest hij water drinken tot dat het hem van zelf weder afliep, en inmiddels vielen van boven regelmatig koude droppels op zijn voorhoofd. De aardfoltering volgde onmiddellijk na de water/altering, wanneer de ongelukkige nog altijd niet beleed ; zij bestond daarin , dat hij in een donkeren kerker tot aan den‘ buik ingegraven en door soeletten en stinkend aas werd omgeven. Bij de vuur/vliering bestreek men den hardnekkige met olie en braadde hem op gloeijende kolen. —— Men ontstelt, wanneer men dit leest. Navolgers van Jezus en zijne Apostelen te heeten, en met zulk eene tijger— woede zijn groot gebod , dat der liefde, overtreden !!

Doch zijn niet misschien al deze berigten en op

gaven door Protestanten verzonnen, om de Katholieke geestelijkheid in een ongunstig licht te plaatsen? Helaas neen! Zij worden ons medegedeeld door Katholieke schrijvers, die er verre af waren, de verdiensten der hervormers te erkennen, of hunne daden goed te keuren.

Was over gevangenen der inquisitie het doodvonnis uitgesproken, dan werd er een plegtig autodafel (d. w. 2. geloofshandeling) verordend; dit had plaats op een zondag in den zomer. Bij het aa'nbreken van den dag riep de klok van den dom de geloovi— gen op tot het bijwonen van een allerverschrikkelijkst schouwspel. Vervolgens verschenen de veroordeelden in den sanbenito, met eene spits toeloopende muts op het hoofd, terwijl de Dominikanen met het vaandel der inquisitie voor hen uitgingen. Bij de voorlezing van het doodvonnis moesten de veroordeelden eene uitgebluschte fakkel in de hand houden; hierna kregen zij een slag met de vuist op de borst, en werden dan levend verbrand. Bij dit ontzettend schouwspel waren de koning en koningin, de heeren en dames van het hof, grijsaards en kinderen uit alle standen tegenwoordig, en verlustíg— den zich in de pijnen der ongelukkigen, die als slagtoffers eener onmenschelijke priesterkaste viclen.

_ Zoo zijn in Spanje 117,000 familiën uitgeroeid ge— worden, 34,000 menschen verbrand, 290,000 gekerkerd en meerendeels omgekomen, en God weet, hoe vele duizenden tot de vlugt naar het buitenland werden genoodzaakt; de bevolking daalde van 30

millioen op 10 millioen. Daarvoor had Spanje echter nog 20,000 helpers der inquisitie (familiares), 70,000 monniken,35,000 nonnen, meer dan 250,000 geestelijken; het bezat 8 aartsbisschoppen en 50 bisschoppen, en onder dezen waren er sommigen, die een inkomen hadden van 50,000 dukaten; 2,000 domheeren, waarvan eenigen eene bezoldiging van 60,000 tot 70,000 thalers genoten. Moest het land niet arm worden?

Een Katholiek schrijver, de reeds genoemde An— negarn, zegt: »De tweehonderdjarige tirannie der inquisitie heeft den wakkeren geest der Spanjaarden geheel uitgedoofd; gedrukt en neêrslagtig was de anders zoo levendige natie geworden , daar men niet eens een buitenlandsch boek zonder gevaar kon le— zen, en het land was ontvolkt. De gruwelen der Spaansche inquisitie zijn daarom des te treuriger, omdat zij gewoonlijk op rekening der Katholieke kerk gesteld werden, die er nogtans geheel onschuldig aan was.”

Doch welk eene bewering is dit! Wie heeft dan de inquisitie uitgevonden, begunstigd en bestuurd? Behooren Pausen, kardinalen , monniken niet tot de Katholieke kerk ‘? En geschiedde niet ieder werk der inquisitie enkel ter wille van het Katholieke geloof en ten gevalle der aardsche magt van den Paus?

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de stichting der Jezuiten-orde.

De stichter der Jezuitenorde is een Spaansch edel— mon geweest, Innigo oflgnatius van Loyola gebeeten.

Hij was de zoon van den ridder Bertram, heer van Loyola en 0gne, en van Marianne Saez de Licona en Balda, de jongste van elf kinderen; in het jaar 1491 werd hij op het slot Loyola in de provincie Guipuscoa geboren, en aan het koninklijk hof van Ferdinand den Katholieke als edelknaap opgevoed. Het weelderige leven, dat men hier leidde, beviel hem in het eerst zeer goed, doch later kon zijn onbeschrijfelijke eerzucht er niet langer behagen in vinden; nadat hij zich in de krijgskunst bij den hertog van Najera, een zijner bloedverwanten, had geoefend, trachtte hij zich in veldslagen en avonturen grooten ridderlijken roem te verwerven.

Nu gebeurde het in het jaar 1521, dat de Fran— schen Pampeluna, de hoofdstad van het koningrijk Navarra, belegerden. Zij zetten de belegering zoo hardnekkig door, dat de vesting zich reeds op zekere voorwaarden wilde overgeven. Doch de dappere lgnatius van Loyola, die zich mede onder de bezetting bevond, riep in toorn ontbrandende zijne krijgsmakkers toe: »Foei, wat is dat lafhartig, zich zoo ligt te willen overgeven!” en trok met een handvol dapperen in de citadel terug, met het vaste voornemen, om deze tot den laatsten droppel bloeds te verdedigen. Toen nu de Franschen de citadel bestormden, verweerde Loyola zich, met den degen in de vuist en slechts door weinigen bijgestaan, dapper tegen hen, totdat hij, door een schot in het been gevaarlijk gewond, ter aarde zeeg. Toen verloren de overigen den moed en gaven de citadel aan de Franschen over. Deze echter hadden hoogen eerbied voor Loyola’s heldenmoed en verpleegden hem met de meeste zorgvuldigheid.

Na eenige dagen liet zich Loyola ter genezing zijner wonde naar het ouderlijke slot brengen. Daar moest hij zich aan eene zeer pijnlijke operatie onderwerpen, maar onderging deze met de meeste koelbloedigheid, zonder een enkelen smartelijken kreet te ontboezemen. Daarentegen viel het hem veel pijnlijker, dat zijn voet slechts langzaam heeldc; hij kon noch gaan noch staan, en toch verlangde zijn vurige geest vol ongeduld naar werkzaamheid. Terwijl hij nu zoo aan het ziekbed was

gekluisterd, en nog daarenboven door de gedachte werd gefelterd, dat hij zijn levenlang kreupel blijven en tot alle ridderlijke daden ongeschikt wezen zou, zocht

hij zijne gedrukte stefnming door het lezen van boeken te verdrijven. llij begeerde ridderromans, die vroeger zijne verbeeldingskracht hevig hadden opgewonden; doch men kon er hem geene bezorgen en bragt hem daarentegen het leven van den Heiland en de »Bloemen der Heiligen,” eene verzameling van Katholieke legenden, die met vele avonturen en wonderen waren opgesmukt. Juist dit avontuurlijke en wonderlijke boeide zijne vurige ziel; hij las met steeds klimmende belangstelling van de vervolgingen der bloedgetuigen van Christus, van de zonderlinge boetedoeningen en kastijdingen der monniken en kluizenaars. Geheel en al werd hij er ten laatste door medegesleept. Daar hij zelf een moedig en standvastig man was, deed de moed en standvastigheid der martelaren te meer zijn geestdrift klimmen. De eeuwige belooning, die deze en de monniken en de kluizenaars daarvoor ontvín‘ gen, namelijk de vereering door de geheele Christenheid, ontvlamde zijn eerzucht; de levendige beschrijving der duivelsche verzoekingen, en de bemelscbe verschijningen, welke het deel der vromen waren geweest, bragten zijn gemoed in hevige beweging. In dezen toestand werd hij door eene gloeijende geestdrift aangegrepen, om deze voorbeelden na te volgen. Zijne geheele ziel hield zich aan deze ééne gedachte vast, die hem thans beheerschte. En zoo sloeg zijne godsdienstige geestdrift weldra tot dweepzucht over, die zich geheel van hem meester maakte, zoodat hij eens des nachts meende, dat Maria, de koningin des hemels, hem lígcha

melijk was verschenen. Daar koos hij haar tot de dame van zijn hart en zwoer haar, dat hij haar tot zijn dood ridderlijk zou dienen. Dien ten gevolge nam hij het besluit, om, zoodra hij geheel hersteld zou wezen, afstand te doen van de wereld en als een geheel nieuw menseh, als een geestelijk ridder, rond te trekken, om de menschen te bekeeren. Het eerst wilde hij naar Jeruzalem gaan, om de Muzelmannen te bekeeren.

Nadat hij zoo goed als genezen was, verliet hij het ouderlijke slot en begaf zich naar het Mariabeeld in het klooster Montserrat, dat een dagreis van de stad Barcelona op een rotsachtig gebergte ligt. Voor dit beeld hing Loyola eerbiedig zijne wapens op en hield er volgens de gewoonte der ridders een nacht lang de wacht bij. Vervolgens toog hij naar Barcelona, om zich daar naar het beloofde land in te schepen. Omstreeks denzelfden tijd was echter in Palestina de pest uitgebroken, en daardoor werd Loyola weerhouden, zijn voornemen te volbrengen, doch daarom gaf hij het geenszins op. Hij vertrok nu naar Manreza, om daar naar het voorbeeld der heiligen een streng leven te leiden en zich door zelfverloochening en onthouding voor zijne toekomstige roeping geschikt te maken. Daar bedelde hij langs de deuren om brood, verpleegde de zieken in de gasthuizen, kastijdde zijn ligchaam door vasten en geeselslagen, en zocht zijn hoogsten roem daarin, om zich op het diepst voor de wereld te vernederen. In lompen gehuld, met slijk overdekt, met lange nagels en woeste

ongekamde haren liep nu de man rond, die eens aan het koninklijke hof had verkeerd en in het blanke kuras steeds de eerste was geweest, als het er op aankwam, bij gevaarlijke ondernemingen roem te behalen. Een geruimen tijd was eene donkere bergkloof in de nabijheid van Manreza zijne verblijfplaats. Aan den ingang er van vond men hem eens tengevolge van het vasten en kastijden geheel uitgeput en half dood liggen, en bragt hem naar Manreza. Bij deze leefwijze had niet slechts zijn ligchaam, maar ook zijn geest zeer geleden. Wanneer de stem van het gezond verstand zich weder eens in hem verhief en twijfelingen omtrent zijn zonderling leven en streven zijne ziel bestormden, hield hij dit alles voor ingevingen des duivels, die zijne heiligheid benijdde. Tevens werden, ten gevolge van zijn ziekelijken ligchaams- en zielstoe‘ stand, zijne inbeeldingen van hemelsche verschijningen al talrijker. Z00 meende hij eens in de hostie den mensch geworden God ligchamelijk ‘ te aanschouwen, en op een anderen keer zelfs de Drieëenheid zigtbaar waar te nemen.

Onder zulke zelfmisleidingen had lgnatius Loyo‘ la ongeveer een jaar te Manreza doorgebragt, toen bij (1523) naar Barcelona terugkeerde. Daar beklom hij, van geldmiddelen geheel ontbloot, doch vol onwankelbaar vertrouwen, een schip, dat hem in vijf dagen naar Gaëta bragt. Bleek en ziek trok hij van Gaëta door Italië naar Venetië, waar hij zich naar het beloofde land inscheepte. Gelukkig bereikte 'hij het en begaf zich haastig naar Jeruza—

lem, om daar de Turken te bekeeren. Doch de provinciaal van het Franciskaner klooster aldaar vermaande hem, daarvan af te zien, en toen Ignatius zijn voornemen echter niet wilde opgeven, bedreigde deze hem met den ban. Toen moest Ignatius wel. naar Europa terugkeeren, zonder zijne avontuurlijke bekeeringsplannen ten uitvoer gebragt te hebben. Hij kwam in het jaar 1524 weder te Barcelona aan. Doch den moed had hij geenszins verloren. Hij bleef standvastig bij zijn voornemen , om voor het alleenzaligmakende geloof ridderlijk te strijden en als dapper krijgsman zijner verheven dame, van Maria, de koningin des hemels, overal zielen te veroveren. Doch niet meer onder de ongeloovigen, maar in het midden der Christenheid zelve wildehij voortaan werkzaam zijn; want de bekeering der ketters scheen hem even verdienstelijk toe. In dezen geestelijken strijd ontbrak het hem nogtans, hoe moedig hij ook was, aan alle geleerde opleiding. Hij zag dit in en besloot nu, ofschoon hij destijds reeds een man van drieëndertigjarigen leeftijd was, alles wat hij in zijne jeugd had verzuimd, in te ha’ len. Dit bragt hij dan ook ten uitvoer met eene volharding, die van de grootheid zijner geestkraeht getuigenis geeft, en met eene zelfverloochcning, zooals die slechts uit geestdrift kan voortvloeijen. De weleer zoo dappere krijgsman zette zich te Baroelona te midden der kleine knapen op de schoolbank neder en begon Latijn te leeren, dat hem in het begin zeer moeijelijk viel. Na verloop van twee jaar (1526) vertrok hij naar de hoqgcschool te Al‘

cola, om daar in de godgeleerdheid te studeren. Daar ving hij reeds aan te prediken; ook zocht hij leerlingen rondom zich te verzamelen, zooals dit aan alle dweepers eigen is, want daar zij dat geloof, waarin zij zelven gelukkig zijn, voor het alleen ware en alleen zaligmakende houden, trachten zij ook alle andere menschen tot hetzelve te brengen. Loyola's leerlingen droegen, gelijk hij zelf, grijze rokken, bedelden hun brood en hielden onder zijne leiding zoogenaamde geestelijke oefeningen. Hij echter beschouwde zich als hun meester, even groot, als of hij een schaar soldaten in het veld voerde ; want het hoogste doel zijner geestelijke heerschzucht bestond slechts daarin, eene nieuwe geestelijke orde te stichten. Weldra echter werd de inquisitie op de in het oog loopende handelwijze van hoyola en zijne jongeren opmerkzaam; zij liet hem gevangen nemen en stelde hcm slechts onder de uitdrukkelijke voorwaarde weder op vrije voeten, dat hij met prediken en bekeeren zou ophouden. Even zoo ging het hem te Salamanca. Daar verlieten bem zijne jongeren. Doch alle hinderpalen hadden slechts dien invloed op hem, dat zijne verstandelijke vermogens meer opgescherpt werden en tevens het juk zijner phantasie afwierpen.' Om kort te gaan, de sombere nevel zijner dweeperij werd langzamerhand weggevaagd, doch de vlam zijner godsdienstige geestdrift ontbrandde al meer en meer. Hij verliet met vaste voornemens bezield zijn va— derland en vertrok in het jaar 1528 naar Parijs. Daar zette hij zijne pogingen tot bekeering en

zijne studiën voort, en verkreeg in het jaar 1532 de waardigheid van bacoalaureus, en twee jaar later die van magister in de wijsbegeerte; daarbij hield hij echter altijd zijn hoogste doel, namelijk de stichting eener nieuwe geestelijke orde, vast in het oog.

En het gelukte hem eindelijk door sluwheid en volharding, te Parijs eenige mannen van buitengewone bekwaamheid voor zijn plan te winnen. Het waren Pieter Faber of Lefèvre (uit Savoye), Franciscus Xaveríus (uit Navarra), Jakob Lainez, Alfonsus Salmeron , Nicolaas Bobadilla (alle drie Spanjaarden) en Simon Rodriguez (uit Portugal). Van deze was Lefèvre de vroomste, Franciscus Xaveríus de werkzaamste en Jakob Lainez de scherpzinnigste. Met deze mannen, wier getal weldra met drie andere vrienden, Claudius Le Jay, Johannes Kodurio en Paschasius Brouet, vermeerderd werd, ging lgnatius Loyola den 15den Augustus 1534 naar de onderaardsche kapel der kerk Montmartre; het was het feest der hemelvaart van Maria, de koningin van alle engelen en heiligen, van wie lgnatius Loyola zijne zending meende ontvangen te hebben; aan haar was deze onderaardsche kapel gewijd. Daar las Lefèvre, die reeds de priesterlijke waardigheid had bekomen, voor zijne vrienden de mis, en vierde met hen het avondmaal. En allen deden daarbij de volgende plegtige gelofte: »Wij willen afstand van de wereld doen en na volbragte studiën naar Jeruzalem trekken, om de ongeloovigen te bekeeren. Gelukt ons dit niet binnen den tijd van een jaar, dan werpen wij ons aan de voeten van den Heiligen Vader te Rome en bieden hem onze diensten aan, opdat bij ons als zijne getrouwe dienstknechten overal heen zende, en tot alles gebruike, wat hem zal goeddunken."

Niet lang daarna ondernam Loyola eene reis naar Spanje, om daar (volgens den raad der geneeshee' ren) zoowel zijne door vasten en kastijdingen ondermijnde gezondheid te herstellen, als ook om eenigc zaken van zijne geloofsbroeders Xaverius, Lainez en Salmeron in orde te brengen. Voordat hij echter afscheid van ben nam, beloofden zij elkander, in het begin van het jaar 1547 te Venetië te zullen zijn, om alsdan hun gemeenschappelijk plan ten uitvoer te brengen. En ter bestemder tijd kwamen dan ook Loyola en zijne vrienden, wier aantal bereids vermeerderd was, te Venetië aan.

Zij verpleegden al‘ daar de zieken in de hospitalen en hielden predikatiën tot het volk; doch Loyola’s plan, om ter bekeering der ongeloovigen naar Jeruzalem te reizen, werd verijdeld, omdat er een oorlog tusschen de republiek Venetië en de Turken was losgebroken. Toen riep Loyola zijne volgelingen te Vicenza bijeen en sprak tot hen: vllet is Gods wil, mijne vrienden, dat wij niet naar Jeruzalem zullen reizen, opdat wij de andere helft onzer gelofte vervullen, en den Heiligen Vader te Home getrouwelijk dienen kunnen. De Roomscb Katholieke kerk is in deze treurige tijden zwaar door ketterijen besmet en heeft behoefte aan ijverige strijders!!!

Nu besloten de broeders, dat Loyola met den vromen Lefèvre en den sluwen Lainez naar Rome

gaan en den Paus hunne diensten aanbieden zouden, terwijl de overigen de Italiaansche universiteiten zouden bezoeken, om nieuwe leden voor hunne vereeniging aan te werven. Hierop ontving I.oyola in Venetië de priesterlijke wijding en vertrok vervolgens met Lefèvre en Lainez naar Home. Toen zij nu deze stad naderden, werden zijne beide reisgenooten kleinmoedig; slechts Loyola versaagde niet; doordrongen van de overtuiging, dat zijn plan moest gelukken, trad hij eene eenzame kapel in de nabijheid van Rome binnen om te bidden, en vertelde daarop aan zijne broeders, dat bij God den Vader in zigtbare gestalte had aanschouwd, en naast Hem God den Zoon, die zijn kruis droeg; toen had God de Vader God den Zoon weten te bewegen, dat hij zich het lot van Loyola en zijne vrienden krachtig zou aantrekken;de Zone Gods was daartoe ook zeer bereidwillig geweest, had hem vriendelijk aangezien en daarbij gezegd: »ln Rome wil ik u gena— dig zijn." Door deze woorden werd de geestdrift van lgnatius zoozeer opgewekt, dat hij zijne vrienden toeriep: ›Wat ons te Home zal overkomen, kan ik niet weten; doch dit weet ik, dat wij daar een magtigen beschermer in den Zoon Gods zullen hebben.” Nogtans zou hem waarschijnlijk dokter Ortez grootere diensten bewijzen dan de Zoon van God. Door de hulp van dezen Ortez werd de voorspelling vervuld.

Paus Paulus 111. was zeer verblijd over de ondersteuning, die der Boomsche kerk zoo onverwacht werd aangeboden, want zij was destijds door de hervorming, die al telkens meerdere vorderingen maakte, zeer in de engte gedreven; geheel haar bestaan liep gevaar, en de monnikenorden, die tot nu toe de steunpilaren van het Pausdom waren geweest, konden het thans weinig meer van dienst zijn; de monniken waren deels lui en dom, deels als wreede ketterregters gehaat; ook waren de volken in verlichting en beschaving zeer vooruitgegaan en lieten zich door den ban en het interdict van den Paus niet zoo gemakkelijk meer verschrikken. De Roomsehe kerk had tot bare verdediging behoefte aan scherpzinníge geleerden en innig aan haar verknechte mannen, en de zoodanigen waren Loyola‘s vrienden. De Paus nam dan ook het hem gedane aanbod zeer vriendelijk op en besloot, het in ernstige overweging te nemen; nu ontbood Loyola, om van het gunstige oogenblik partij te trekken, al zijne vrienden te Rome, om eene constitutie voor de nieuwe orde te ontwerpen. Bij deze beraadslagingen oefende waarschijnlijk de scherpzinnige Lainez een beslissenden invloed uit. Om den Paus geheelenal ten gunste hunner onderneming te stemmen , werd bij de drie gewone geloften der monniken (armoede, kuischheid en gehoorzaamheid aan de opperhoofden der orde) nog eene vierde gevoegd, namelijk die van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan den Pauselijken Stoel.

Nu moest nog slechts de naam der nieuwe orde bepaald worden. Vruchteloos drongen de vrienden er bij Loyola op aan, haar naar zijnen naam te noemen; vol geestdrift riep hij uit: »Jezus zelf heeft mij het plan onzer orde genadig geopenbaard; de orde is zijn wil, ja zijn eigen werk en zijn naam zal zij dragen.” Zoo ontving de orde den naam van »het gezetsehap van Jezus.”

Daarop liet Ignatius het ontwerp van de statuten der orde Paus Paulus Ill. ter goedkeuring aanbie— den. Dit ontwerp was van den volgenden inhoud: 1Het gezelschap van Jezus is eene uitgelezene

schaar, ten allen tijde bereid, om te strijden voor den stedehouder Gods, den Heiligen Vader te Rome, en voor de alleen zaligmakende Roomsch Katholieke kerk. Opdat dit doel kan worden bereikt, is strenge orde noodzakelijk, even als hij een leger, en ieder lid van het gezelschap moet aan het opperhoofd er van blindelings gehoorzamen, ja bij moet in den oversten als het ware Christus zelven eerbiedig vereeren. Wie trouw aan het gezelschap heeft gezworen, heeft geen eigen wil, geen vaderland, geene bloedverwanten meer.” Het doel der nieuwe orde zou zijn: onder de banier des kruises te strijden, den stedehouder Gods op aarde, den Paus, te dienen, en de zielen in het Christelijk geloof te versterken. De overste van het gezelschap heeft het regt om te bepalen, waarth ieder lid kan gebruikt worden, en heeft naar zijn goedvinden de ambten en waardigbeden te vergeven. Tot het ontwerpen van nieuwe wetten behoeft de over— ste zoowel den raad als de toestemming der leden; doch de magt om te bevelen berust alleen bij hem.

De commissie van drie kardinalen, die belastwas met het onderzoek van het ontwerp der nieuwe or

de, had wel bedenkingen om bare oprigting goed te keuren, omdat er op twee synoden, gehouden in de jaren 1215 en 1274, uitdrukkelijk besloten was, geene nieuwe geestelijke orden meer in het leven te roepen. Intusschen waren de voordeelen, die de Stoel van Rome door zulk een gezelschap kon verkrijgen, al te uitlokkend, dan dat men het aanbod van Loyola zou hebben kunnen van de hand wijzen. En zoo bekrachtigde dan Paus Paulus lll., die hierin »Gods vinger” meende te erkennen, den 27sten September 1540 door eene bul, die met de woorden begint: »Regimini militantis eectesiae,” plegtig het »gezelschap van Jezus" of de »orde der Jezuiten.” De ’orde zou echter vooreerst slechts zestig leden tellen.

Zoo was dan de oorlogsverklaring van een geesttelijk leger tegen alle menschen in de wijde wereld, die anders dachten en geloofden, dan de Boomsche kerk voorschreef, door haar opperhoofd, door den Paus, geheiligd in de oogen van allen, die den Paus voor den plaatsbekleeder Gods op aarde en al zijne uitspraken en besluiten voor onfeilbaar hielden. Ignatius van Loyola had bereikt, wat hem het hoogste doel zijns levens toescheen. Zekerlijk vermoedde hij niet, welk eene belangrijke plaats de door hem gestichte orde eens in de wereld zou innemen, en welk een ongehoorden invloed zij op geheel de menschheid zou uitoefenen,

Nadat zij- nu door dan Paus bekrachtigd en goedgekeurd was, gingen de leden in het jaar 1541 over tot de keus van een opperhoofd der orde. Deze viel

op Loyola. Langen tijd weigerde hij deze waardigheid aan te nemen, en dit zeker niet uit huichelarij, maar uit diepe en heilige overtuiging; want zulk eene verzaking van zijn liefsten wensch scheen hem steeds toe, de grootste verdienste bij God te zijn. Eerst toen zijn biechtvader het hem als pligt gebood, zich de keus te laten welgevallen, nam hij de waardig heid aan en ontving nu als overste der orde den titel van generaal (»praepositus generalis”),

De zinspreuk van Loyola , tegenwoordig die der geheele orde, was: omnia ad majorem Dei gloriam, d. w. 2. alles tot grootere eer Gods! Wat dus de orde doet en bewerkstelligt, hoe ook andere menschen daarover mogen oordeelen en het hoofd schud— den, het geschiedt alleen ter eere Gods, en daarom is het ontwijfelbaar goed. Zoo zeggen de Jezuiten, en de Katholiek moet hun onvoorwaardelijk geloof schenken.

DERDE HOOFDSTUK.

Hoe de magt der Jezuiten is toegenomen.

Inmiddels had zich de Paus reeds van het hooge gewigt der nieuwe gestichte orde overtuigd. Het gerucht van de vroomheid, de zedelijke gestrengheid en beschaving der Jezuiten was van Italië , waar zij het eerst ijverig en met den besten uitslag voor de verbetering der zeden gewerkt hadden, tot vele landen doorgedrongen. Ook de koning Johannes III van Portugal, die van ijver brandde, om de Heidensche volken in Indië tot het Christendom te bekee- ren, had er kennis van bekomen. Daarom schreef hij naar Rome en verzocht om eenige jongeren van Loyola ter uitvoering van dat Code welbehagelijk werk. Dit geschiedde nog voor de bekrachtiging der orde door den Paus. Terstond begaven zich nu Franciscus Xaverius en Simon Bedriguez naar Portugal en verwierven daar binnen korten tijd het vertrouwen des konings in zoo hooge mate, dat hij hen volstrekt niet naar Indië wilde laten vertrekken, maar

hen bij zich aan zijn hof wilde honden, Rodriguez bleef ook werkelijk daar, en van den invloed, dien hij op den koning bad, wist hij zoo goed partij te trekken, dat de Jezuiten-orde in Portugal vasten voet kreeg en zich in korten tijd aanmerkelijk uitbreidde; de koning liet te Goimbra voor de nieuw aankomende leden (en hun getal beliep ongeveer twee honderd) een prachtig collegie bouwen. Franciscus Xaverius echter was geheel en al vervuld met het denkbeeld van de bekeering der Heidenen, en wilde aan dit doel, dat hem het heiligste toescheen, zijn leven tot den laatsten bloeddroppel wijden. Hij begaf zich van Lissabon naar 00stIhdie‘, kwam in Mei van het jaar 1542 in de hoofdstad Goa aan, waar het Christendom reeds was ingevoerd, en trad daar als Pauselijk legaat op. Met grooten ijver en met verbazende volharding wijdde hij zich aan zijne taak. Voor alle dingen leerde hij de taal des lands en verpleegde de armen en kranken. Vervolgens trok hij met eene klok rond,zoodat de kinderen tot hem kwamen, en onderwees hen als een vader in het Christelijk geloof. Later begon hij voor het volk te prediken, en het ge’ lukte hem, vele oude gewoonten des lands af te schaffen, die in strijd waren met de Christelijke zedeleer. Daarop trok hij naar de Paarlkusten, naar 'l‘ravankor, Cochin, Ceylon, Mallacca, Amboina en 'l‘ernate, en doopte de Heidenen bij duizenden. Al meerdere broeders zijner ordekwamen telkens uit Europa naar Azië, om hem behulpzaam te zijn in den arbeid zijner liefde en ook de nieuw bekeerden

gebruikte men in de dienst van het gezelschap van Jezus. Het collegie te Goa telde 120 leden, hetgeen toen recds door Paulus 111 was toegestaan. De koene geest van Xaveríus deinsde voor geene moeijelijkheid terug en ontwierp rusteloos de uitgestrektste plannen. Toen hij eens een vlugteling uit Japan tot het Christendom had bekeerd, besloot hij dit magtige rijk binnen te dringen, om ook daar veroveringen voor de Roomseh-Katholieke kerk te maken. In het jaar 1549 kwam hij in Japan, leerde de taal des lands, nam de kleederdragt van het land aan , en begon hierop werkelijk het Christendom te prediken. Eindelijk vatte hij ook het besluit op, om in China de banier des kruises te planten. Dit ontzaggelijk groote rijk was destijds voor alle vreemdelingen ontoegankelijk, en ieder, die er wilde binnendringen, stelde zijn leven in groot gevaar. Doch een man, als Xaveríus, kon dit niet afschrikken. In weerwil van alle smeekingen en waarschuwingen zijner vrienden, besloot de vurige geloofsprediker naar China te trekken. Het was hem echter niet meer vergund. Op het kleine eiland Sancian werd hij door eene hevige koorts aangetast, waaraan hij den 2den December 1552 bezweek. De Roomsche kerk heeft hem (1623) heilig verklaard en waarlijk, zoo iemand dit verdiende, dan zekerlijk Xaveríus, die in geestdrift, ijver en volharding naauwelijks zijn gelijken heeft gehad. —- Ter zelfder tijd, toen Xaveríus in Japan werkzaam was , trokken velen zijner broeders als geloofsboden naar Amerika, en trachtten de wilden in Brazilië te

bekeeren — een moeijelijk en gevaarlijk werk!

Inmiddels was het getal der leden van de nieuw gestichte orde van jaar tot jaar verbazend toegenomen, en deze verbreidden zich over geheel Europa, om het Boomsch-Katholieke geloof te herstellen; doch niet overal werd hun pogen met gunstigen uitslag bekroond. Zoo waren de vaders Salmeron en Ilrouet naar Ierland gereisd, om het bedreigde Roomsch-Katholicismus te hulp te komen; want Ierland had het voorbeeld van het naburige Engeland voor oogen, dat eerst kort geleden van de Hoomsche kerk was afgevallen. Doch de beide genoemde mannen gingen daarbij zoo onstuimig te werk, dat zij het volk daardoor tegen zich opruiden en onverrigter zake van daar moesten weg vlugten. Evenmin gelukte het den Jezuiten destijds in Frankrijk vasten voet te krijgen. Zij werden verjaagd, en trokken naar Leuven in de Nederlanden; daar mogten zij er in slagen , zich te vestigen. Ook in Spanje hadden zij aanvankelijk met groote moeijelijkheden te kampen; want de geestelijkheid aldaar hield hunne geloofsleer voor verdacht en hunne werkzaamheden voor gevaarlijk. Doch een voor— naam man, Frans Borgia, hertog van Gandia, trok zich hunner aan, en liet zich zelfs in het gezelschap van Jezus opnemen. De Jezuiten hielden zich nu voornamelijk aan het koninklijke bof en aan den adel vast, en kregen door hun gloeijenden ijver voor de bewaring van het zuivere_ Roomseh-Katholicismus beiden geheel op hunne hand. Doch het voornaamste tooneel hunner werkzaamheden bleef Italië. In

dit land resideerde de generaal, die de gebeele machine der orde met krachtige hand bestuurde. In Duitschland, waar de Hervorming ontstaan was, was het werken der Jezuiten voor het hof te Rome bijzonder belangrijk, en zij hadden daar geene gemakkelijke taak te volbrengen. Niet alleen hadden zij een openlijken strijd tegen het Protestantismus te strijden, dat door vele edele Duitsche vorsten moedig werd verdedigd; maar ook de steeds frisch opwellende bron zelve moesten zij stoppen, omdat zij den stroom niet langer konden keeren, die zoovele duizenden had medegesleept. Zij moesten planmatig den vrijen geest der natie verstompen, dom maken, langzaam dooden; zij moesten het opkomende geslacht door opvoeding en onderwijs tot hunne blinde werktuigen maken. Ja zij moesten zich zelfs van hetzelfde wapen bedienen, waarvan de Protestanten gebruik maakten, namelijk van geleerdbeid, omdat zij den drang van den Duitscben geest naar onderzoek der waarheid wel begrepen en zeer goed inzagen, dat zij , door zich openlijk daartegen aan te kanten, alle vertrouwen zouden verliezen; doch zij moesten anderzijds van de geleerdbeid slechts de doode vormen ontleenen, deze op kunstige wijze als het hoogste doel voorstellen, om den geest daarin te verstrikken en met den bedriegelijken schijn der waarheid tevreden te stellen. Dit wasde taak der Jezuiten in Duitschland. Het kwam hun daarbij goed te stade, dat de godsdienstige scheuring tusschen Katholieken en Protestanten in Duitschland tevens van een politieken aard was geworden, en dat de Katholieke vorsten van de verbreiding van het Protestantismus in hunne staten ook gevaar voor hunne heerschappij duchtten. Daarom waren hun de Jezuiten als ijverige helpers hartelijk welkom. De eerste Jezuiten kwamen met Pauselijke gezantschappen naar Duitschland bij gelegenheid der godsdienstgesprekken te Worms en Regensburg; de keurvorst Albert van Ments was de eerste, die zich in Duitschland de belangen der orde aantrok, en weldra riep de streng Roomsehgezinde hertog Willem IV van Beijeren de vaders Le Jay, Salmeron en Peter Kanisius (uit Nijmegen) in zijn land, om daar de kiemen der Hervorming te verstikken. De drie genoemde mannen kwamen 1549 te Ingolstadt

en hielden aan de universiteit aldaar voorlezingen; Peter Kanisius werd 1550 tot rector dier universiteit benoemd. De hertog Willem IV stichtte daar voor hem een collegie. Zijn zoon, hertog Albrecht V, begunstigde hen evenzeer en droeg hun de censuur over alle drukwerken op. In het jaar1556 kwamen 18 Jezuiten naar Ingolstadt en legden weldra den vasten grondslag tot hunne heerschappij. Onder de bescherming van het hof, in het bezit der universiteit en in het bezit der censuur , kregen zij langzamerhand grooten invloed op het geheele volk, gingen zijne godsdienstige ontwikkeling krachtig te keer en maakten Beijeren tot een bolwerk tegen de reformatie. Naar Weenen kwamen de Jezuiten in het jaar 1551, toen de Hervorming in Oostenrijk reeds talrijke aanhangers zoowel onder den adel, als onder het volk had gevonden. Om bare verdere

uitbreiding te beletten, had de Roomsehe koning (later keizer) Ferdinand l dien zijn biechtvader, de bisschop Urbanus van Laibach, op hen had opmerzaam gemaakt, aan Ignatius Loyola zelfgeschreven. Ten gevolge hiervan kwamen nu Le Jay en een twaalftal broeders van zijne orde naar Oostenrijk en ontvingen van Ferdinand in het eerst slechts buisvesting en onderhoud, doch spoedig ook de universiteit. Zij begonnen hun werk met den grootsten ijver, vooral Peter Kanisius, die (1552) van Ingolstadt was overgekomen. Deze begreep, van hoeveel belang de Luthersche ’catechismus, als bevattelijk leerboekje voor iedereen, voor de uitbreiding der Hervorming was en schreef daarom (1554) voor het onderrigt der jeugd en ten dienste van het volk een Katholieken catechismus (een grooten en een kleinen), welks gebruik van ’s konings wege werd aanbevolen en die in het vervolg een grooten invloed op de herstelling en bevestiging van het BoomschKatholieke geloof heeft uitgeoefend. Met de groot— ste zelfverloochcning en standvastigheid verdroegen de Jezuiten te Weenen en in Oostenrijk den baat van den Protestantschen adel, en overwonnen weldra alle hinderpalen, die hun in den weg stonden. Spoedig stichtten zij in de provinciën scholen, en toen zij hunne toenemende magt bemerkten, begonnen zij allen, die niet tot de Katholieke kerk behoorden, heimelijk en openlijk te vervolgen. In dit werk muntte inzonderheid Kanisius uit, die zich daardoor zoo gehaat maakte, dat men hem den »canis austri acne” (den Oostenrijkscben bond) noemde.

Ook in Bohemen vonden zij in het jaar1556 toegang, stichtten een collegie te Praag en verkregen zelfs de aldaar bestaande universiteit, even als die te Weenen. Weldra vestigden zij zich ook in Moravie, te Ohnütz en Brünn. Te Keulen viel het hun in het eerst moeijelijk toegang te vinden, omdat de Hervorming in de gemoederen van een groot deel der bevolking wortel had beginnen te schieten; de aartsbisschop Herman van Wied was haar niet ongenegen, want deze verlichte prclaat begreep zeer wel, dathetwaarachtige belang der Katholieke kerk door afschaffing van alle misbruiken veel meer bevorderd werd, dan door maatregelen van dwang en willekeur. Doch niet minder krachtig was die partij in de stad, welke alles op het spel zette, om het Katholicismus de zege te bereiden en inzonderheid de universiteit als voedsterschool van het Roomseh‘ Katholieke geloof te behouden. De Jezuiten trokken hiervan partij, en het gelukte hun werkelijk, in het jaar 1556 de universiteit te bekomen. lnsgelijks zetten zij zich te Trier, Aschafi‘enburg enz. neder; te Trier openden zij hun collegie in 1561. Ignatius van Loyola echter had reeds nu en dan zijn oog op Duitschland gevestigd en daarom (1552) te Rome een collegie gesticht, waarin jonge Duitschers onder zijn toezigt in den geest der orde moesten opgevoed worden.

Loyola leefde geheel en al voor de-orde. Hoe meer zij in ledental toenam en zich verder uitbreidde, des te meer was hij er op bedacht, haar in zelfstandigheid te doen toenemen. Daar de Paus dage

lijks al meer overtuigd werd van den ijver der orde, en van haar groot belang voor den Roomsehen

Stoel, schonk hij de orde gaarne vele privilegiën, om bare belangen duurzaam en onoplosbaar met zijne eigene te verbinden. Zoo trok Paulus Ill reeds in het jaar 1543 zijn vroeger besluit in: »dat de orde niet meer dan 60 leden mogt tellen,” en gaf vrijheid, er zoo velen in op te nemen, als de generaal goed vond; verder veroorloofde hij hem, zonder voorafgaande bijzondere Pauselijke goedkeuring nieuwe wetten uit te vaardigen en vroegere naar tijd en omstandigheden te wijzigen. Twee jaar later stond hij den Jezuiten toe, aan alle plaatsen, zoowel in de kerken als onder den hlooten hemel, te prediken, absolutie van alle zonden te geven, voor zonsopgang en na den middag de mis te lezen en de sacramenten uit te deelen; dit alles zonder bijzondere goedkeuring der bisschoppen en pastoors, in wier kerspels zij zich bevonden. Vervolgens bekrachtigde bij (1546) eene zeer belangrijke nieuwe inrigting, die Loyola destijds had in het leven geroepen. Tot nu toe bestond namelijk de orde slechts uit twee klassen van leden, uit de zoodanigen. die al de vier geloften hadden afgelegd, uit zoogenaamde »professen” en uit »leerlingen”. Daar er nu telkens al meer menschen in de orde wenschten opgenomen te worden, die nogtans òf wegens hun ouderdom óf wegens hun stand, noch voor leerlin— gen, noch voor leeraars geschikt waren, stichtte Loyola eene derde klasse van leden, die der zoogenaamde medehelpers of »coadjutoren”. Deze hadden slechts drie geloften af te leggen, die der kuischheid, die der armoede en die der gehoorzaamheid; en voortaan zouden er zoo wel geestelijke als wereldlijke coadjutoren zijn. Zoo kreeg de orde al meer en meer de gedaante van een monarchalen staat, en Loyola stelde alles in het werk, om haar volkomene onafhankelijkheid te verzekeren. De bevelen van den generaal moesten voor even heilig en onfeilbaar gehouden worden, als die van den Paus. Zoo wist Loyola te bewerken, dat het door hem vervaardigde boek: »De geestelijke oefeningen” tot vorming en onderwijzing van allen, die men in de orde opnam, in het jaar 1548 door eene Pauselijke bul goedgekeurd en aanbevolen werd. ja dat zelfs de minste tvvijfel daaraan met de zwaarste kerkelijke strailen werd bedreigd. Een jaar later (1549) verkreeg de rusteloos werkzame Loyola van Paus Paulus III eene nieuwe belangrijke bul ten gunste der orde. De hoofdinhoud van alle in deze bul toegestane privilegiën betrof twee punten, namelijk ten eerste: de bevrijding der Jezuiten-orde van alle bisschoppelijke zaagt, en ten andere: hare onbepaald monarchale, ja despotieke inrigting. Beide bepalingen bingen op het naauwst te zamen; want wanneer de Paus een hem onvoorwaardelijk toegedaan gees— telijk leger wenschte te hebben, moest dit leger van alle tusschenmagt in de hierarchie volkomen onafhankelijk zijn en tevens op een streng militairen voet georganiseerd worden. De afzonderlijke bepalingen van de genoemde Pauselijke bul waren de volgende: Geen bisschop mogt de Jezuiten excom

---

municeren. Deze daarentegen mogten zelfs dan godsdienst houden, wanneer een land met het Pauselijk interdict was gestraft, terwijl anders geen ander geestelijke daar godsdienst mogt houden. Voorts zou de generaal der orde eene volstrekt onafhankelijke magt hebben, zoowel in regeringszaken als over alle leden der orde. De generaal der orde of zijne gevohnagtigden mogten ieder, die tot de orde behoorde, van elke zonde absolutie geven, zelfs de excommunicatie opheffen, en van alle kerkelijke straffen dispensatie verleenen. Een ander zeer gewigtig middel, waardoor de Jezuiten—orde zich als onafhankelijke magt kon staande houden, was het gebod, dat de Jezuiten alleen in hunne orde, d. w. z. slechts bij dezulken die tot haar behoorden, mogten biechten. Aan de andere zijde hadden echter de generaal en zijne gevolmagtigden de magt,leden der orde te verbannen en gevangen te houden. Zonder toestemming van den generaal der orde mogt verder geen Jezuit buiten de orde eenige hoogere waardigheid aannemen —— schijnbaar uit ootmoed, doch eigenlijk, opdat het absoluut-monarchale prin— cipe niet in gevaar zou gebragt worden. Verder werd in de bedoelde bul eene schenking aan

de orde voor heilig en onherroepelijk verklaard, en waren bare bezittingen van alle tienden (zelfs van de Pauselijke) vrijgesteld. Eindelijk mogt de generaal of zijn ge— volmagtigde ieder zonder onderscheid, zelfs misdadigers, in de orde opnemen en hun de priesterwijding geven, alsmede naar eigen goedvinden een bepaald getal coadjutoren aanstellen.

Paus Julius 111 de opvolger van Paulus lil, bekrach— tigde al de voorrcgten der Jezuiten, en schenk hun daarenboven nog nieuwe privilegiën. Hij gaf namelijk aan de oversten der orde het regt, om studenten, die tot het genootschap van Jezus behoorden, alle akademisehe waardigheden te verleenen. Ten gevolge van dit voorregt kon nu de Jezuiten-orde allen haar vijandiggezinden invloed der universiteiten krachteloos maken, ja zij kreeg deze geheel in hare magt.

Zoo had zich de Jezuiten‘orde door haar rusteloos werken voor het Pausdom het onbepaalde vertrouwen der Pausen en daardoor eene magt verworven, die de Pauselijke inderdaad evenaarde. Het natuurlijke gevolg daarvan was, dat de orde weldra slechts zich zelve, als eenigen wereldstaat, beschouwde, en het Pausdom, tot welks bescherming het toch was ontstaan, heimelijk slechts als eene machine beschouwde, die zij in haar eigen voordeel bestuurde en leidde.

Het naaste gevolg echter van zulk eene onbepaalde magt was, dat de afzonderlijke leden der orde haar misbruikten. Zoo geschiedde het in Spanje en vooral in Portugal. -— In het laatstgenoemde land waren de Jezuiten biechtvaders aan het koninklijke hof en bestuurden de opvoeding van den kroonprins. Door dezen invloed en door het bezit van groote schatten werden zij overmoedig, verwaarloosden hunne pligten en de goede zeden, smeedden intrigues en gaven aan de burgers, zoowel als aan de geleerden veel ergernis. Toen Loyola dit vernam, was hij op Simon Rodriguez zeer vertoornd; want hij meende, dat de schuld van alles aan diens al te groote toegevendheid moest toegeschreven wor— den en gebood hem, het hof te verlaten. Rodriguez gehoorzaamde, doch belasterde nu zijn generaal bij den koning, wiens volle vertrouwen hij bezat. Nu werd de koning hevig vertoornd, en Loyola, die zelf als een koning over zijne orde waande te regegen, zag zich nu genoodzaakt alles te beproeven, om den koning te bevredigen, en den slechten dunk, dien men van de orde had gekregen, en die hoogst nadeelige gevolgen voor haar kon_ hebben, zooveel mogelijk weg te nemen. Ook de Portugesche Jezuiten zelven begrepen, dat dit allezins noodzakelijk was; daarom dan ook trokken die, welke te Coimbra woonden en wegens hunne uitspattingen in een slechten reuk stonden, langs de straten, zongen litaniën en geeselden zich, ten einde alzoo boete te doen voor hunne misdrijven, in de tegenwoordigheid van het volk, dat daardoor zeer gesticht werd en hen als heilige mannen vereerde.

Dit verdriet had Ignatius van Loyola aan den avond van zijn werkzaam leven. Daarbij kwam nog de droefheid, dat de Jezuiten—orde, in weerwil van alle ijverige pogingen, nog altijd in Frankrijk geen vasten voet kon krijgen. Het parlement, de bis— schop van Parijs en het streng regtzinnige theologische collegie van de Sorbonne verzetteden zich standvastig tegen de opneming der Jezuiten in Frankrijk, omdat door hunne privilegiën de vrijheden der Fransehe kerk zouden bedreigd worden. Loyola beleefde de vervulling van zijn wensch niet. Zijn ligchaam was door de tallooze kastijdingen, waaraan hij het vroeger had onderworpen, voor den tijd verzwakt en zijne onophoudelijke werkzaamheid, zijne veelvuldige zorgen en bezigheden gedurende een zestienjarig bestuur der orde hadden zijne krachten ondermijnd. Hij stierf te Rome den laatsten .lulij 1556, en had bij zijn verscheiden de voldoening, dat zijne orde reeds duizend leden telde; de hoop, dat het werk, waarvoor hij zijn geheele le— ven had ten offer gebragt, hem eeuwen lang zou overleven, ja dat het even lang zou stand houden, als het Boomsch-Katholicismus zelf, — deze stoute hoop maakte Loyola’s

doodstrijd ligt. Den 19de" Maart van het jaar 1622 werd hij door Paus Gregorius XV heilig verklaard, en de Roomseh-katholieke geeste— lijkheid vereert hem sedert dien tijd als een magti‘ gen voorspraak bij God; ja de Jezuiten stelden den stichter hunner orde met Jezus Christus zelven gelijk.

VIERDE HOOFDSTUK.

0ver de inrigting, het bestuur en de zedeleer der Jezuiten-orde.

Naauwelijks had lgnatius van Loyola de dagen gesloten, of Jakob Lainez begon ruimer adem te halen. Deze eerzuchtige man had reeds lang den wensch gekoesterd: »O ware ik toch generaal der orde! Na Loyola's dood moet ik het worden!" Lainez bezat wel Loyola's geestdrift voor de godsdienst niet, maar daarentegen eene hooge mate van menschenkennis, terwijl hij daarenboven een welsprekend redenaar en een sluw diplomaat was. Daardoor was hij voor de orde en het Roomsehe hof op de kerkvergadering te Trente (1551 en 1559) van groot belang, daar hij tegenover de bisschoppen uit alle oorden der wereld de grondstelling van eene door God zalven verleende opperheerschappij aan den bisschop van Rome, d. i. aan den Paus, over de geheele Ghistelijke kerk, en dus ook over alle andere bisschoppen, alsmede over alle andere wereldlijke magten, verdedigde. Jakob Lainez bezat verder eene hevige zucht, doch te gelijk een voortreifelijk talent om te regeren. Na den dood van Loyola wendde hij dan ook al zijn invloed aan, om het opperbestuur der orde in handen te krijgen. Het gelukte' hem ook werkelijk, dat hij door die professen, welke zich te Rome bevonden, tot generaal-vícaris werd verkozen, en als zoodanig noodigde hij nu de ondergeschikte opzieners der orde naar Rome tot verkiezing van een nieuwen generaal en tot het houden eener algemeene vergadering. Dit moest echter twee jaren lang worden uitgesteld, omdat de Paus destijds in oorlog met den keizer was; bovendien was den nieuwen Paus Paulus W de groote magt der orde een doorn in het oog, en wilde hij niet toestaan, dat men een generaal levenslang verkoos. Daar bragt Jacob Laine'z het bij zijne broeders zoo ver, dat zij besloten, om voor de benoeming van een generaal geene verandering in de inrigting en het bestuur der orde te brengen. Toen nu deze benoeming werkelijk plaats had, werd Lainez in het jaar '1558 tot generaal der Jezuiten verkozen; en thans, nu hij de magt in handen had, wist hij te bewerken, dat zijne broe— ders besloten, dat de generaal der orde levenslang zijne waardigheid zoude behouden. Nu ontstak de Paus in toorn, herhaalde zijn bevel en wilde de Jezuiten in alle opzigten met de overige monnikenorden gelijkstellen, terwijl zij zelven dit op alle mogelijke wijzen trachtten te verhinderen. De sluwe Lainez gaf voor het oogenblik toe, omdat de Paus bejaard was en niet lang meer zou leven; na diens dood hoopte hij echter zijn eigen wil door te drijven. Middelerwijl had Lainez, die zijn doel nooit uit het oog verloor, met kracht en ijver aan een werk gearbeid, dat voor de geheele toekomst der Jezuiten van het grootste belang was; hij had namelijk het kunstige gebouw van de constitutie der orde al verder opgetrokken en schier geheel voltooid. Het fundament en tevens de bouwsteenen daarvoor had reeds Loyola gelegd, en Lainez had hem daarbij met raad en daad bijgestaan. Nu verzamelde Lainez alle besluiten en ontwerpen van den stichter der orde (de »conslitutiones societalz's Jesu"), legde die tot naden onderzoek aan de leden van het gezelschap voor, en oefende daarbij zoo grooten invloed op allen uit, dat het geheele stelsel der constitutie, dat nu tot stand kwam, hoofdzakelijk zijn werk kan genoemd worden.

Het grondbeginsel van dit stelsel, zooals het, geheel en al afwijkende van de eerste bedoelingen van Loyola, zich in vervolg van tijd al meer en meer ontwikkelde, is: Het hoogste doel der Jezuiten-orde is -— zij zelve, als geestelijke staat; het doel van haar bestaan echter is de heerschappij over de geheele wereld, en de regeringsvorm — eene onbepaalde monarchie. llet innigste verband tusschen de Jezuiten-orde en het Pausdom bleef daarbij wel bestaan, doch in eene omgekeerde verhouding. Aanvankelijk moest namelijk de Jezuiten—orde de uni— versele monarchie van het Pausdom

ondersteunen en uitbreiden; spoedig echter was het Pausdom, zonder dit zelf te weten, niets meer dan het middel, waarvan de orde zich bediende, om bare eigene

wereldheerschappij te bevestigen en uit te breiden. Daar nu de Jezuiten door hunne verbazende krachtsontwikkeling en eensgezindheid, alsmede door hun huitengewonen invloed het zoo ver bragten, dat het PallSd0m hen volstrekt niet meer kon ontberen, trad hunne orde weldra op als eene nieuwe verligchamelijking van de grondidée des Pausdoms; ja zij Wfi-S als het ware het zielsoog, het heerschend opperhoofd van het Boomsch-Katholicismus geworden. Alle grondstellingen, waardoor het Pausdom groot en magtig was geworden, waren ook die der Jezuiten-orde. Gelijk de Paus vroeger als plaatsbekleeder van Jezus Christus was beschouwd, zoo beschouwden zich thans de generaals der Jezuiten daarvoor; gelijk de Pausen beweerd hadden, onmid— dêlijk van God het regt ontvangen te hebben over alle wereldlijke magten, zoo matigde zich thans het gezelschap van Jezus dit regt aan, en beweerde dat alle koningen en vorsten eigenlijk niets meer dan ambtenaren waren, aan wie de onderdanen slechts 200 lang behoefden te gehoorzamen, als zij aan hunne hoogere geestelijke heerschappij gehoorzaamden, en die men, zoodra zij dit niet meer deden, afzetten en zelfs dooden mogt! Even gelijk de Pausen vroeger ieder vrijdenker voor een ketter, voor een door God verworpene, verklaarden, zoo beschouwden thans ook de Jezuiten ieder vrijdenker als hun vijand, die moest vernietigd worden, wanneer hij zich niet meer wilde bekeeren. 0m kort te gaan, alle grondstellingen van het Pausdom: het vermeende hoogste regt op de wereldlijke opperheer

schappij, de voorgewende onfeilbaarheid, de strenge onverdraagzaamheid, nam nu de Jezuiten-orde als hare eigene grondstellingen aan, maakte daarvan een systeem en maakte dit systeem onomstootelijk door de volgende formule: »Daar elke daad der orde geschiedt tot grootere eere Gods, moet het doel elk middel heiligen." In deze tooverformui9 was de geheele zedeleer der Jezuiten begrepen. De vú‘0!“ ,naamste hefboom echter, waardoor de Jezuiten—orde bereikte, wat het oude Pausdom zelfs in de tijden van zijn hoogsten bloei dn aanzien niet had kunnen bereiken, waren: vooreerst de inwendige eenheid der orde, ten anderen bare politiek, die den open‘ haren strijd met de wereldlijke magt vermeed en des te meer door geheime kuiperijen invloed aan de hoven trachtte te verkrijgen, ten derde eindelijk de opvoeding der jeugd.

Claudius Aquaviva was het, die voor het laatste de grondstellingen ontwierp. Hij was de vijfde generaal der orde; want na den dood van den tweeden generaal Jacob Lainez, (1565) was F ran‘ ciscus Borgia, vroeger hertog van Gandia, een bigot man, generaal geweest; na hem Eberhard Mercurianus, van Luik, en op dezen volgde Claudius Aquaviva, uit het hertogelijk geslacht Atri, die vierendertig jaren lang (van 1581 tot 1615) aan het hoofd der orde stond. Hij gal“ behalve eene methode voor de opvoeding der jeugd (de »ratio atque inslitulio studiorum societatis Jesu”) ook nog wetten uit voor de verschillende oversten der orde, alsmede onderscheidene verordeningen, om deels ingeslo— pen misbruiken te verhelpen, deels ook allen tegen— stand te vernietigen, die in de orde zelve tegen haren despotieken regeringsvorm het hoofd had opgestoken. Kortom, Aquaviva voltooide het kunstig gebouw van den despotieken regeringsvorm der orde. Dit gebouw hebben ook de Pausen voortdurend door groote privilegiën gesehraagd en ondersteund; van het jaar 154€) tot het jaar 1753 ontving de Jezuiten-orde van 19 Pausen niet minder dan 92 zulke privilegiën.

De geheele constitutie der orde, in zoo ver men haar uit die wetten en besluiten kan leeren kennen, welke de orde zelve in druk heeft gegeven, was en is nog van den volgenden inhoud:

Het geheele gezelschap van Jezus bestaat uit onderscheidene klassen van leden. De eerste en hoogste klasse maken de professen (namelijk van alle vier geloften) uit; deze hebben den hoogsten graad; als ingewijden in de geheime grondstellingen der orde zijn hun de voornaamste werkzaamheden toevertrouwd, terwijl zij de eerste aanspraak hebben op posten en waardigheden.

Tot deze hoogste klasse geraken slechts weinig uitverkorene en lang beproefde leden, namelijk de meest scherpzinnígen en bedrevenen, die de strekking der orde het best begrijpen en in haren geest werkzaam zijn. Zij waren en zijn, om zoo te spreken, de kern der orde en hebben behalve die wetten, welke door den druk zijn bekend geworden, ook nog geheime instruetiën (monita secreta). Hierop volgt de tweede klasse, die uit de geestelijke coadjutoren bestaat; deze moeten priesters zijn. Tusschen beide klassen bestond en bestaat ook nog eene middelklasse, die der pro/essen van drie gele/"ten; deze beloven den Paus geene bijzondere gehoorzaamheid, maar leggen slechts de gewone gelofte af. Tot de derde klasse behooren de aangenomen leerlingen (scholasttci approbatí); tot de vierde de wereldlijke helpers (wereldlijke coad— jutoren) ; tot de vijfde of laagste klasse de nom'tti, die zich twee of meer jaren in de orde bevinden, om op de proef gesteld te worden, en alleen de eenvoudige gelofte afleggen, »dat zij zich overeenkomstig den geest der wetten van de orde zullen gedragen". Bovendien is er nog eene zesde klasse van leden, die der zoogenaamde »adjancten" of »Jezutten in korte rokken". Dat zijn leeken uit alle standen (zelfs uit de hoogste standen), van wie men in het maatschappelijk leven volstrekt niet weet, dat zij tot het gezelschap van Jezus hebooren, en die juist daarom zoo veel te beter voor de geheime bedoelingen der orde als bare werktuigen kunnen hezig zijn; daarvoor genieten zij allen die geestelijke genade, welke men —— zoo als de Jezuiten voorge‘ ven -— door de intrede in hunne orde en reeds door de enkele gelofte van blinde gehoorzaamheid aan haar, deelachtig wordt; vooral die genade, dat ieder, welke tot de Jezuiten— orde behoort, vergeving zijner zonden en de zekerheid van eeuwige zaligheid na den dood bekomt. Deze verzekering was en is nog een krachtige spoorslag voor geloovige menschen, die weinig geestkracht en geen goed geweten bezitten. Van daar komt het dan ook, dat de orde door alle tijden heen tot op den huidigen dag vele zulke leden »in korte rokken", staatslieden, geleerden, officieren, kooplieden, zelfs dames, die men even weinig kende en kent, als spionnen bekwam, die overal voor de orde allerijverigst werkzaam waren en zijn, die bare ongehoorde magt helpen uitbreiden en nog heden ten dage trachten te bevestigen. Dat zijn de onzigtbare hulptroepen der Jezuiten, waarvoor men nog meer op zijne hoede moet zijn, dan voor die Jezuiten, welke men aan hunne lange zwarte kleederen kan herkennen. Deze hebben van oudsher ieder eerlijk man, die geen Jezuit was, in den weg gestaan; deze hebben van oudsher, wanneer zij zelven geene groote heeren waren, de groote heeren gunstig weten te stemmen voorde orde. Eindelijk behooren ook nog tot de orde talrijke broedersehappen of congregatiën, waarin zoowel mannen als vrouwen uit alle standen worden opgenomen, om gemeenschappelijke godsdienstoefeningen te houden en Christelijke liefdewerken te verrigten. Deze congregatiën worden door de Jezuitedgeleid en tot groot voordeel der orde aangewend.

De inrigting der orde is, zoo als wij zeiden, absoluut-nwnarchaal of despotiek. De generaal der orde vereenigt namelijk in zich de geheele wetgevende en regerende magt, en alle leden der orde zijn hem, als den voorgewenden plaatsbekleeder van Jezus Christus en God, onvoorwaardelijke gehoorzaamheid verschuldigd, zelfs dan wanneer dit in strijd is met hunne eigene overtuiging. 0m kort te gaan, de generaal is voor de orde juist dat, wat

de Paus voor de Roomseh-Katholieke kerk is. Hij resideert te Home, het oude middelpunt der wereldheerschappij, als wereldheerseher; want zijn rijk, het rijk der Jezuiten-orde, is immers de geheele uitgestrekte aarde. Van daar mag hij ieder lid uitzenden, waarheen het hem goeddunkt; hij mag ieder lid vonnissen en straffen, uit de orde verbannen en weder opnemen; hij heeft over al de

inkomsten der orde naar goedvinden te beschikken, hij leidt alle collegiën en vaardigt alle wetten uit; zonder zijne toestemming is geen verdrag, dat de leden der orde sluiten, geldig. Zijne benoeming geschiedt door eene algemeene vergadering, waarin echter alleen de professen van vier geloften (eene enkele maal ook de professen van drie geloften en geestelijke coadjutoren) zitting en stem hebben. Wanneer er zulk eene benoeming moet plaats hebben, schrijft de vertegenwoordiger van den generaal de algemeene vergadering uit. De generaal zelf echter moet deze zamenroepeu, wanneer hij in de statuten der orde iets wil veranderen. Doch ook in dat geval kost het hem weinig moeite, zijn eigen wil door te drij— ven. Insgelijks heeft de algemeene vergadering het regt, den generaal af te zetten, wanneer hij zich aan groote onzedelijkheid schuldig maakt of de be— langen der orde niet behartigt. Doch daar de orde er zeer op gesteld is, haar goeden naam in het oog der wereld te bewaren, vordert haar eigen belang, het nimmer tot eene werkelijke afzetting te laten komen.

Het rijk der Jezuiten-orde is, zoo als wij zeiden,

de geheele uitgestrekte aarde; ten einde nu deze monarchie behoorlijk kan bestuurd worden, is zij verdeeld in onderscheidene assistenciën, van welke elk weder meerdere provinciën bevat. In het begin had men slechts vier assistenciën, namelijk: 1) Indië, 2) Spanje en Portugal, 3) Duitsehland en Frankrijk; 4) Italië en Sicilië; later werden er nog twee, namelijk Frankrijk, alsmede Polen en Lithauen bijgevoegd. Aan het hoofd van elke assistencie staat een assistent; de assistenten hebben geene eigenlijke magt, maar zijn enkel de raadsleden van den generaal. De onderscheidene provinciën van den Jezuitenstaat strekken zich over geheele landen uit. Over elke provincie is een provinciaal aangesteld. De generaal, als souverein, benoemt hem in den regel voor den tijd van drie jaren. Een provinciaal is verpligt, den toestand zijner provincie jaarlijks eenmaal te onderzoeken en den generaal daarvan herigt te geven; hij moet zijne onderhoorigen voortdurend naauwkeurig bewaken, alsmede de onderwijzers (gelijk in het algemeen den toestand der studiën) en moet er streng op acht geven, dat in zijne provincie geen boek zonder toestemming van den generaal in druk verschijnt. Daarenboven is hij verpligt, om de drie jaren provinciale vergaderingen te houden, waarop slechts professen van vier geloften en de onder hem staande opzieners der onderscheidene collegiën worden toegelaten; deze provinciale verga— deringen hebben ten doel, een gevolmagtigde der provincie te benoemen voor de zoogenaamde vergadering der procuratoren, die uit den generaal, de

assistenten en de gevolmagtígden der provinciën bestaat, om over de noodzakelijkheid eener algemeene vergadering te beraadslagen. Gelijk de Jezuit van het oogenblik af, waarop hij lid der orde is geworden, geene bloedverwanten, maar slechts ordebroeders, geen aardschen souverein meer, maar alleen zijn generaal bezit,—— zoo heeft hij alsdan ook geen vaderland meer, maar hij behoort slechts tot die provincie, waar hij lid der orde is geworden. Zoodra de generaal hem naar eene andere provincie overplaatst, staat hij dan ook weder onder de oversten aldaar. Zoo geheel losgescheurd van de heiligste banden des vaderlands, leeft de Jezuit slechts als onderdaan van zijn onzigtbaren wereldstaat.

Onder het oppertoezigt van den provinciaal staan de volgende afzonderlijke inrigtingen dcr orde in de provinciën, die allen weder bare bijzondere hoofden en beambten hebben. Vooreerst de

profeshuizen, waarin de professen van vier geloften wonen. Deze profeshuizen hebben geene inkomsten, noch goederen, en de opzieners er van heeten propsten (pracpositi). Vervolgens de noviciaathuizen, waarin de novicen, de leerlingen en die vaders wonen, welke de derde proef nog niet hebben doorgestaan; deze noviciaathuizen bezitten inkomsten, en hunne opzieners boeten novicenmeesters; in elk dier huizen bevindt zich bovendien een examinator, door wien de nieuw aangekomenen worden onderzocht. In plaats van profeshuizen en collegiën vindt men op die plaatsen, waar men zulke inrigtingen niet kan tot stand brengen, zoogenaamde residentlën; in deze wonen vele Jezuiten, die in den omtrek prediken en de biecht afnemen, of zich in stille rust aan hunne studiën wijden; somwijlen worden ook leden, die aan de orde ergernis gaven, in zulke residentiën tot hunne straf overgeplaatst. In Protestantsehe landen eindelijk rigten de Jezuiten zoogenaamde missiën op, leven daar onopgemerkt en trachten er het Katholieismus te herstellen.

De inrigtingen van onderwijs zijn of colleglën of seminarlén. Met de collegiën zijn convicten verbonden, waarin men ook leerlingen van buiten’s lands opneemt, voor het meerendeel zonen van goeden huize; daardoor hebben de Jezuiten gelegenheid, vele adjuncten (die hun hoogst welkom zijn) voor de orde te winnen. In de seminariën daarentegen ontvangen die leerlingen hunne opleiding, die men later als professoren wenscht aan te stellen.

Het plan, dat de Jezuiten van den beginne af bij hunne opvoeding en _vorming der jeugd ten grondslag gelegd en steeds gevolgd hebben, getuigt van hunne diepe menschenkennis. Ook laten zich daaruit gedeeltelijk de invloed en de -magt verklaren, die zij in de wereld hebben verkregen. Hun hoogste doel was daarbij alleen, om zoo doende deugdelijke en beroemde leden voor de orde, alsmede vrienden en begunstigers in de maatschappij te winnen. Daartoe was het strengste toezigt over leeraars en leerlingen noodzakelijk. Geen leeraar mogt eene eigene vrije meening verkondigen, en geen leerling mogt gelegenheid vinden, om een eigen vrij oordeel uit te spreken. Op de gymnasiën was het van betten toeren de hoofdzaak. Reden genoeg voor eene eerzuchtige jeugd, in de oefening van het geheugen met elkander te wedijveren en al het overige als iets van ondergeschikt belang te beschouwen. Op de seminariën werden de jongelingen niet in het heiligdom der wetenschappen binnengeleid, maar de doode vormen werden hun als het voornaamste voorgesteld; bijzonder oefende men hen in de kunst van disputeren, vooral over zulke gevallen, die zelden of nimmer in de werkelijkheid konden voorko— men, (dit noemt men casza'stíek); alsdan werden dikwijls de zonderlingste twistvragen behandeld, die de verbeeldingskracht der jongelingen zoowel als hunne ijdelheid in hooge mate opwekten, zoodat de een den ander in scherpzinnigheid zocht te overtreffen. Door zulke spiegelgevechten, die den schijn van ernst hadden, werd de jeugd teruggehouden van de lust en liefde tot diepere onderzoekingen, en tevens was de kunst om te disputeren eene goede voorschool voor die kweekelingen derJezuiten, welke eenmaal staatslieden en diplomaten werden, alsmede voor dezulken, die in de orde zelve bleven en dan maar al te dikwijls drogredenen noodig hadden, om zoo menige daad der orde, die ieder man van gezond verstand en een eerlijk hart tegen de borst zou gestuit hebben, als eene regtschapene, ja zelfs als eene Gode welgevallige daad te kunnen verdedigen. Bovendien verstonden de Jezuiten meesterlijk de kunst (en zij verstaan die ook nog heden ten dage), de ligt ontvankelijke gemoederen der jeugd geheel en al voor zich, hunne leeraren, in te nemen. Zij gingen steeds op een vriendelijken en gemeenzamen voet met hunne leerlingen om; zij zochten hunne eerzueht op te wekken door openbare prijsuitdeelingen,

terwijl zij op hunne verbeelding werkten door openbare tooneel— voorstellingen, die zij door de jeugd lieten uitvoeren; ook aan de ouders bevielen de Jezuiten-scholen zeer, daar hunne zonen, die niets anders dan Latijn mogten spreken, schijnbaar degelijke geleerden en daarenboven uiterst beschaafd werden, zoodat dan ook ieder vader, wien het welzijn zijner zonen ter harte ging, hen naar de Jezuiten-scholen zond; het natuurlijk gevolg daarvan was, dat de andere geestelijke en wereldlijke scholen uit gebrek aan bezoek en ondersteuning in verval geraakten. Daarbij verzuimden de Jezuiten niet, de knapen en jon— gelingen ook door de banden der godsdienst naauw aan de orde te verbinden, en zij maakten deze tot een wezenlijk bestanddeel hunner opvoeding. —— Zoodanig was het Jezuitische schoolwezen ingerigt. De leeraren der collegiën en seminariën heetten rectoren. Zij stonden onder den provinciaal en moesten aan dezen jaarlijks getrouwe verslagen inzenden over den toestand der onder hun opzigt staande inrigtingen, over de vorderingen der scholieren en broeders, alsmede over de schenkingen aan hunne collegiën en seminariën. Uit deze afzonderlijke berigten moest dan ieder provinciaal een algemeen verslag zamenstellen en aan den generaal te Home zenden.

Deze verslagen waren een der voornaamste mid

delen, waardoor de generaal, die aan het hoofd der uitgebreide orde stond, het geheel kon overzien en ieder lid van bijzonder uitstekende talenten zelfs op dan vorsten afstand kon leeren kennen. Ter bereiking van dit doel ontving de generaal ook jaarlijks een kort schriftelijk overzigt van de provincialen, waarbij de opzieners der huizen en collegiën hunne bijzondere opmerkingen moesten voegen; verder kreeg de generaal insgelijks telken jare door gevolmagtigden in de provincie twee op gelijke wijze ingerigte uitvoerige lijsten van alle leden, waarin naam, ouderdom, ligchaamsgestel, geestelijke vermogens, doen en laten van iedereen naauwkeurig waren opgegeven. Bovendien benoemde de generaal nog eenige visitatoren, die de provinciën (ten einde eene nog strengere contrôle te houden) rondreizen en tevens de provincialen in het bijzonder gadeslaan moesten. Daarom werden ook zij, die in de orde wenschten te worden opgenomen, langdurig en zorgvuldig onderzocht, en tot blinde gehoorzaamheid verpligt, voordat men ben tot het noviciaat toeliet; dit duur– de soms twee jaren, en eerst dan mogten zij de een‘ voudige gelofte afleggen en kregen zij uitzigt op bevordering tot hoogere graden. lnsgelijks namen de leden der orde, terstond bij hunne aanneming, de verpligting op zich, om elkander in het geheim zorgvuldig te bespleden, en den overste met de ge‘ breken en de kleine vergrijpen van ieder broeder der orde bekend te maken. Dit stelsel van eene wederzijdsehe geheime politie, zonder hetwelk geen despotismus kan bestaan, werkte wel de huichelarij

in de hand, doch het had daarentegen een ander, voor de orde hoogst gewigtig gevolg. Daar namelijk ieder Jezuit wist, dat zijn geheele leven en al zijne kundigheden aan den generaal naauwkeurig bekend waren, en dat het in het belang der orde was, alleen de kundigste leden tot hoogere waardigheden te verheffen, zochten natuurlijk de kundigsten en ijverigsten zich verdienstelijk jegens de orde te maken; de belooning daarvoor, namelijk de bevordering tot een hoogeren werkkring in de orde, eene al grootere zelfstandigheid, de magt over 0nderhoorigen en eindelijk het uitzigt op het hoogste doel, op de waardigheid van generaal, stelden hen voor hunne eigene vroegere ondergeschikte betrekking ruimschoots schadeloos. Dit is de reden, waarom de inrigting derîorde (hoe despotiek zij ook was), wel verre van kundige mannen van het lidmaatschap der orde af te schrikken, voor de zoodanigen veel aantrekkelijks had; daardoor bleef zij sterk, dat het hoogste belang van ieder Jezuit het algemeene belang der orde moest zijn. Maar evenzeer trok zij zich met al bare magt de belangen van

ieder lid aan, wanneer hij beleedigd, zelfs door eigen schuld door de wereldlijke overheid vervolgd was, of zijn goeden naam op het spel gezet had. Waarom echter deed dit de orde? Al weder uit egoïsmus; want daar de orde zich door het voorgewende bezit van alle goddelijke genadeschatten het voorkomen van onfeilbaarheid en heiligheid aanmatigde, werd immers in de eer van ieder afzonderlijken Jezuit steeds de eer der geheele orde aangerand. 0m kort te gaan, deze in

nige zamensmelting van wederzijdsche belangen was oorzaak van de grootheid, den bloei en het voortdurend bestaan der orde.

* * *

Zoo stond dan de Jezuiten-orde als een eigenaardige staat daar, als een wereldstaat, niet slechts in den geestelijken, maar ook in den wereldlijken zin des woords, terwijl zij de geheele aarde met de keten van het egoïsmus omslingerd hield, eene keten, waarvan de afzonderlijke leden der orde de schakels uitmaakten. De eerste vrucht, die dit op' leverde, was zelfstandigheid. De talrijke Pauselijke privilegiën waren niet voldoende om deze te bekomen; de orde behoefde daartoe ook dien veelvermogenden talisman, die op aarde grooter wonderen tot stand bragt, dan alle welsprekendheid, die veel gemakke— lijker overwinningen behaalt dan alle krijgslegers, en die helaas! de stem der waarheid en trouw zoo dikwijls tot zwijgen brengt; kortom , zij behoefde geld. De kunst om rijkdommen te verwerven, maakte daarom een voornaam gedeelte van de politiek der orde uit. Aalmoezen waren voor de groote finantiële be— hoeften van den Jezuiten-staat niet voldoende; des te meer bragten de geschenken en legaten van hen, die leden der'orde werden, en van andere godsdienstige personen op. Daarom wendden de Jezuiten alle mogelijke pogingen aan, om aanzienlijke erfenissen door list te verkrijgen; zij maakten de gewetens van rijke lieden ongerust en bedrogen hen door hun voor te spiegelen, dat zij voor hun geld duizenden van zielmissen voor hen lezen, en krachtens het voorregt der Jezuiten bij God de eeuwige zaligheid voor hen bewerken zouden. Ja, geene middelen waren hun te laag, om in het bezit van groote kapitalen te komen. Dikwijls verdwenen wettige erfgenamen van de aarde, zonder dat men wist hoe; men heeft voorbeelden genoeg, zelfs uit den jongsten tijd, dat de Jezuiten hunne offers totwaanzin bragten. Eindelijk wisten zij zich ook voor een goed deel meester te maken van den handel in Amerika en India, waarbij zij aanzienlijke geldsommen verdienden, hoewel niet altijd op eene eerlijke wijze. Maar naar hunne grondstelling: »het doel heiligt de middelen," maakten zij daarvan geen ge' wetensbezwaar; hun doel was het voordeel der 01'de, en de orde (zoo zeiden zij) bestond immers tot grootere eere Gods; derhalve moesten ook woeker en bedrog ter bevordering van de eer Gods worden aangewend, en worden daardoor geregtvaardigd. Natuurlijk kan een staat, die zich voor den door God alleen erkenden wereldstaat houdt of uitgeeft, geen andere naast zich dulden, maar moet zich veeleer beijveren, om alle koningrijken te veroveren. Dit heeft dan ook de Jezuiten-orde gedaan, doch met onzigtbare wapenen. Bij de Heidensehe volken in Azie en Amerika breidde zij hare heerschappij onophoudelijk door miss-iën uit; zij liet er namelijk het Christendom prediken, waardoor zij zich in Europa grooten roem Verwierf, en onder dit heilig voorwendsel vermeerderde zij ook hare rijk

dommen en bare magt. Tegenover de Christelijke staten moest de orde eenigzins omzigtiger te werk gaan; daar moest zij, wanneer zij over de vorsten en over de volken wilde heerschen, juist den schijn

van heerschzucht met de grootste zorgvuldigheid vermijden; ook moest zij bij Protestantsche staten een anderen weg inslaan dan bij Katholieke. Dat heeft zij dan ook met eene waarlijk bewonderenswaardige menschenkennis en staatkunde gedaan. In Katholieke staten ging de orde, om de alleenheerschappij te verkrijgen, op de volgende wijze te werk: de Jezuiten ondernamen hunne aanvallen gelijktijdig van de eene zijde op het volk. en van de andere zijde op de monarchen. Voor alle dingen streefden zij er naar, om zich bij beiden onontbeerlijk te maken. Daarom omgaven zij zich met den verblindenden schijn eener bijzondere vroomheid, versterkten de menschen in het geloof aan de onuitputtelijke genadesehatten der orde, en wisten op allerlei wijzen te bewerken, dat men hen als biechtvaders begeerde. Als de zoodanigen heerschten zij weldra over de gewetens en wisten daardoor ook met weinig moeite magt te krijgen over den wil der geloovigen. Deze magt verwierven zij zich daardoor, dat zij niet al te streng tegen hunne biechtkinderen waren, maar integendeel vele zonden en vooral die, welke zij het liefst bedreven, verschoon— den en over het hoofd zagen. I— Iunne politiek was: zich te schikken naar de menschen, met de strengen streng, met de ligtzinnigen daarentegen ligtzinnig te zijn. Het volk en de koningen trachtten zij

in een staat van onmondigheid te houden; want zij wisten wel, dat men het gemakkelijkst over zulke menschen kan heerschen, die het denken verleerd hebben. Daarom stelden zij dan ook de ingeschapen neiging der menschen, om over hunne hoogste belangen na te denken, als zondig, als eene ingeving des duivels voor. Terwijl zij het verstand verstompten, wekten zij de verbeeldingskracht in hooge mate op. Om deze reden maakten zij vooral hun werk van de vereering der jonkvrouw Maria en verzonnen eene menigte wonderbare vertellingen van de geheimzinnige en onbegrensde magt, die de heilige Maria in den hemel ten gunste van allen uitoefende, die haar op aarde ijverig dienden; ja zij trachtten de geloovigen te overtuigen, dat Maria eene nog grootere magt bezat dan haar zoon, de Heiland der wereld. in dezelfde mate drongen zij tevens aan op de vereering der heiligen in het algemeen (bijzonder van die heiligen, welke tot hunne orde behoorden). Als diepe menschenkenners lieten zij het echter hierbij niet berusten. Zij wisten, dat onbeschaafde menschen door bijgeloovige vrees voor onzigtbare magten het gemakkelijkst te beheerschen zijn. Daarom verzonnen zij duizende avontuurlijke vertellingen van de listen der booze geesten tegen de menschen, en wanneer zij daardoor zwakke gemoederen bang gemaakt en tot vertwijfeling gebragt hadden, boden zij zich zelven als redders aan. Daarenboven beijver— den zij zich, om door den verblindenden luister der ceremoniën op de zinnelijkheid te werken. Ook kregen zij groot aanzien door den schijn hunner ge

leerdheid, en om niet onregtvaardig te zijn, moeten wij toestemmen, dat zij zich omtrent sommige wetenschappen zeer verdienstelijk hebben gemaakt. Grooten roem verwierven zij reeds ten tijde van Loyola door hunne werkzaamheid op het concilie te Trente, waarheen, op verlangen van den Paus, Loyola twee Jezuiten (Lainez en Salmeron) had gezonden. Het bleek aldaar, dat vele leerstellingen van het Protestantismus tot in den boezem van het concilie waren doorgedrongen, dat sommige leden de overlevering verwerpen en tot 'den grondtekst der ll. Schrift terugkeeren wilden. Doch de beide Jezuiten hielden zich aan het bevel van hunnen generaal, om nimmer eene meening goed te keuren, die eenige, zelfs de minste hervorming bedoelde. Het con— cilie werd door hen beheerseht, en al zijne besluiten zijn onder hunnen invloed genomen; wat sedert die dagen als geloofsregel der Katholieke kerk geldt, is in den eigenlijken zin .lezuitisch. Daar zij nergens eene terugstootende monnikachtige gestrengheid aan den dag legden, daar zij verder door de opvoeding der jeugd met vele familiën in naauwe aanraking kwamen en vooral de vrouwen aan zich wisten te verbinden , kon het niet missen, dat hun invloed op het volk zeer groot werd. Den invloed, dien zij op de koningen, als hunne biechtvaders, uitoefenden, hielden zij meestal geheim; ja dit was hun zelfs uitdrukkelijk geboden, en wanneer zij in zoodanige betrekking de gewigtigste zaken tot stand bragten, verschuilden zij zich steeds achter de koningen, zoodat het scheen, alsof deze uit eigen beweging hadden gehandeld. Voorts moesten zij steeds hun best doen, dat de vorsten jegens de orde gunstig gestemd bleven. Tevens moesten de Jezuitische biechtvaders der koningen, wanneer deze in twijfelachtige gevallen hun raad wenschten in te winnen, zich steeds tot de oversten der orde wenden, om van hen te vernemen, hoe zij zich te gedragen hadden. Eindelijk —— en dit was van het hoogste belang — deelden zij aan den generaal der orde alles mede, wat de koningen hadden gebiecht. Dit was wel eene schending van het geheim der biecht, doch zij verontschuldigden deze misdaad door de goede bedoeling, waarmede zij werd bedreven. Zoo wist dan dien ten gevolge de generaal der orde te Rome de geheimste gedachten

en gevoelens van alle Katholieke koningen, en kon hen door de biechtvaders naar welgevallen leiden en besturen ; zoo had bij ieder vijand der orde, ieder vriend van waarheid en vrijheid, door de koningen, als door zijne slaven, in zijne magt, en de majes— teit, van welke de volkeren bescherming, heil en zegen verwachtten, moest hem dienen, om zijn despotismus te doen toenemen.

Anders was het in Protestantsche staten. Daar rigtte zich de politiek der Jezuitenorde naar de verschillende omstandigheden, waarin de koningrijken verkeerden. Was b. v. de koning Katholiek en het volk Protestantseh, dan wisten zij het vertrouwen van den monarch te winnen en hragten hem door beloften en bedreigingen zoo ver, dat hij zelf, op het gevaar af , van troon en schepter te verliezen, zijn volk trachtte te bekeeren. Was daarentegen de koning Protestantsch en slechts een gedeelte van het volk Katholiek, dan hitsten zij het volk tegen hun monarch op, schilderden hem af als een door God vervloekten tiran en leerden , dat men hem ongestraft mogt vermoorden, ja dat deze misdaad, omdat zij tot grootere eere Gods werd bedreven, zelfs in het oog van God een hoogst verdienstelijk werk was; ja zij verleidden enkele dweepers tot koningsmoord, en wanneer zulke misdadigers gegrepen en te regtgesteld werden, roemden zij hen als martelaars voor het heilig geloof. — Waren vorst en volk Protestantsch, dan slopen zij in wereldlijke kleederen het land binnen, gaven zich zelfs voor Protestanten uit en begonnen dan in stilte te werken. 0m kort te gaan , zij gedroegen zich als openbare vijanden, ofschoon zij nimmer den schijn daarvan wilden hebben , en stichtten opstand , revolutie en burgeroorlog.

Dit leidt ons tot een kort overzigt van de zedeleer der Jezuiten. Wie ze uitvoerig wil leeren kennen, leze het boek: »De zedele’er en politiek der Jezuiten,” van Ellendorf, waarin deze voortref‘ felijke, helaas! te vroeg gestorven kampvechter voor waarheid en regt uit de schriften der voornaamste godgeleerde auteurs dezer orde zelve hunne zedeleer en politiek opgeeft, en de daardoor uitgelokte tegenspraak, dat men de slechte grondbeginselen en de misdaden van ongeveer 200 schrijvers der orde niet op rekening der geheele orde kan stellen, zeer eenvoudig daardoor wederlegt , dat alles, wat de godgeleerden en staatkundigen der orde slechts en gruwelijks heb

ben geschreven en laten drukken, met goedkeuring der orde is in het licht gegeven. Een ander, zeer aanbevelenswaardig boek is: >>De leer en praktijk der Jezuiten in godsdienstig, zedelijk en staatkundig opzigt”, van Wiskemann.

De eerste stelregel der Jezuitische zedeleer heet, zooals wij zeiden: _

»Het doel heiligt de middelen !”

Volgens dezen stelregel beweerden zij: »God, als de hoogste regter, beoordeelt niet de uitwendige daad, maar slechts de geheime bedoeling van den dader. Daarom is geene daad, al is zij naar menschelijk oordeel nog zoo onzedelijk, dit ook werkelijk, wanneer hare bedoeling niet slecht is. Wanneer derhalve de dader eene goede bedoeling met zijne slechte daad heeft, dan is hij geiegtvaardigd.” Wat volgde daaruit? Dat men elke misdaad niet slechts regtvaardigen, maar ook zonder gewetensbezwaar bedrijven kon.

Het straks genoemde werk van Wiskemann wijst uit geschiedkundige bronnen aan, dat de Jezuiten het volgende geleerd hebben: »De bruid van een ander te misleiden, is eene eenvoudige zonde, omdat zij nog niet de vrouw des bruidegoms is. Ontucht is geene zonde, wanneer men haar ter wille zijner gezondheid begaat.” De generaal der orde Ricci veroorloofde aan de biechtvaders, ontucht met rijke weduwen te bedrijven. Nog veel dergelijks over den omgang tusschen verloofden, over ontucht in de kerk, over het bezoek van bordeelen enz. enz. kan men in Jezuitische schriften lezen, doch onze pen

weigert, dit alles hier ter plaatse neder te schrijven. Het is ongelooflijk, het is ontzettend.

Het bestelen der ongeloovigen veroorloofden de Jezuiten Molina en Escobar. Volgens den Jezuit Rosella mogen kooplieden met eene te korte el meten en met te ligt gewigt wegen, wanneer zij anders hun gezin niet kunnen onderhouden.

Ten aanzien van het achtste gebod leerden 1645 de Jezuiten openlijk te Loirin: »Het is eene vergeeflijke zonde, iemand, die in groot aanzien staat, waardoor hij slechts schadelijk kan worden, te belasteren , en hem valsehclijk misdaden toe te dichten, ingeval bij kwaad van mij spreekt.” Volgens Caramuel hebben meer dan twintig geleerden de meening voorgedragen, dat men anderen tot verdediging van zijn regt en van zijne eer mag belasteren. Een ketter mag men alles aanwrijven. Wie mij belasterd heeft, dien_mag ik weder belasteren. Uit vrees voor den dood of voor het foltertuig mag men anderen valsch beschuldigen en aan den dood prijs geven.

Bij zulk eene waarheidsliefde der Jezuiten, van wie een (Escobar) zelfs heeft veroorloofd, een mensch te haten, wanneer bij mij nadeel berokkent, is het niet te verwonderen, dat zij de geschiedenis op de ongehoordste wijze verminken en verdraaijen. Al de gruwelen, die in den loop der eeuwen door de Katholieke kerk bedreven zijn, worden door de Jezui‘ tischgezinde geschiedschrijvers, in weerwil van alle getuigenissen en bronnen, geloochend. Zij rekenen daarop, dat wij Protestanten het eindelijk zullen moede worden, telkens al weder tot de bronnen terug te keeren; zij weten dat het in vele gevallen moetjelijk is , tot die bronnen door te dringen. Daarom frischweg gelogen! denken zij; er blijft altijd iets van hangen. De inquisitie is volgens hen niets dan een onschuldig zedegerigt geweest en later in handen van wereldlijke magten geraakt, door wier schuld zij verschrikkelijk is ontaard. Wie echter ooit voor licht en waarheid streed of zich tegen het Jezuitismus verzette, werd of voor onzinnig verklaard of met den naam van een lasteraar bestempeld. Zoo stellen zij Johan Huss als een verstoktcn rebel Voor, die zich niet tot rust wilde laten brengen, en geens‘ zins door de vrome en vredelievende kerkvergadering, neen, enkel door den vertoornden keizer tot. den vuurdood werd veroordeeld. Luidt dat niet zeer geloofiijk‘t De ontzettende bloedbruiloft van Parijs is in hun oog eene zeer natuurlijke gebeurtenis, waartoe de Hugenooten, die de Katholieken wilden vermoorden, maar daarbij zelven om het leven kwamen, de aanleiding gaven. Als of één tijdgenoot der Hugenooten iets zeide, dat deze leugen kan regtvaardigen! Niet Tilly heeft naar hunne voorstelling het vreeselijke onheil over Maagdenburg gebragt, maar de door Gustaaf Adolf gezonden Zweedsche commandant. Laa$_t$ zich wel iets leugenachtigers denken, dan zulk eene bewering?

Wat nu de politiek der Jezuiten betreft, zoo beweegt zich natuurlijk alles om den Paus. De Jezuit Bellarminus legt openlijk de verklaring af, dat de Paus met de koningrijken dezer wereld naar goeddunken handelen, het eene geven , het andere ont

nemen kan, wat hij wil, zoodra hem dit voor het zielenheil der onderdanen noodzakelijk voorkomt. Verder beweert dezelfde Jezuit, dat de dienaren der kerk aan de staatswetten slechts in zoo verre onderdanig kunnen gemaakt worden , als de kerk tot deze wetten hare toestemming heeft gegeven. Desgelijks zegt hij in een ander geschrift, dat een »goed Katholiek" aan het regt van den Paus, om »kettersehe vorsten” in den ban te doen en af te zetten, volstrekt niet kan twijfelen. De Jezuit Sa verklaart, dat het verzet van een geestelijke tegen den koning geene majesteitsschennis is, daar de geestelijke geen onderdaan van den koning is. De Jezuit Vasquez schrijft, dat de Paus, om het ware Katholieke geloof in een land in stand te houden, het regt heeft, een goed Katholieken regent in de plaats van een slecht Katho-lieken aan te stellen, en dat de grondwet van een land den Heiligen Vader daarin volstrekt niet hinderlijk kan zijn. — Hoe de Jezuiten over koningsmoord denken, zullen wij in

het volgende hoofdstuk mede‘ doelen.

En daarbij willen deze Jezuiten voor steunpilaren van de troonen en als voorstanders van rust en orde beschouwd worden! Ja, wat nog meer is, men heeft hun zelfs geloofd, dat zij dit werkelijk zijn. 0 dat de vorsten der aarde toch alle huichelaars konden doorzienl 0 dat zij toch bedachten, dat. al het hier medegedeelde onder goedkeuring der orde openlijk geleerd, gedrukt en nooit herroepen is geworden!

VIJFDE HOOFDSTUK.

Hoe de Jezuiten na veel strijd in Frankrijk de heerschappij verkregen en op de vreeselijkste wijze misbruikt hebben.

Het koningrijk Frankrijk bevond zich sedert den tijd, dat de Hervorming er binnengedrongen was , in verwarring, burgeroorlog en diepe ellende. Doch dit was niet de schuld van de Hervorming, maar van de heerschzucht van twee magtige partijen, die de godsdienst tot voorwendsel gebruikten. De eene partij , die der bertogen van Guise, ontvlamde den geloofsijver der Katholieken tegen de Hervormden, die in Frankrijk »Hugenooten" heetten. Deze werden, uit blinde, fanatieke dweepzucbt, met onmenschelijke wreedheid vervolgd, en moesten te vuur en te zwaard worden uitgeroeid. Doch juist deze onderdrukking verhoogde slechts den moed en de standvas— tigbeìd der Hugenooten. De andere partij, die der Bourbons, sloot zich nu aan de vervolgde Hugenooten aan. Koning Karel IX was destijds nog een knaap, en zijne heerschzucbtige moeder Catharina de Medicis

had zich het regentschap weten aan te matigen. Toen de sluwe Jakob Lainez, die destijds generaal der Jezuiten-orde was, dezen toestand van zaken in Frankrijk overzag, dacht bij: ›Dit is het gunstige tijdstip, om aan de orde in Frankrijk eindelijk toegang te verschaffen; want de Katholieke partij kan haar gebruiken.” Ofschoon nu het koninklijke bof de orde begunstigde, werd zij echter door de Fransche Katholieke geestelijkheid, die ijverzuchtig was op bare voorregten, en door het parlement voortdurend tegengewerkt. Daar werd in het jaar 1561 te Poissy een godsdienstgesprek gehouden, om de Katholieken en Hugenooten te verzoenen. Bij dit gesprek bevond zich ook Lainez, die op bevel van den Paus den kardinaal Ferrara vergezelde,cn deze wist te bewerken niet slechts, dat het godsdienstgesprek werd afgebroken, maar tevens dat de Jezuiten-orde in Frankrijk werd toegelaten; doch onder voorwaarde, dat zij daar van het gebruik der pauselijke privilegien afstand deed en zich aan de bisschoppelijke magt moest onderwerpen. De orde beloofde dit, doch met het Jezuitiscbe innerlijke voorbehoud, om bare belofte niet na te komen. Weldra worden er nu te Avignon, Rbodes, Lyon en op andere plaatsen Jezuiten-scholen gesticht, aan wier hoofd men bekwame leeraars plaatste; spoedig lieten de vaders van het gezelschap van Jezus een groot collegie te Parijs bouwen, openden hunne scholen en wilden nu ook de universiteit onder hun invloed brengen. Deze echter streed moedig voor bare zelfstandigheid. Het kwam tot een proces tus—

schen de universiteit en de Jezuiten. Deze kochten wel vele advokaten om; doch een man met groote talenten en een edelen moed konden zij toch niet onschadelijk maken. Zijn naam was Stephanus Pasquier. Voor de balie van het parlement ontwikkelde hij het systeem der orde en sprak daarbij: »Waar Jezuiten geduld worden, daar kan geen vorst en potentaat zich tegen hunne aanvallen beveiligen. Duldt gij hen, dan zult gij slechts te laat en met bitter berouw inzien, dat hunne intrigues niet enkel de rust van Frankrijk, maar ook die der geheele wereld verstoren.” In gelijken zin sprak ook de advocaat du Mesnil, en tegen de overtuigende taal der waarheid, die deze beide scherpzinnige en regtsehapcne mannen voerden, konden de Jezuiten het niet volhouden. Daar smeekte de trotsche generaal der orde den Paus om zijne bescherming te— gen de universiteit te Parijs , en deze beval de zaak der orde den bisschop van Parijs dringend aan, terwijl de Jezuit Possevin het hof daarvoor bewerkte. Het gevolg daarvan was, dat het proces onbeslist bleef, en dat de Jezuiten de vrijheid bekwamen, om openlijk te leeren.

Weldra ontbrandden in Frankrijk de hevigste bur— geroorlogen in naam der godsdienst; de Katholieke hoofden schandvlekten hun geloof en zich zelven door de ongehoordste trouweloosheden en dooreene bloeddorst zonder weergade. In den nacht van den Bartholomeus-dag 1572 had te Parijs op bevel der koningin Catharina de Medicis die vreeselijke slagting onder de Hugenooten plaats, welke in de ge

sehiedenis onder den naam van de Parijsche »bloed— bruiloft" bekend staat. Het is verschrikkelijk, wanneer men bedenkt, dat deze ontaarde vrouw partij trok van het fanatismus van het gepeupel, en dit nog meer opwekte, enkel om bare heerschappij te bevestigen; want daar zij zag, dat de Hugenooten den koning, haar zoon, op hunne hand kregen, en dat zij dien ten gevolge gevaar liep, bare magt te verliezen, volbragt zij het bloedige werk, en de godsdienst werd als dekmantel van intrigue en persoonlijk belang misbruikt. Er worden te Parijs en in de provinciën honderdduizende Christenen vermoord, omdat zij geene Katholieken waren, en te Rome en Madrid vierde men vreugdefeesten wegens het welgelukken van deze afgrijselijke misdaad !_ —— Karel IX stierf in het jaar 1574, en zijn broeder Hendrik III besteeg den troon, een ligtzinnig en wellustig vorst, onder wiens regering de strijd der partijen en de burgeroorlog voortduurden. Het hof moest er eindelijk (1576) toe besluiten, om aan de Hugenooten bij een verdrag groote concessiën te doen. Daarover waren echter alle fanatieke Katholieken met de Guisen aan hun hoofd zeer verbitterd, en sloten een verbond ter handhaving en bescherming van het BoomscHKatholicismus; dit verbond heette de heilige Ligue, en had heimelijk ook nog den val van het Fransche koningschap ten doel; koning Philips 11, van Spanje, die vurig naar het bezit van Frankrijk haakte, nam daaraan deel, en de Jezuiten waren daarbij de ijverigste agenten in het belang van Spanje. Hendrik [11 werd door een

fanatieken jongen monnik Jakob Klement 1589 vermoord; de J ezuiten noemden deze misdaad openlijk een goddelijk wonder. Nu besteeg Hendrik van Bearn onder dan naam van Hendrik IV den Franschen troon; deze was een der edelste vorsten, die ooit in Frankrijk hebben geregeerd, dapper, grootmoedig, scherpzinnig, verlicht, de vriend en lieveling des volks. Des te gehater was hij bij de Ligue, het Spaansche hof en de Jezuiten, die voortdurend de kroon van Frankrijk aan Spanje wilden brengen. Ter bereiking van dit doel beproefden zij alle mogelijke intrigues, hitsten in de biechtstoelen het volk tot opstand aan en verleidden een hunner leerlingen, den jongen Johan Chatel , tot koningsmoord, daar zij hem dezen moord als het eenige Gode behagelijke werk voorstelden, waardoor hij zijne ziel van de eeuwige verdoemenis kon redden. De Jezuiten-leerling stak (1594) den koning naar de keel, trof hem echter in de lippen, waardoor deze gered werd. Bij het pijnlijk onderzoek, waaraan men den moordenaar onderwierp, kwamen de intrigues der Jezuiten aan het licht; zij werden bij een besluit van het parlement, als vijanden van den staat en als verleiders der jeugd, uit Frankrijk verban‘ nen, terwijl Chatel door paarden van een gescheurd en de rector van het collegie te Parijs opgehangen en verbrand werd. Doch in weerwil van hetvonnis der verbanning bleven de Jezuiten in Frankrijk, deels openlijk beschermd door de Ligue, deels als schijnbaar stil levende burgers, en gingen voort met het smeden van allerlei plannen en kuiperijen. En het duurde ook niet lang, of Hendrik IV gat‘ hun (1603), op onophoudelijken aandrang van den Paus, en tevens omdat hij vreesde dat zij, wanneer hij hen tot vijanden had, mogelijk aanleiding tot nieuwe burgeroorlogen zouden geven, vrijheid, om zich weder in Frankrijk met der woon te vestigen. Vergeefs was het, dat de getrouwe vrienden des konings en het parlement hem waarschuwden voor hunne gevaarlijke grondstellingen ; Hendrik IV hield zijn woord, en zoo werden de Jezuiten 1604 weder in Frankrijk toegelaten.

Wel had de koning hun zekere voorwaarden gesteld, die den generaal der orde Aquaviva in den

beginne zeer verontrustten; zoo werden hun b. v. slechts 14 collegiën opgegeven, waarin zij mogten terugkeeren. Doch een Jezuit weet zich spoedig boven alle gestelde voorwaarden te verheiïen. Nog in het jaar 1604 rigtten zij het 15“ en 16“[6] collegie op, en in het jaar 1605 het 17[d]“, 18‘“, 19[4]“, 20[8]“ en 21[5]“. Ook onthielden zij aan de geestelijken vele vette prebenden en trokken die bij hunne collegiën. Want het Jezuitismus bemint het geld, en heelt reeds lang vergeten, dat Christus zeide: »Mijn rijk is niet van deze wereld.”

Zoo werd de eene voorwaarde na de andere door hen vergeten, en voor alle klagten daarover scheen men doof te blijven. Dit echter kan wel geene bevreemding baren, wanneer men slechts bedenkt, dat Hendrik IV reeds in het jaar 1599 van zijne eerste gemalin Margaretha was gescheiden, en tot zijn ongeluk met eene higotte Italiaansehe, de arg
listige en heerschzuchtige Catharina de Medicis, een tweede huwelijk had aangegaan, welke vrouw vooral na de geboorte van haar eersten zoon (1601) veel invloed op hem had. Deze en de koninklijke biechtvader Koton hadden zich zee in de gunst van Hen’ drik IV weten in te dringen, dat geen enkel verzoek der Jezuiten meer werd van de hand gewezen, en dat zelfs de getrouwe Sully, die een afkeer had van de orde en voor bare herstelling (helaas! te vergeefs) had gewaarschuwd, slechts met veel moeite er in slaagde, om zijn eigen val te verbinderen.

Zoo kregen zij steeds meer invloed bij het hof en bij den adel, maakten zich langs allerlei omwe— gen meester van bet onderwijs der jeugd, zelfs te Parijs, en wilden ook de aldaar bestaande universiteit aan zich brengen. Doch deze oude en beroemde inrigting was te ijverzucbtig op bare regten, en werd door te veel privilegiën beschermd, om zich terstond op genade over te geven. Daarom moesten de heeren Jezuiten ditmaal van hun plan afzien en zich met de hoop op betere tijden vergenoegen, die helaas! maar al te spoedig zijn gekomen.

Terwijl nu de koning ben begunstigde (want het was zijn stelregel, zijne vijanden door weldaden in vrienden te berscheppen), droegen zij hem een onverzoenlijken haat toe. En wel om de volgende re— denen: ten eerste, omdat hij in 1589 door het edict van Nantes alle Hervormden in Frankrijk gewetensvrijheid en het volle genot van burgerlijke regten had verzekerd, en ten andere, omdat zij wis‘
ten, dat Hendrik IV het stoutmoedige plan had gevormd, het overwigt der Spaansche en Oostenrijksche magt te verbreken, en door de verdeeling van Europa in staten, die allen gelijke magt hadden, een volko‘ men evenwigt daar te stellen, en de Protestanten in Duitschland te ondersteunen en te beschermen. Daardoor was de wereldheerschappij van den Jezuitenstaat bedreigd. Hendrik echter was het niet vergund, zijn plan ten uitvoer te brengen. Hij vond den dood, wel niet onmiddelijk door de handen der Jezuiten, maar toch zekerlijk ten gevolge der verderfelijke grondstellingen, die zij in hunne biechtstoelen, op de kansels, door hunne geschriften, onder het volk verspreidden, en waardoor zij vooral de jeugd bedierven. Zoo werd destijds in Frankrijk een boek van den Spaanscben Jezuit Mariana verspreid, waarin de leer was voorgedragen en bewezen, dat ieder wettig koning, zoodra hij zich tegen de godsdienst en de staatswetten vergreep, vogelvrij was, en zoowel in een openbaren opstand, als door de band van ieder burger, door dolk of vergif, mogt uit den weg-geruimd worden. Ieder »kettersch koning” is volgens het gevoelen der Jezuiten een tiran. Mariana echter vergelijkt zulk een tiran met een verscheurend dier, en zegt: »Wie den staat door geweld van wapenen in zijn bezit

heeft gebragt, mag door iedereen gedood worden; wanneer echter een tiran met toestemming des volks regeert, zal men hem vooraf waarschuwen, eer men hem doodt. De moord door vergif heeft veel voor, daar de moordenaar in dat geval niet zoo veel kans heeft

om ontdekt te worden; doch het is beter, den koning door vergiftigde geschenken , kleederen en wa‘ penen te dooden, dan door spijzen en dranken.” Deze Mariana was het ook, die den moordenaar van Hendrik [11. als een held prees. Zijn tijdgenoot, de Jezuit Bonarscius vergeleek Hendrik IV., die wel Katholiek was geworden en de Jezuiten in Frankrijk had toegelaten, doch niet in alle opzigten hun wil gehoorzaamde , met Tarquinius van Rome en vroeg: of er geene redenen voorhanden waren, om hem ten val te brengen?

»Zou er geen krijgsheld,” roept hij uit, »opstaan tegen dit monster?” De Jezuit Rosseus liet zich echter nog veel stouter uit dan de overige vaders.’ Hij zegt: »Kettersche koningen zijn slechter dan de honden; zij zijn de groots hooswichten onder de menschen en gevaarlijker voor de godsdienst dan de sultan; zij kunnen over geene Christenen heerschen; geen Christen mag met hen verkeeren; de ketterij berooft hen van hunne waardigheid ; niemand behoeft hun meer te gehoorzamen; zij moeten op bevel der Kerk gedood worden. Rosseus beschrijft daarop verder, wie zulk een kettersch koning is , en doelt duidelijk genoeg op Hendrik IV, wanneer hij zegt: »Zij maken zich echter aan de misdaad der ketterij schuldig, wanneer zij zich in kerkelijke aangelegenheden mengen, ketters niet uit de kerk verbannen, vergaderingen van ketters niet beletten, de uitbreiding der kerk niet ondersteunen, de decreten der kerkvergaderingen niet goedkeuren

en bekend maken.” —- Door zulke grondstellingen

op het dwaalspoor gebragt, meende een fanatiek monnik, Frans Ravaillac, een Gode welgevallig werk te volbrengen, wanneer bij den koning als vriend der ketters vermoordde. Hij wachtte (1610) Hendrik IV. op de publieke straat op en doorboorde hem met twee dolksteken, zoodat bij den geest gaf. Ravaillac liet zich na het plegen der bloedige daad zonder tegenstand gevangen nemen; hij werd met gloeijende tangen genepen en door paarden vaneengescheurd, doch kreeg eindelijk toch berouw over zijne daad.

Openlijk verhief nu het volk zijne stem tegen de Jezuiten, die men beschuldigde, dat zij medepligtig waren aan den koningsmoord; maar de koning en het hof namen hen onder hunne bescherming. Zij zelven hielden het noodzakelijk, zich van dien blaam te zuiveren. Doch hoe deden zij dit ‘! De generaal der orde, Aquaviva, vaardigde in het jaar 1610 een decreet uit, waarin het heette: »Geen lid der orde zal zich vermeten te leeren, dat het ieder persoon geoorloofd is, koningen en vorsten te vermoorden.” Is dat niet echt Jezuitisch‘? Iedereen mag de versten niet vermoorden! Dat wil nog lang niet zeggen, dat niemand dit doen mag. Derhalve is de leer van den Jezuit Mariana door dit decreet niet veroordeeld, ofschoon het menigmaal zoo is uitgelegd. Ook duurde het slechts korten tijd, of de Jezuiten Bekan en Suarez leerden weder openlijk, dat de koningsmoord geoorloofd was. En niemand hinderde de Jezuiten. Weldra overwonnen zij nu den laatsten tegenstand der Franscbe geestelijkheid en der universiteit te



Parijs, wisten 1618 vrijheid te bekomen, om alle wetenschappen openlijk te leeren, en verbonden zich gedurende de minderjarigheid van koning Lodewijk XIII. met de ministers tot geheele onderdrukking der godsdienstige en burgerlijke vrijheid in Frankrijk_

Toen echter later de kardinaal Bichelieu, een der grootste staatsmannen, het plan van Hendrik 1V.weder ter hand nam en het overwigt van Spanje en Oostenrijk door zijne politiek trachtte te verzwakken, om Frankrijk zoowel buiten- als binnen ’s lands sterk en magtig te maken, verhieven de Jezuiten weder hunne stem, en verkondigden in verscheidene geschriften openlijk de voor eiken staat zoo‘ gevaarlijke grondstellingen, dat de geestelijke magt verre boven de wereldlijke was verheven, dat zij de laatstgenoemde aan de koningen slechts verleende en hun die ook weder kon ontnemen. Deze leer ontwikkelden de Jezuiten Santarell, Busenbaum, Escobar en anderen. Het gevaarlijkste daarbij was, dat zij zich op de oorspronkelijke regten der volken be— riepen en hun valsche denkbeelden omtrent de vrijheid trachtten in te prenten. En toch verdedigden zij even ijverig en spitsvindig ook de tirannie in alle landen, waar zij van haar voordeel trokken. Daar zij zelven geen vaderland hadden, poogden zij in Frankrijk (even als overal) de nationaliteit te ver— nietigen, zoodra deze hun egoïsmus in den weg stond.

Doch weldra hadden de Jezuiten van twee zijden hoogst gevaarlijke aanvallen te verduren. De grondig geleerde bisschop van Yperen, Cornelius Janse

nius, had een boek onder den titel van »Augustimts” geschreven, dat na zijn dood in het jaar 1640 in het licht verscheen. Daarin was de leer voorgedragen, »dat de menschelijke wil door de aardsche zinnelijkheid overheerseht werd, doch in dezen toestand van onvrijheid door Gods genade tot het goede we’rd getrokken; het goede echter en de waarheid waren God zelf, en derhalve was de deugd liefde tot God.” Ter zelfder tijd oefende de vriend van Jansenius, de vrome du Verger, abt te St. Cyran, door zijne predikatiën grooten invloed op de door de Jezuiten zoo vreeselijk bedorvene zedeleer, en toen hij 1643 was gestorven, gingen zijne talrijke leerlingen, die in het voormalige klooster Port-Boyal bij Parijs hunne verblijfplaats hielden, rustig voort, om in zijnen geest werkzaam

te zijn; zij tastten niet slechts de Jezuitische grondstellingen aan, maar verzetten zich tevens tegen de aanmatigingen van het Roomsehe hof. Onder de mannen, die de zoogenaamde school van Port-Royal uitmaakten, onder— scheidden zich vooral Arnauld d'Andilly en Blasius Pascal, twee der edelste voorvechters voor waarheid en verlichting in Frankrijk. De Jezuiten-orde overzag met heimelijken wrevel den geheelen omvang van het dreigende gevaar; zij wist in 1653 te bewerken, dat de Pauselijke Stoel het door Jansenius uitgegeven boek als een kettersch boek verbood, ofschoon de aanhangers van Jansenius, de zoogenaamde »Jansenisten" bewezen, dat de als kettersch aangeduide plaatsen — in het boek volstrekt niet voorkwamen, en dat het verboden was geworden, zonder dat men het vooraf had gelezen. Dit nu gaf aanleiding tot een hevigen twist over de vraag: »of de Paus niet alleen in Zijne uitspraken over regtszaken onfeilbaar was, maar of men hem ook voor onfeilbaar moest houden bij het beweren van daadzaken, waarvan toch het tegendeel was bewezen." Iedereen begrijpt nu wel, dat dit onzin is. Doch de Jezuiten wilden, dat de geheele wereld onvoorwaardelijk zou gelooven, wat de Paus zeide, onverschillig, of het onzin was of niet. Want slechts door onvoorwaardelijk geloof was immers die onvoorwaardelijke gehoorzaamheid mogelijk, die zij noodig hadden, om onder het voorwendsel, dat zij de Pauselijke magt in hunne bescherming namen, zelven te kunnen heerschen. En werkelijk hragten zij het zoo ver, dat alle dienaren der kerk in Frankrijk een tegenscbrift moesten onderteekenen waarbij zij de leerstellingen van Jansenius veroordeelden. A1 wie dit tegenscbrift niet onderteekende, werd in hechtenis genomen, of mogt van geluk spreken, wanneer hij uit Frankrijk de vlugt kon nemen; want de Jezuiten hadden er het opperbewind geheel in handen, en ieder, op wien zij om persoonlijke redenen gebeten waren, was onder het voorwendsel, dat hij een Jansenist was, aan de gruwzaamste vervolgingen blootgesteld. De meeste leeken kenden al de godgeleerde haarkloverijen en spitsvíndigheden niet, en geloofden dus alles, wat hun door de Jezuiten werd verkondigd. Is dat niet vreeselijk, dat de mensch tot zulk een graad van domheid en geestelijke sla‘ vernij kan gebragt worden?

Doch juist dit is ook de vloek der tirannie. Het koningschap in Frankrijk was namelijk ontaard in het schandelijkst despotismus over de onderdanen, en de Jezuiten, die het liefst over slaven heerschten, begunstigden dit despotismus. Maar evenzoo heerschten zij weder over de despoten zelven. En waarom konden zij dit? Omdat er aan het hof geen spoor van zedelijkheid meer te vinden was. Daar echter het koningschap en de adel geheel en al in den poel van ongeregtigheid waren verzonken, snakten de koning en het hof in het bewustzijn hunner vreeselijke zonden naar de goddelijke genade, even als de visch naar het water. En nu waren het de Jezuiten, die deze genade uitdeelden. Doch hoe‘? Slechts onder voorwaarde, dat de geestelijke magt geheel onafhankelijk was. Daarom verleidden de sluwe Jezuiten zelven den koning en het hof tot al grootere zedeloosheid en maakten gemeene zaak met de maitressen, om vervolgens de zwakke en ontzenuwde monarchen des te zekerder in hunne netten te hebben, en hun in oogenblikken van gewetenswroeging of wanhoop al het mogelijke ten gunste der orde af te persen.

Destijds regeerde in Frankrijk koning Lodewijk XIV., die door zijne vleijers »de groote" werd bijgenaamd. De grootste talenten waren aan zijn hof vereenigd, en wedijverden, den roem van dezen despoot te verbreiden, terwijl hij zelf in al zijn glans en heerlijkheid slechts een werktuig was, dat de orde door bare biechtvaders naar welgevallen leidde. De pater La Chaise bewoog, in vereeniging met de alles op hem vermogende mevrouw de Maintenon, zijn koninklijk biechtkind Lodewijk XIV. tot geheele uitroeijing van het Protestantismus. Eerst liet de koning aan ieder Hugenoot, die zich tot de Katholieke godsdienst bekeerde , geld uitbetalen; weldra echter bezigde men geweld, en Louvois, de gunsteling des konings, liet de Hugenooten door dmgonders tot bekeering brengen. De intendanten in

de provinciën wedijverden spoedig in wreedheden tegen de Hugenooten. Met bajonetten en pistolen worden zij naar de mis gedreven, kinderen van hunne ouders beroofd, vrouwen, die het Hervormde geloof niet wilden afzweren, onteerd, en de Hervormde geestelijken gefolterd en teregtgèsteld. Het scheen als of geheel Frankrijk slechts uit twee groote partijen bestond, uit beulen en uit slagtoffers. En om op het afgrijselijke werk de kroon te zetten, hief Lodewijk XIV., door zijn biechtvader en door Louvois daartoe overgehaald, 1685 het edict van Nantes op, dat schoonste gedenkteeken van Hendrik IV. Hij verkeerde in den waan, door zijn biechtvader en zijne gunstelingen misleid, dat de Hervormde godsdienst bereids geheel was uitgeroeid, en behandelde de weinige Hervormden, die naar zijne meening nog bestonden als rebellen, aan wie zelfs de laatste troost werd ontzegd, hun vaderland te verlaten, waaruit het zedelooze hof zelf deugd, trouw en eerlijkheid had verbannen. Doch de wanhoop gaf aan de ongelukkigen kracht en list, en meer dan 50,000 Hervormde familiën ontkwamen gelukkig uit Frankrijk en namen de wijk naar En

geland, Holland en naar die Duitsche staten, waar Protestantsche vorsten regeerden, en hragten hunne rijkdommen, hunne industrie, hunne talenten mede naar het buitenland; duizende anderen werden in Frankrijk door dragonders en beulen vermoord. Zoo was nu Frankrijk ontvolkt, zijne welvaart ondermijnd, zijn handel verzwakt, zijn leger verminderd. En aan wien had het dit alles te danken? Aan de Jezuiten! Na den dood van pater La Chaise, werd weder een Jezuit, pater Le Tellier, biechtvader van Lodewijk XIV. Deze overtrof nog zijn voorganger in hoogmoed en heerschzucht, en wakkerde dan ouden strijd tegen de Jansenisten weder aan. Een waardig priester, Quesnel geheeten, had zedelijke beschouwingen over het Nieuwe Testament uitgegeven, welk boek door alle bisschoppen en geestelijken, zelfs door den Paus goedgekeurd en twintig jaren lang overal tot heil en zegen voor duizenden verspreid was. Doch in de oogen der Jezuiten had het één groot gebrek: het bevatte namelijk de leerstellingen van Jansenius. Dit was reeds voldoende, om hen af— keerig te maken van Quesnel's werk. Eene persoonlijke veete van Le Tellier tegen den aartsbisschop van Parijs, den heer de Noailles, die het genoemde boek insgelijks had goedgekeurd, deed den strijd ontbranden. Le Tellier zette de geheele orde en zelfs den Paus op tegen de Jansenisten, totdat eindelijk Paus Clemens XI. Quesnel's boek in het jaar 1713 in eene bul, die met de woorden; »Unigenitus Dei filias" begint, plegtig veroordeelde. De geheele Fransche geestelijkheid werd door een be

hevigen schrik aangegrepen, toen deze bul verscheen, omdat daarin bare vrijheden ten gunste der Jezuiten en van het Pausdom werden aangerand. losgelijks was ook het koningschap daardoor in gevaar gebragt; doch het hof, blindelings met de Jezuiten ingenomen, verheugde zich nog daarover. De Jezuiten lieten luidkeels hun gejubel weerklinken en maakten van hunne behaalde zege over het Jansenismus gebruik, om hunne wraakzucht tegen hunne vijanden volkomen te bevredigen. Omstreeks dezen tijd (1715) stierf koning Lodewijk XIV. Reeds drie jaren voor zijn dood had hij, uit gewetènswroeging drie geloften der Jezuiten-orde afgelegd, om alzoo bij God de zaligheid te verwerven; op zijn doodbed legde deze zoogenaamde »groote" koning nu ook de vierde gelofte der orde af! In zulke oogenblikken moet de vrije man, als is hij ook een bedelaar, zich grooter gevoelen, dan de koningen der aarde, die, op het punt van voor God te verschijnen, geen moeds genoeg hebben, verantwoor— ding te doen van datgene, wat door hen op aarde is verrigt. ,

Na den dood van Lodewijk XIV. kwam de hertog van Orleans aan het regentschap, omdat

Lodewijk XV. nog minderjarig was. De hertog van Orleans toonde zich vijandiggezind tegen de Jezuiten, en pater Le Tellier moest het hof verlaten. Dit echter benam den Jezuiten den moed niet; integendeel werkten zij in stilte krachtig voort en bragten het eindelijk zoo ver, dat de Pauselijke bul »Unigenitus” in het jaar 1726 in Frankrijk moest worden aangenomen.

Thans waanden zij zich sterk; en toch hadden zij reeds eene magtige vijandin tegen zich, namelijk de publieke opinie. Het nationale bewustzijn begon te ontwaken. De trotsche orde, die door het geluk, dat haar begunstigde, overmoedig was geworden, bemerkte dit niet. Het is inderdaad een geluk voor de volken, dat de tirannie zelfs de tirannen verblindt en ontzenuwt.

ZESDE HOOFDSTUK.

Hoe de Jezuiten in Zwitserland zijn binnengedrongen, en in de Nederlanden, in Enge‘ land, Zweden en Rusland naar de heerschappij hebben gestreefd.

In Zwitserland zijn de Jezuiten in het jaar 1574 binnengedrongen, en te Lucern hebben zij het eerst vasten voet gekregen. Weldra volgde Freiburg het voorbeeld, hen op te nemen en spoedig bleek hunne tegenwoordigheid aldaar in den vernieuvvden tegenstand der Roomseh-Katbolieke partij tegen de Evangelische, en in de bestrijding of gewelddadige bekeering der laatstgenoemde tot de alleenzaligmakende kerk. Dat zijn de kiemen, waaruit het verschrikkelijke zaad der tweedragt tot op onze dagen is ontsproten.

Met ongeloofelijke moeite wendden de Jezuiten alle mogelijke kunstgrepen aan, om zich in de Nederlanden te vestigen, die tot het huis van Oostenrijk en wel tot de Spaansche linie er van behoorden. Bijzonder werkzaam was Jakob Lainez, die in het jaar 1562 derwaarts reisde, om den afkeer der Ne

derlanders van de orde te overwinnen. Het gelukte hem ook werkelijk, en wel voornamelijk door de ondersteuning van het Spaansche hof, alsmede door de geldmiddelen der in de Nederlanden woonachtige rijke Spaansche kooplieden, om te Leuven, Antwerpen en in meerdere voorname steden collegiën op te rigten. Zoodra de Jezuiten nu in de Nederlanden vasten voet hadden gekregen, werkten zij aldaar even ijverig in het belang van Spanje, als zij dit in Frankrijk deden. Dit belang van Spanje echter was kwetsend voor het nationale gevoel der Nederlanders; want koning Philips 11. van Spanje wilde hun hunne geloofsvrijheid en hunne oude regten en privilegiën ontnemen en de gehate Spaansche inquisitie opdringen. Hij zond zijn veldheer, den hertog van Alva, met een magtig krijgsleger naar de Nederlanden; daar woedde nu Alva als een tijger, liet de edelste mannen, die zich de belangen des vader‘ lands aantrokken, als hoogverraders vermoorden, en het volk ondragelijke belastingen betalen, waardoor de bloeijende handel groot nadeel leed. Deze tijger begon zijn bloedig werk daarmede, dat bij den niets kwaads vermoeden_den Egmond en den dapperen van Hoorn benevens achttien andere edellieden op het marktplein te Brussel openlijk liet onthoofden. Later droeg hij er roem op, dat hij gedu‘ rende een tijdvak van zes jaren —— van 1567 tot 1573 — meer dan 18000 menschen door beulshanden had laten ter dood brengen. Alles ter wille van het Katholieke geloof. Maar de Nederlanders vermanden zich; het volk en de adel grepen naar de

wapenen en de provinciën Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Groningen en Vriesland sloten den 23. Januarij 1579 een verbond als »Vereenigde Nederlanden” en verklaarden zich in 1581, in vereeniging met meer andere provinciën, onafhankelijk van het Spaansche juk; prins Willem van Oranje was hun hoofd; de overige Katholieke provinciё_n bleven echter het huis van Oostenrijk getrouw. In dezen grooten vrijheidskamp speelden de Jezuiten de schandelijke rol van knechten der tirannen. Daarom worden zij ook spoedig uit alle vrije Hollandsche provinciën verdreven. Des te heviger waren zij verbitterd op den edelen prins Willem van Oranje, den magtigen beschermer der Hollandsche vrijheid, alsmede op zijn geheele geslacht. Toen de koning Philips 11 een prijs van 250,000 scudi op het hoofd van prins Willem van Oranje had gesteld, vormde eerst een dweeper uit Biscaye, Jauregui geheeten, en toen deze in zijn boos opzet niet slaagde, de Bourgondiër Balthasar Gerard het plan, om het bloedgeld en door sluipmoord de eeuwige zaligheid te verdienen. Zeker is het, dat een Jezuit te Trier den laatstgenoemde, die den prins in Julij 1584 te Delft doodschoot, in het denkbeeld heeft versterkt, dat hij door deze daad in elk geval de gloriekroon eens rnartelaars zou

verwerven. Hij vergoot het bloed van den edelen vrijheidsheld; en de domheeren te 's Hertogenbosch waren zoo vermetel, het »groote God, wij loven U," tot verheerlijking van zijne afschuwelijke misdaad openlijk en plegtig aan te stemmen.

Niet veel beter gingen de Jezuiten in Engeland te werk. De koningin Elizabeth had aldaar eene van den Paus onafhankelijke staatskerk gesticht. Paus Pius V sprak daarom het anathema over haar uit, ontsloeg al bare onderdanen van den eed der trouw en ruide de Katholieke vorsten op, om haar in het verderf te storten. Koning Philips 11. van Spanje en de kardinaal van Lotharingen stichtten te Deuay en te Rbeims scminariën voor jonge Katholieke Engelscben, en de Jezuiten voedden ben op in deleer, dat de Paus van God het regt heeft verkregen , om ongehoorzame koningen af te zetten en te vernietigen. Toen nu deze jonge lieden naar Engeland terugkeerden , smeedden zij zamenzweringen , die den val der staatskerk en der koningin ten doel hadden; ja, zij stonden zelfs meermalen Elizabeth naar het leven. Ook slopen de Jezuiten zelven vermomd Engeland binnen, om het volk en enkele misnoegde edellieden op te ruijen, en zij deden dit zoowel in het belang van den Paus als van den Spaanscben vorst; want Philips II. streelde niet enkel naar het bezit van Frankrijk, maar ook naar dat van Engeland, kortom, naar eene universele monarchie; de geheele wereld moest voor geen anderen wil bukken, dan voor den zijne, geen ander geloof hebben dan het zijne, namelijk het Boomsch-Katbolieke geloof. En dit was de reden, waarom de Jezuiten zijn belang bebartigden.

Al hunne kuiperijen en zamenzweringen in Engeland werden echter ontdekt, en het Engelscbe gouvernement, wel verre van hun geestelijken stand te ontzien, liet ben even goed als andere misdadigers ophangen, terwijl de koningin aan alle Jezuiten, als vijanden van den staat en volksverleiders, verbood, zich verder op Engelschen bodem op te houden, of dien ooit weder te betreden.

Na den dood van koningin Elizabetb besteeg Jakobus II. den Engelschen troon. Hij wilde het Boomsch-Katholicismus in Engeland wel dulden, maar hij durfde het echter niet tot godsdienst van den staat verheffen, omdat het meerendeel der natie daartegen opkwam. Door echter aan den wil van zijn volk te voldoen, verbitterde hij de Katholieke partij, en de Jezuiten hitsten deze tegen hem en tegen het parlement op. Zoo besloten eenige fanatieke Katholieken (1605), om het parlementsgebouw op den dag, waarop het parlement weder vergaderen en de koning het bezoeken zou, door middel van buskruid in de lucht te laten springen. De zaamgezworenen legden voor den Jezuit Gerard de hiecht af, ontvingen van hem het avondmaal, en zwoeren op de hostie de zorgvuldige geheimhouding van hun voornemen. De provinciaal der Jezuiten Garnet, alsmede eenige andere broeders der orde waren er mede bekend. Dit voornemen werd echter daardoor verijdeld, dat een der zaamgezworenen zijn zwager, die lid van het parlement was, in een naamloozeu brief waarschuwde, het parlement niet te bezoeken. Men onderzocht den kelder van het parlementsgebouw en vond er 36 tonnen buskruid. Doch ook de zaamgezworenen waren gewaarschuwd geworden en hadden zich uit de voeten gemaakt. Men vervolgde hen en nam sommigen hunner, en onder deze ook de provinciaal Garnet, gevangen. Hij werd even als de overigen teregtgesteld. Nu nam het parlement in het belang der veiligheid van den staat het besluit, dat ieder Katholiek den koning den eed van getrouwheid moest zweren, zonder zich aan de Pauselijke bevelen te storen. Bijna alle Katholieken zwoeren dezen eed; alleen de Jezuiten weigerden dit en trachtten daarth ook de Katholieken te bewegen. Daarom vaardigde de koning 1620 een edict uit, krachtens hetwelk de Jezuiten uit Engeland moesten verbannen worden. Intusschen was hij heimelijk verdraagzamer jegens de Katholieken, dan hij dit openlijk kon toonen. Zijn zoon Karel 1. werd, omdat hij meermalen de regten en vrijheden der Engelsche natie aanrandde, onttroond en in het jaar 1649 teregtgesteld; eerst in het jaar 1660 kwam diens zoon Karel II. op den Engelschen troon.

Onder de regering van dezen zwakken wellusteling (van 1660—1685) kregen de Jezuiten wederom meer. invloed en magt in Engeland. Doch dit was vooral het geval, toen de broeder van Karel 11., Jakobus 11., koning werd; deze toch ging over tot de BoomschKatholieke godsdienst en wilde deze tot de godsdienst van den staat verheffen. Hevig was het volk op hem verbitterd en kwam openlijk tegen hem in verzet, toen zijne gemalin hem een zoon schonk, van wien het gerucht wilde, dat hij slechts een door eene intrigue der Jezuitisch-Katholieke partij ondergeschoven kind was, om alzoo de vermoedelijke erfgena— me van den troon, de Protestantsche dochter van

Jakobus II. en haar gemaal Willem III. van Oranje , stadhouder der vereenigde Nederlandscbe provinciën, te verdringen. ' ,

Nu riep een groot gedeelte van den adel Willem III. van Oranje, om in plaats van Jakobus II. den Engelscben troon te beklimmen. Willem landde 1688 met eene krijgsmagt op Engelands kusten. Ju.belend ontving hem de natie als redder harer godsdienstige en burgerlijke vrijheden , en Jakobus Il. moest naar Frankrijk de wijk nemen. Thans, nu hij in het ongeluk was, verlieten hem de Jezuiten. Van dien tijd af hadden zij hunne rol in Engeland uitgespeeld. '

In Zweden had de edele koning Gustaaf Wasa, de vader zijns volks , de Evangelische leer ingevoerd, en de brave Zweden hielden aan deze leer vast. Doch Gustaaf Wasa's zoon, koning Johannes III. , was een zeer zwak man, en belde weder tot het Katholicismus over. Toen de Jezuiten dit vernamen, slopen zij heimelijk Zweden binnen, en de pater Possevin bewoog den koning (1578), om tot de Katho' lieken 'over te gaan en zijnen zoon Sigismund in hunne godsdienst te laten opvoeden. Sigismund, die sedert 1587 ook koning van Polen was, stond ge— heel onder den invloed der Jezuiten, die hem tot zulke onwettige daden verleidden, dat de Zweedsche natie hem voor vervallen van den troon verklaarde en zijn zoon Karel IX., 1604, de kroon schonk. Op Karel IX. , 'volgde 1611 zijn oudste zoon Gustaaf Adolf, de moedige verdediger der geloofsvrijbeid. Toen hij echter voor haar op het bloedige slagveld bij Liitzen 163% roemvol was gevallen, werd zijne dochter Christina, eene vrouw van zeldzame geestvermogens , maar tevens van een zeer wispelturig karakter, koningin van Zweden, De Jezuiten deden hun best, haar tot de Katholieke godsdienst te bekeeren, want zij hoopten, dat, als hun dit gelukte, de geheele Protestantsche wereld daardoor in rep en roer zou gebragt worden. Het gelukte hun ook werkelijk. Christina legde 1654, ten gunste van Karel Gustaaf, de kroon neder en zwoer 1655 openlijk het geloof van haar heldhaftigen vader af, en ging naar Italië. waar de Paus haar met de meeste onderscheiding ontving. Doch de hoop der Jezuiten, dat zij nu in Zweden naar willekeur zouden kunnen heerschen, werd evenzeer teleurgesteld , als de hoop van Christina zelve, om na den dood van Karel Gustaaf (1660) de kroon weder te bekomen. De Zweden bleven standvastig in hun geloof, en wilden niets meer weten van eene koningin, in wier gevolg de Jezuiten weder tot hen waren gekomen. Ook in Rusland hoopten zij zich op het einde der zestiende eeuw te vestigen, toen de czaar Iwan IV 's Pausen bemiddeling tot het sluiten van den vrede met Polen verzocht. De Paus zond nu den ijverigen pater Possevin, om de Russen, die tot de Grieksche kerk behooren, tot de aanneming der Boomsch-Katbolieke godsdienst te bewegen. Doch dit was vruchteloos. Toen zich later 1605 een bedrieger, 0tre' piew geheeten, voor den czaar Demetrius uitgaf, hadden de Jezuiten in Polen (met hetzelfde doel) de handen in het spel, om den genoemden bedrieger met

behulp van Polen op den troon te brengen; dit ge' lukte ook , en de valsche Demetrius stichtte uit dankbaarheid een Jezuiten-collegie te Moskou. Toen echter na verloop van een jaar het bedrog ontdekt en de valsche Demetrius vermoord werd, moesten ook de Jezuiten Rusland verlaten. Doch hunne plannen op dat rijk gaven zij destijds nog geenszins op, maar zonden onophoudelijk hunne geheime zendelingen derwaarts. Dit had nogtans ten gevolge, dat Peter de Groote 1719 de rijkswet uitvaardigde : »Geen Jezuit mag zich in Rusland laten zien."

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hoe de Jezuiten in Polen hebben huis gehouden.

In Polen was reeds in het midden der 16de eeuw het Protestantismus binnengedrongen, en koning Sigismund Augustus had aan zijne belijders vele vrijheden toegestaan. Doch sedert 1569 bestond er een door den bisschop van Ermeland gesticht collegie te Braunsberg in het destijds van Polen afhankelijke Pruisen, en weldra kregen de Jezuiten vasten voet ook in Pultusk, Posen, Riga en Wilna. Later vestigde zich de orde, hoofdzakelijk onder begunsti— ging van koning Sigismund, den in het vorige hoofdstuk genoemden Zweedschen prins, al meer en meer in Polen, breidde zich spoedig met verbazende snel' heid uit, wist zich grooten invloed te verwerven, en kreeg de opvoeding van den jeugdigen adel geheel in bare magt, en daarmede tevens een grooten invloed op de staatsaangelegenheden.

Hoe zij van daar op de bisschoppen en dan Paus gewerkt hebben, bewijst een geschrift van Ankuta, die daarvoor door den Paus tot bis

schop van Antopatra benoemd werd. In dat geschrift van het jaar 1718 zegt de auteur, terwijl hij zich op plaatsen uit het kanonieke regt en op de verordeningen der Pausen beroept: »De door de Poolsche koningen aan de ketters verleende privilegiën zijn in strijd met de oude tegen de ket— ters uitgevaardigde wetten en de regten en vrijheden dcr Katholieke kerk, en hebben daarom geene geldende kracht. De ketters zijn slechts uit genade door de koningen geduld, om een grooter goed te bekomen, een grooter onheil te vermijden, zooals men bordeelhuizen toelaat, opdat niet vele eerbare meisjes en vrouwen aangerand worden, zooals men den woeker duldt, om van twee kwaden het beste te kiezen. Gelijk het echter ongeoorloofd is, eene wet te geven, waarbij bordeelhuizen voor altijd geduld worden, evenmin kaneene wet aan de ketters voor altijd vrijheid van bestaan verzekeren. Door de koningen zijn aan de ketters privilegiën toegestaan, doch slechts voor een zekeren tijd, omdat men geen meester van hen kan worden, omdat zij ten tijde van koning Sigismund August (+ 1572) de meerderheid uitmaakten, omdat men destijds nog niet de middelen in handen had, ben tot bekeering te dwingen, omdat men in den oorlog hunne bqu en bij de verkiezing van een koning hunne stemmen noodig had. Ook de bisschoppen hebben de ketters geduld, opdat er geen kettersch, maar een Katholiek koning gekozen wierd; bij het kroonen der koningen echter, wanneer deze bij eede hun vrijheid van bestaan verzekerden, protesteerden zij altijd

daartegen. Later, toen het getal der ketters verminderde, was de vroegere dissimulatie (d. w. 2. het heimelijk voorbehoud zijner gedachten) niet meer noodig. De eed der koningen, waarbij zij den ketters vrijheid van godsdienst zweren, bevat iets ongeoorloofds, belooft iets slechts en schandelijks te zullen doen, namelijk de ketters te verdragen. Juist daarom heeft deze eed geene verbindende kracht; men behoeft er niet eerst absolutie van, daar hij zondigt, die hem houdt. Deze eed is tegen het welzijn der kerk, en is daarom geen eed, maar een meineed, en de koningen zijn niet verpligt hem te houden, maar moeten hem integendeel verbreken."

Hoe deze schoone, echt Jezuitische grondstellingen in Polen zijn opgevolgd geworden, zullen wij nu verder zien. Vooreerst doelen wij uit een schrijven van Paus Benedictus XIV. aan de Poolsche bisschoppen (in het jaar 1748) de volgende plaats mede: »Het verschil tusschen ongeloovigen en

ketters is, dat de eersten tot de aanneming van het Katholieke geloof niet kunnen gedwongen worden, omdat zij zich door den doop daartoe niet verbonden hebben, doch wel de laatsten, omdat zij den doop ontvingen.

Teil“ tweede willen wij onzen lezers met het getuigenis van den beroemden geschiedschrijver Ranke bekend maken. »Ook in Polen wekten de Jezuiten bij hunne aanhangers de gewone geestdrift op, doch deze vereenigde zich allerongelukkigst met de onbeschaamdheid van een overmoedigen jongen adel. De koning vermoed eigenlijke gewelddadigheden; de kweekelingen der Jezuiten achtten zich daartoe geregtigd. Niet zelden vierden zij den hemelvaartsdag daarmede, dat zij een aanval op de Evangelischen deden en hunne huizen binnendrongen, om die te plunderen en te verwoesten. Wee hem, dien zij in handen kregen, of die zich slechts op straat liet zien! Reeds in 1606 werd de kerk, in 1607_ het kerkhof der Evangelischen te Krakau overweldigd; de lijken worden uit de graven gesleurd. In 1611 verwoestte men de Protestantsche kerk te Wilma, en mishandelde of vermoordde bare geestelijken. In 16’15 verscheen te Polen een boek, waarin beweerd werd, dat de Evangelischen geen regtbad— den, om in deze stad te wonen. In het volgende jaar vernielden de Jezuiten-kweekelingen de Boheemscbe kerk, zoodat er geen steen op den anderen bleef; de Lutherscbe kerk werd verbrand. Z00 ging het op vele plaatsen; hier en daar werden de Protestanten door de onophoudelijke aanvallen gedwon— gen, om hunne kerken te verkoopen. Weldra bepaalde men zich niet langer tot de steden; de studenten te Krakau verbrandden ook de naburige kerken op het land. In Podlachiën ging een oud Evangelisch geestelijke, Barkow geheeten, leunende op zijn stok, voor zijn rijtuig uit; een Poolscb edelman, die van den anderen kant langs denzelfden weg kwam, beval zijn koetsier, de paarden re— gelregt op hem aan te jagen. Voordat de grijsaard tijd had, om uit te wijken, was bij reeds overreden; hij stierf aan zijne wonden.” Vele dissidenten (zoo noemde men daar de Protestanten) namen dan

ook ’de vlugt voor de Jezuiten en begaven zich naar Pruisen, waar destijds koning Frederik Willem I. regeerde, die hen gaarne in zijne staten opnam. Het verschrikkelijkste echter is de geregtelijke moord te Thorn in Pruisen, waartoe de Jezuiten aanleiding hebben gegeven. Deze stad behoorde wel niet tot het eigenlijke Polen, doch stond destijds nog onder het bestuur en de bescherming van Polen. Koning Sigismund August had de dissidenten aldaar godsdienstvrijheid en het ongestoorde gebruik hunner bedehuizen toegestaan; ja, sedert 1584 bloeide er zelfs een Luthersch gymnasium. Nadat echter in het jaar 1593 koning Sigismund III. dan Jezuiten vrijheid had gegeven, om zich te Thorn te vestigen en deze een collegie voor het onderwijs der jeugd hadden opgerigt, begon de vervolging der Protestanten. Ouderlooze kinderen werden door de Je— zuiten bemagtigd en in het Katholieke geloof on‘ derwezen; aan de Jezuiten werd vrijheid van belasting op alle levensmiddelen toegestaan, die wel schijnbaar tot gebruik voor hunne leerlingen moesten verstrekken, doch werkelijk voor het meerendeel verkocbt worden. De scholieren der Jezuiten zochten twist met de Protestantsche gymnasiasten, en worden, hoe men zich daarover ook beklaagde, nimmer door hun pater rector gestraft. De Lu‘ thersche geestelijken moesten zich laten welgevallen, in spotschriften aangerand en gehekeld te worden; ja, de Jezuitemkweekelingen liepen hen op de straat achterna, scholden hen uit en wierpen hen met sneeuwballen, steenen en modder. De kerken ech

ter werden denProtestanten langzamerhand ontno-
men, zoodat hun ten laatste nog slechts éëne kerk
overbleef.

In het jaar 1719 begonnen de Jezuiten reeds met hunne klagten en bezwaren tegen de dissidenten voor den dag te komen. Het is om te lagchen, wanneer men hoort, dat een professor tot-verantwoording werd geroepen, omdat hij in eene geleerde Latijnsche verhandeling over den hoogepriesfer Gajaphas het woord »hoogepriester” door pontifea; maximus had vertaald, welke titel naar het gevoelen der heeren Jezuiten alleen den Paus toekwam.

In het jaar 1724 gaf een Jezuitenleerling bij eene openbare processie aanleiding tot wanordelijkheden; hij deelde namelijk schoppen en oorvijgen uit aan Protestanten, die met ongedekten hoofde de processie bijwoonden, en deze mishandelingen, zonder weêrstand te bieden, verdroegen. Na verloop van eenige uren zette hij den twist op de straat voort, liet zich door geene vriendelijke woorden tot beda‘ ren brengen, en werd eindelijk door stadssoldaten naar de wacht gebragt. De overige Jezuitenleerlingen verlangden nu de invrijheidstelling van den fanatieken rustverstoorder; doch de president Rôsner verwees hen naar den burggraaf Thomas, en deze wilde, omdat het zondag was, de zaak eerst des maandags onderzoeken.

De invrijheidstelling volgde ook des maandags niet, nadat Thomas de zaak in handen van Rösner had gesteld. Nu trokken de Jezuitenleerlingen, met

sabels gewapend door de stad, misbandelden verscheidene burgers en vielen een Protestantschen gymnasiast aan, die tot zijn ongeluk in de deur stond; dezen sloegen zij zonder eenige reden, sleepten hem naar het Jezuiten-collegie en bliezen voor de opgeschoven ramen op hunne waldhorens vic—toria. Eene nieuwsgierige menigte, die zich voor het collegie verzamelde, werd met steenen geworpen. Bösner droeg aan de stadswacht den last op, de rust te herstellen, en zond den stadssecretaris Wedemeier naar den pater rector met het verzoek, om vrijlating van dan gevangen gymnasiast. De rector weigerde dit.

Thans volgde de eene wanordelijkheid op de andere. Handwerksgezellen, kantoorbedienden en gymnasiasten bestormden het collegie, en bevrijdden den gevangen Protestant, waarop de gymnasiasten rustig naar hunne woningen terugkeerden. De stadssecretaris bijgestaan door de stadswacht herstelde nu wel de rust, doch de Jezuitenleerlingen begonnen hunne klok te luiden, wierpen met steenen van het dak en schoten uit de vensters. Dat daarbij ook door het volk met steenworpen werd geantwoord, laat zich ligt denken, en het natuurlijk gevolg daarvan was , dat eenige glasruiten in het Jezuiten-collegie ingegooid en sommige meubelstukken beschadigd werden.

Nu waren de vrome priesters op wraak bedacht; zij lieten eene leugenachtige geschiedenis van den oploop drukken, schreven herderlijke brieven aan den reeds lang door hen opgewonden Poolschen adel, predikten tegen de »schenders van het heilig— dom,” verzekerden , dat hunne heiligenbeelden hadden gebloed, en dienden hunne klagten en bezwaren in bij de regtbank te Warschau. Men zou het niet voor mogelijk houden; doch het is helaas! waar , dat koning August ,den burggraaf, den burgemeester, de geheele magistraat van Thorn, alsmede vele burgers tot verantwoording riep. Vervolgens benoemde de koning eene commissie van tweeëntwintig leden, bestaande uit Katholieke bisschoppen en edellieden, die te Thorn het onderzoek zóó leidden, dat eerst de aangeklaagden in

hechtenis werden genomen. De Jezuiten waren zoo menschelijk, om te verlangen, dat de dienaars van den raad op de pijnbank zouden gelegd worden, om het getuigenis af te leggen, dat de president Bösner den oploop aan de burgers had bevolen; bovendien verzonnen zij nog vele andere leugens, maar wisten toch de vrijlating van vele beschul— digden te bewerken tegen — contant geld. Heden ten dage is, zooals men weet, geldafpersing eene misdaad.

Vier weken lang zaten de beschuldigden op bloot vermoeden in de gevangenis; toen werden eenige jonge lieden op vrije voeten gesteld, doch de meeste gevangenen bleven in den kerker. Het onderzoek moest eigenlijk te Warschau plaats hebben , doch uit goedheid had men toegestaan, dat het te Thorn zou geschieden; daarvoor echter lieten zich de commissarissen door de stad 50,000 Poolsche guldens voor verblijfkosten, en 2950 dukaten voor honorarium betalen.

Voordat het vonnis geveld werd, leverden de Jezuiten hunne klagten ook op den Poolschen rijks— dag in. Toen deze in October 1724 werd geopend, liet zich de blinde vorst Lubomirski in de zaal leiden, en nam plaats met de woorden: »Welkorn, mijne heeren, bij het proces Gods !" En deze man leidde de zaak.

Wat baatte het, dat de Jezuitische leugens door beëedigde getuigen op het hondigst werden wederlegd! Hun advocaat legde een bundel op linnen gcteekende heiligenbeelden, die doorstoken en verzengd waren, aan den rijksdag voor, en ontvlamde door deze Jezuitische list de woede van den dom' men, bijgeloovigen adel, die de vreeselijkste verwenschingen tegen de ketters uitbraakte. De advocaat cischte 34,000 Poolsche guldens schadevergoeding voor de heeren Jezuiten.

Wat behoeven wij den verderen gang van dit boven alle beschrijving onregtvaardige regtsgeding te volgen! De president Rösner en de vicepresident Zernecke werden ter dood veroordeeld; het vermogen van den eerstgenoemde werd geconfisceerd, en zooveel stedelijk eigendom in beslag genomen, als de schadevergoeding beliep , die men den heeren Jezuiten had beloofd. Verder werden ter dood veroordeeld de burgers Heider, Mohaupt, Härtel, Becker, Schulz, Mertsch en Wunsch. De Burggraaf Thomas en de raadsheer Zimmerman werden van hunne ambten ontzet, terwijl de eerste drie, de andere zes maanden werd gevangen gezet. De officier van het stedelijk garnizoen en de kwartiermeester, hoewel zij

den dood verdiend hadden, werden met eene gevangenschap van een jaar en zes weken alsmede met eene geldboete gestraft. Al de overige misdadigers werden deels tot gevangenschap en geldboeten van 25 tot 50 dukaten ten voordeele der nonnen en Jezuiten veroordeeld, deels zouden zij 24 stokslagen ontvangen. De eenige kerk, die den Lutherschen nog was overgebleven, moest aan de Franciskanen worden afgestaan enz. enz.

_De koning van Polen bekrachtigde het bloedige vonnis, zoodat het werd voltrokken. Den 19den November 1724 begonnen de pogingen, om Rösner tot het aannemen van het Katholieke geloof te bewegen, die echter vruchteloos waren. Ook bij Zernecke en de overige veroordeelden hadden deze pogingen geen gunstig gevolg. Den 7den December werd het schavot opgerigt, omgeven door Poolsche Katholieken. Des morgens ten 5 ure viel Rösners hoofd,nadat hij nog op het geroep van een monnik: »de president sterft in het Katholieke geloof ," met een krachtingeenl" had geantwoord. Zijn lijk lag in eene opene kist voor het raadhuis tot 10 uur des morgens.

Ten 9 ure had de teregtstelling der overige slagtotfers plaats. Het eerste kwamen Mohaupt, Härtel, Mertsch, Wunscb en Becker aan de beurt. Daar zij aan de dringende heden der Dominikanen, om thans nog Katholiek te worden, niet wilden voldoen, werden niet slechts zij zelven, maar ook de hen

vergezellende Evangelische geestelijken door de monniken met de gemeenste scheldwoorden overladen. De scherpregter was zoo beschonken , dat hij de hoof— den slechts half afbieuw. De lijken werden uitge« kleed door de stadssoldaten, in kisten gelegd en bij de weduwen in huis bezorgd, die ze in stilte lieten begraven. De Evangelische geestelijken echter werden derwijze door de Katholieke geestelijkheid mishandeld dat de overste hen onder bedekking eener wacht naar huis moest laten brengen.

De laatsten waren Karwiese, Gutbrot, Schulz en Haft, wien men voor de onthoofding de regterhand atbieuw. Na de volvoering der bloedige daad vierendeelde de beul het lijk van Karwiese, sneed de ingewanden er uit en bood die den toeschouwers te koop aan. Het hart van een der slagtofi‘ers hief hij in de hoogte, en riep het volk toe: »Zietdaar, een Luthersch hart!”

De ligchamen der vier laatste teregtgestelden werden op een brandstapel half verbrand en vervolgens aan de honden overgelaten. De afgehouwene handen lagen tot ’s avonds toe op het schavot.

Den 7den December werd de nog niet teregtgestelde vicepresident Zernecke, wien een Poolsch edelman tot voorspraak had verstrekt, in zooverre begenadigd, dat men hem de doodstraf kwijtschold;doch hij verloor zijn ambt en moest eene geldboete van 60,000 guldens betalen—alles tot grootere eer Gods!

De Jezuitenleerlingen deden den scherpregter, die de ongelukkigen letterlijk had geslagt, bij zijn vertrek met horenmuziek, als ware hij een held, uitgeleide, natuurlijk onder goedkeuring hunnerleeraars. -— De teregtgestelden echter lieten 8 weduwen en 28 weezen na.

Geheel Europa werd door schrik bevangen bij het vernemen van dezen bloedigen geregtelijken moord, die aan zoovele onschuldige mannen voltrokken werd; koning Frederik Willem I. van Pruisen keurde open‘ lijk het schandelijke gedrag af, en de koning van Polen zelfs schaamde er zich over, gelijkmen opmaken kan én uit eenige uitdrukkingen, die voorkomen in den brief, waarin hij Zernecke de doodstraf kwijt— schold, 1) én uit de omstandigheid, dat de minister van koning August op den rijksdag te Regensburg zijn heer letterlijk moest verontschuldigen.

Het valt intusschen ieder onbevooroordeeld lezer in het oog, dat deze gebeurtenis ons een sprekend voorbeeld oplevert van de onbeperkte magt , die de Jezuiten over het invloedrijkste gedeelte der natie en over de monarchen zelven wisten te bekomen , om hunne zelfzuchtige bedoelingen te bereiken. Zij stellen zich niet tevreden met de leer van Mariana, dat men »tirannen” vermoorden mag; maar zij zelven willen de tirannen der vorsten en der volken zijn. Op hun schild staan in vlammend schrift de beide woorden hebben en heerschen , en dit opschrift is omgeven door de gedenkspreuk: »Alles ter grootere eere Gods.” En geen volk op aarde heeft mogelijk meer gelegenheid gehad, dit te ondervinden dan het Poolsche volk. Johan Henrici (1632) beklaagt zich in een zijner geschriften, dat de Jezuiten in Polen die daar reeds voor het einde der zestiende eeuw 20 ‘collegiën en steden bezaten , de overige geestelijkheid uit bare kerken met geweld verdrongen en van bare bezittingen beroofden, zich mengden in de verkiezingen der koningen en onrust stookten; doch alle klagten daarover, hoe algemeen deze ook waren, bleven vruchteloos, daar de orde een te grooten aanhang onder de magnaten had verkregen en met behulp van hen sterk genoeg was, om haren tegenstanders het hoofd te bieden.

1) Wij zouden het gaarne ‘gezien hebben, dat er, wanneer de

omstandigheden dit hadden veroorloofd , een minder streng vonnis in onzen naam geveld was.

Mogen toch alle vorsten zich spiegelen aan koning August van Polen, die zoozeer een staaf der Jezui— ten werd, dat hij het niet eens durfde wagen, 0nschuldig ter dood veroordeelden te begenadigen!

AGHTSTE HOOFDSTUK.

Hoe het dan Jezuiten in Hongarije gagaan is.

Toen de magt en het aanzien der Katholieke kerk in Hongarije al meer en meer begonnen te verminderen, dacht de aartsbisschop van Gran Nicolaus Ola aan die mannen, die de gelofte gedaan hadden, om zich naar elk land, waarheen de Paus hen ten dienste der kerk zou zenden, te begeven. Deze mannen‘ waren de Jezuiten. In het jaar 1559 riep 01a uit Oostenrijk, waar zij zich hadden gevestigd, hun provinciaal, Peter Victoria, tot zich, gaf hem in last zich in Hongarije neer te zetten, en liet hem de keus, of hij voor zijne orde een collegie te Tyrnau of te Thurocz wilde stichten. Daarmede verbond hij aanbiedingen van zekere abdijen en prebenden, die men aan het gezelschap van Jezus zou geven. Want een arbeider is zijn loon waard.

Peter Victoria koos Tyrnau, waar hij met twee broeders der orde den 1sten Mei 1561 aankwam, en den 1sten September den grondslag legde voor

het nieuwe collegie, nadat hij zich reeds den ge‘ heelen zomer aan het onderwijs der jeugd had toegewijd. Doch in het jaar 1566 brandde hun collegie af, en de Jezuiten vonden geene ondersteuning, zoodat zij Tyrnau moesten verlaten.

Twintig jaar later (1586) werd een aartsbisschop, George Draskovicz geheeten, door den Paus tot kardinaal, en door den keizer tot stadhouder benoemd. Op den dag, dat keizer Rudolf II. hem de baret opzette en hem vervolgens aan zijne tafel noodigde, verzocht bij den keizer, om aan de Jezuiten de proosdij Thurocz te schenken. De keizer voldeed aan dit verzoek, en zoo keerden de Jezuiten na twintigjarige afwezigheid terug, waren twaalf jaren te Thurocz , vervolgens zeven jaren te Sellye werkzaam, en werden 1605 door de soldaten van Bocskai verdreven.

Doch Jezuiten verliezen het geduld niet. Metbe— hulp van de stenden des rijks zien wij hen 1615 weder te Tyrnau, waar zij met groot gejuich werden ingehaald. Peter Pazman, sedert 1616 aartsbisschop van Gran, bewilligde 1635 in de oprigting eener universiteit te Tyrnau, voor wier onderhoud hij een kapitaal van 100,000 guldens aanwees.

Van nu af werden de Jezuiten met gunsten en voorregten overladen. In het jaar 1767 had de orde in Hongarije en Zevenbergen 18 collegiën, 20 residentiën en 11 zendelingshuizen. Daaronder was Tyrnau het best bezet, waar het personeel 66 paters, 69 scholastieken en 22 coadjutoren beliep. Hun geheele personeel in Hongarije en Zevenbergen bedroeg in het jaar 1767 900 personen. Zoo kregen zij het onderwijs der Katholieke jeugd in handen en werden de veelvermogende biechtvaders en raadslieden van den koning en van de magnaten.

Intusschen hadden reeds sedert 1525 de IeersteÉ lingen van Luther en Zwingli in Hongarije veel opgang gemaakt, zoodat bijna de helft der natie uit Protestanten bestond. Toen dezen echter het hoofd begonnen op te steken en vrije uitoefening hunner godsdienst begeerden, werkte hen de Katholieke geestelijkheid, die sedert 1561 grootendeels uit Jezuiten bestond, zooveel mogelijk tegen. Daarbij kwamen staatkundige woelingen , waarvan beide partijen zich in haar voordeel trachtten te bedienen. In het jaar 1526 was een gedeelte des lands Turkseb geworden (hetgeen 160 jaren heeft geduurd); om

het overige gedeelte streden twee koningen, Ferdinand I van Oostenrijk en Zapolya. Daar de laatstgenoemde de Protestanten haatte, kozen dezen natuurlijk de partij van Ferdinand, die eindelijk de overhand kreeg, zoodat Zapolya zich met Zevenbergen vergenoegen moest. Later echter, toen de verdraagzame Ferdinand I gestorven en het huis Habsburg al meer en meer onder den invloed der Jezuiten kwam, zochten de Protestanten in Hongarije meestal ondersteuning van de zijde van Zevenbergen , en dien ten gevolge kozen zij in den dertigjarigen oorlog eerst de partij van Bethlen Gabor, later die van Rakóczy, tegen den koning uit het Habsburgsche huis. Daardoor ver— kregen zij meermalen gunstige vredesvoorwaarden.

Doch de Jezuiten lieten zich daardoor niet afschrikken. Wat niet openlijk kon geschieden, dat kon ten

minste heimelijk gedaan worden. Zij werkten in stilte door de sluwste middelen op de Protestantsche magnaten, en wisten velen hunner tot het Katholieke geloof te bewegen, zoodat de meerderheid op den rijksdag tot de Katholieke partij behoorde, hetgeen zij dan ook nog heden ten dage is.

lntusschen schijnt het geluk, dat de Jezuiten in Hongarije begunstigde, hun nog niet geheel voldoende geweest te zijn. Er is nog een protocol voorhanden, waaruit blijkt, dat de door de Jezuiten beheerschte graaf Ognate, Spaansch gezant aan het hof van keizer Ferdinand II, in eene conferentie den keizer aanraadde, de Hongaren door aanranding hunner constitutie tot oproer aan te zetten, en dan het geheele Magyarenvolk met behulp van Spaansche en Poolsche troepen , die meerendeels Katholiek wa— ren, uit te roeijen. De graaf beval een slagting in het groot. Wallenstein en Karafl‘a, meende hij , konden op de druk bezochte markt te Sintau gemakkelijk aanleiding geven tot wanordelijkheden, vervolgens met hun krijgsvolk de niets kwaads vermoe— dende Hongaren overvallen, en alles, wat Magyaarsch en boven de twaalf jaren oud was , zonder eenige verschooning nedersabelen. Het aldus ontvolkte land kon door Katholieke vreemdelingen weder hevolkt worden, en de keizer zou dan zekerlijk de getrouwe bevorderaars van dit werk door middel van de confiscatie van zoovele goederen naar waarde heloonen.

Keizer Ferdinand II., van wien in het volgende hoofdstuk nog verder sprake zal wezen, zou zeker zeer geneigd zijn geweest zulk een menschlievend voorstel als Habsburgsch hulpmiddel ter onderdrukking der burgerlijke en godsdienstige vrijheid ten uitvoer te brengen, zoo niet de vrees voor Bethlen Gabor hem daarvan had teruggehouden. Aan dezen moedigen beheerscher van Zevenbergen heeft het Magyarenvolk het hoogst waarschijnlijk te danken dat het nog heden bestaat. De Jezuiten echter bekwamen ongehoorde inkomsten; zoo werd b. v. het door Pazman (1623) te Weenen gestichte collegie, waarin Hongaarsche geestelijken door Oostenrijksche Jezuiten moesten worden opgeleid, met 130,000 gulden begif'tigd.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Wat Duitsehland aan de Jezuiten heeft te danken.

Nadat Luther (1517) den schandelijken aflaatban« del had aangetast, heeft het meermalen geschenen, dat Duitsehland voor Home zou verloren gaan. Zoo was het in het jaar 1519, toen de Pauselijke kamerheer van Miltitz in eene bijeenkomst te Altenburg, waar— heen hij Luther ontboden bad, dezen bekende: »wanneer ik 25000 gewapendcn had, nam ik het niet op mij, 11 naar Home te brengen; want ik heb op mijn geheelen weg naauwkeurig onderzoek gedaan naar hetgeen de menschen van u dachten, en zie, als ik er een vond op de zijde van den Paus, waren er drie op uwe zijde.” Ook Tetzel was naar Altenberg ontboden, docb bleef echter weg onder voorwendsel, dat hij het Paulinerklooster niet durfde verlaten, omdat Luther iedereen tegen hem had opgezet; daarom moest van Miltitz zelf naar Leipzig reizen, om den zondaar de hem toegedachte berisping persoonlijk te geven. Ten tijde van dan Smalkaldischen oorlog had het Katholicismus door Karel V. eenig voordeel behaald: daarentegen had het Protestantismus goede vooruitzigten bekomen na den Augsburgschen godsdienstvrede (1555), toen Katholieken en Protestanten, door papen niet meer tegen elkander opgehitst, broederlijk zamen woonden. Daarbij kwam, dat de bevolking van Bohemen en van het aartshertogdom van Oostenrijk voor het grootste deel Protestantsch was; te Heiligenstadt woonden naauwelijks nog een dozijn Katholieke huis— gezinnen, te Duderstadt niet een enkel, te Osnabrück een paar dozijn, benevens het domkapittelì te Paderhorn was (1570) naauwelijks het tiende gedeelte Katholiek; daarvan gebruikten in elke kerk jaarlijks op Paschen naauwelijks twaalf volwassenen de hostie, en in den raad aldaar zat, evenals te Osnabriick, niet een enkel Katholiek lid.

Deze verblijdende toestand had verschillende oor— zaken. Vooreerst moesten het ook de verstandigen onder de Katholieken als iets verblijdends beschouwen, dat de Protestantsche vorsten, zelfs keurvorst Maurits van Saksen, niet slechts eene gelijkstelling der geloofspartijen in het Duitsche rijk bewerkten, maar ook de ondragelijk gewordene heerschappij van keizer Karel V. gefnuikt hadden. Vervolgens boezemden de persoonlijke moed, de ernst, de grondige geleerdheid, de heilige geestdrift der hervormers het Duitsche volk een diepen eerbied in, die al grooter werd, hoe meer de domheid hunner meeste tegenstanders daarbij afstak. Men plaatste een Luther en Melanchthon tegenover een Johannes Tetzel, die in het Katholieke Insbruck wegens overspeligen omgang verdronken moest worden, doch op voorspraak tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld, daarna echter bevrijd en in weêrwil van dat alles door Paus Leo X. (1513) tot aflaatskramer en Apostolischen commissaris benoemd werd.

En niet spoedig voorbijgaande was deze toestand, maar hij duurde onder verscheidene keizers voort. Daar wij genoodzaakt zijn in den loop der nu volgende geschiedenis de goede en de slechte keizers ten dien tijde op te noemen, willen wij , tot gemak van den lezer, vooraf eene stamtafel van hen mededeelen.

Maximiliaan I. Keizer van 1493—1519. Gemalin Maria van Bourgondië.

Filips van Oostenrijk, koning Margaretha van Oostenrijk , van Spanje +1506. Gemalin Landvoogdes

der Nederlanden+ Johanna van Spanje 1530.

Kinderen van Filips van Oostenrijk.

Karel V. keizer van Ferdinand I. keizer Maria,gemalin van Lodewijk II. 1520—1556. van 1556—1561. van Hongarije , die 1526 bij Mobacz sneuvelde.

Zoon van Karel V.

Filips ll., Koning van Spanje 1556—1598. Onder hem had. de afval

der Nederlanden plaats 1579—1581. Kinderen van Ferdinand I. Maximiliaan II. koning van Ferdinand, aartshcrtog Karel, aartsbertog Bohemen en aartshertog van van Tyrol + 1595. Ge- van Sticrmarken Oostenrijk , ook keizer van malin Pbilippiue Walser. enz., enz. + 1590. 1561—1576 Kinderen van II. Rudolf II. keizer Ernst Matthias , keizer Maximiliaan Albrecht. 1516—1612. +1595. 1612—1619. + 1620. + 1621. Kinderen van den aartshertog Karel van Stiermnrken.

Maximiliaan + 1616. Ferdinand II. aartsbertog van Stiermarken, Leopold , aartsbisschop van enz. enz. Koning van Bohemen sedert 1617. Tyrol, bisschop van StraatsKeizer 1619‘163'7. burg en Passau + 1632.

Afstammelingen van Ferdinand II.

Ferdinand III. Keizer 1637—1657.

Ferdinand (IV). stierf in 1654. Leopold I. Keizer 1658—1705.

Maria Antoinette , kenrvorstin Jozef I, keizer Karel V]. keizer

van Beijeren 1705—1711. 1711—1740.

Maria Theresia.

Karel V., sedert 1516 koning van Spanje,besteeg den Duitschen troon in 1520, doch erfde niet van zijn grootvader het Oostenrijksche aartshertogdom, maar slechts de Nederlanden; zijn broeder Ferdinand kreeg Oostenrijk, en erfde na den dood van zijn zwager Lodewijk ook Bohemen en Hongarije. Evenals de vorige keizer wenschte Karel V., dat nog bij zijn leven zijn toekomstige opvolger(Duitsch koning genoemd) gekozen zou worden, en verbergde zijne verwachting niet, dat de keus op zijn zoon Filips zou vallen; doch de keurvorsten kozen niet dezen, maar Karel’s broeder, Ferdinand, hetgeen vader en zoon zeer kwalijk namen. Toen Karel nu zelfs gedwongen werd, om bij den godsdienstvrede van Angsburg (1555) den Protestanten burgerlijke regten te verleenen, legde hij verdrietig (1556) al zijne kroonen neder, en ging in een klooster; nu besteeg Ferdinandl den Duitschen troon, en Filips werd koning van Spanje en de Nederlanden. Onder Ferdinand I. kwam de in het jaar 1545 zamengeroepene, een tijd lang afgebrokene kerkvergadering van Trente, waarin zoowel Karel V. als Ferdinand I. een levendig belang stelden, ten einde (1593). De door dit concilie geslotene geloofsregelen (canones) zijn sedert dien tijd het rigtsnoer der Boomsch-Katholieke leer geworden.

Keizer Karel hebben de Protestanten minder te danken voor hetgeen hij deed, dan voor hetgeen hij naliet; hij had de Protestanten ten minste nog wreeder kunnen behandelen. Ferdinand I. en

Maximiliaan ll., beiden aanhangers van het Ka— tholieke geloof, waren tot verdraagzaamheid geneigd en hielden hunne beloften. De Bohemers zeggen tot lof van Maximiliaan II. , dat hij hunne voorregten, wetten en vrijheden beschermde, en allen met onpartijdigheid behandelde. En dit was ook zoo. Hij huldigde de schoone grondstelling, die wij heden nog aan alle vorsten aanbevelen, dat de heerschappij over de zielen Gode alleen toekomt. Daarom veroor— loofde hij aan de Protestantsche stenden in zijn aarts‘ hertogdom Oostenrijk geheele godsdienstvrijheid, en liet zelfs door den Rostocker theoloog Ghyträus eene eigene kerkelijke constitutie vervaardigen.

Maximiliaan II. stierf in 1576, en met hem de beste tijd voor de Duitsche eendragt en verdraagzaamheid. Van toen af kreeg het Papismus weder de overhand, en begon men weder te twisten, hetgeen over Duitschland de vreeselijkste onheilen bragt. Deze vreeselijke onheilen is het verschuldigd aan de Jezuiten, en dat mag nimmer vergeten worden.

Er is reeds vroeger door ons verhaald, hoe de Loyoliten in Beijeren, Oostenrijk en aan den Rijn vaste woonplaatsen, groote magt en veeleer hadden bekomen en van hun invloed bij het hof, bij den adel en zelfs bij een deel des volks goed partij hebben getrokken. Hunne eerste pogingen wel is waar wilden niet regt gelukken. De Katholieke geestelijkheid was tegen hen, en protesteerde te— gen hunne opneming. Het meerendeel des volks wantrouwde echter de Jezuiten ook, en noemde hen »Spaansche priesters”. Stüve 1) meldt ons, ‚dat destijds bij ieder Evangelisch burger de naam der Jezuiten bekend was, en dat reeds ieder wist, op welk eene sluwe wijze hunne praktijken steeds de ware godsdienst en tevens de vrijheden der steden hadden aangegrepen.” Zelfs den anders meestal verblinden vorst gingen nu en dan de oogen open; zoo weten wij , dat Karel V. den Jezuit B0badilla niet slechts uit Beijeren, maar ook uit het geheele Duitsche rijk verbande. Doch een Jezuit laat zich door hinderpalen niet zoo gemakkelijk af— schrikken, maar volhardt tot het uiterste toe. De orde had zich nu eenmaal de verovering van Duitschland voorgenomen; en zie, zij veroverde het.

1) Stüve. Geschiobte der Stadt Osnabrück, Bd. III.

Om hun doel te bereiken, bezigden de Jezuiten de meest uiteenloopende middelen, al naardat deze met hunne plannen het best strookten. In die Duitsche staten, waar het Roomsch-Katholicismus nog den boventoon had, traden zij openlijk op , hielden redevoeringen op kansels en katheders, namen de biecht af, werden de biechtvaders der vorsten en der vorstelijke raadslieden, en wendden alle pogingen aan, om op naburige of bevriende vorstenhuizen te werken. -— Tot de hoven der Protestantsche vorsten wisten zij onder allerlei vermommingen en valsche namen toegang te verkrijgen. Op dezelfde wijze wisten zij burgerlijke huisgezinnen, die het Protestantsche geloof waren toegedaan, binnen te sluipen. Hadden zij een Protestant heimelijk bekeerd, dan veroorloofden zij hem, om voor het oog der wereld ¸den schijn aan te nemen, alsof hij nog tot het Protestantismus behoorde. Ja, zij bewezen hem zelfs door allerlei drogredenen, dat zulk eene openlijke huichelarij waarlijk deugd was. Wat zou ook een Jezuit niet kunnen bewijzen? —- In zulke staten, waar Katholieken en Protestanten eendragtig zamen woonden, trachtten zij de laatstgenoemden door allerlei listen te verdringen, beijverden zich, de woningen der Protestanten door aankoop en voorschotten van geld in Katholieke handen te brengen, strooiden, waar zij dit slechts konden, het zaad der tweedragt uit, en stelden inzonderheid aan het Katholieke deel van een »gemengd huwelijk” juist dit huwelijk als eene doodzonde voor, die onfeilbaar den eeuwigen vloek ten gevolge had. Katholieke vrouwen van Protestantsche mannen werden door de Jezuiten niet eer met rust gelaten, dan nadat het Protestantsche deel dit niet langer kon uithouden en uit medelijden met de vrouw tot het Katholieke geloof overging.

Overal echter, waar zij kwamen, was het eerste, waarnaar zij de handen gretig uitstaken, het onderwijs der jeugd, ten einde hun Jezuitisch bijgeloof reeds vroegtijdig in de jeugdige harten te planten.

Zoo gelukte het hun, gedurig al grootere vorderingen te maken. 1563 vestigden zij zich te Dillingen, 1564 te Würzburg, 1573 te Fulda, 1580 te Paderborn, 1588 te Munster, 1589 te Regensburg, 1591 te Warburg, 1595 teHildesheim enz.

Daar zij arme scholieren kost en kleeding verstrekten, en bovendien nog vele andere voordeelen boden, verleidden zij zelfs (zwakke) Protestantsche vaders, dat deze hun hunne zonen toevertrouwden. Daarom konden zij zich in het jaar 1570 beroemen, alleen uit het Brandenburgsche meer dan ‘200 Protes— tantsche leerlingen voor het »alleenzaligmakende geloof” gewonnen te hebben. Den meermalen genoemden Peter Kanisius, wiens catechismus in het voorbijgaan gezegd in de eerste 130 jaren van zijn bestaan meer dan 400 oplagen beleefde, gelukte het 1561, de beide Protestantsche schoondochters van den graaf Anton Fugger tot het Katholicismus te bekeeren en deze schatrijke familie zooveel geestdrift voor het Katholieke geloof in te boezemen, dat zij Bome’s plannen en bedoelingen met aanzienlijke geldsommen ondersteunde. Dat is den pater als een groote verdienste aangerekend Toen het concilie van Trente ten einde liep, hield keizer Ferdinand 1. zijn hof in de nabijheid dier stad, om de vaders van het concilie tot hervorming van de kerk in het hoofd en de leden aan te sporen, doch Kanisius was bij hem , en zette het door, dat hij lid werd van die commissie, welke Ferdinands„ hervormingsplannen moest uitwerken. Nu werd natuurlijk elk dezer plannen vooraf heimelijk naar Home gezonden en alsdan door Home met alle kracht te keer gegaan. Wegens zoo groote verdiensten gebeurde het ook eenmaal, dat de kardinaal-bisschop van Augsburg, Otto Fruchsess van Waldburg, niet eerder rustte, dan nadat Kanisius zich door hem de voeten had laten wasschen; en Paus Gregorius XVI, onder wien de catechismus van Kanisius weder in gebruik kwam, heeft den voortreffelijken Jezuitenpater zelfs (1843) heilig verklaard.

Met hoeveel arglistigheid somtijds de Jezuiten te werk gingen, daarvan willen wij slechts één treffend voorbeeld mededeelen uit de geschiedenis van Fulda, waar de Protestanten reeds onder zes Katholieke abten godsdienstvrijheid genoten, toen (1570) Bal— thasar van Dernbach, geboren en opgevoed in het Protestantsche geloof, doch later gewonnen voor het Katholicismus, abt te Fulda werd. Bij het aanvaarden der regering moest hij een plegtigen eed zweren, het bisdom miet met vreemde geestelijke personen te bezwaren.” Men ziet, zijne kapittelheeren wilden geene Jezuiten hebben. Doch abt Balthasar bekommerde zich zoo weinig om den eed, dat hij reeds in 1573 de Jezuiten binnenhaalde, om met hunne hulp het landje van de Protestanten te veroveren. Over het algemeen plagten vele Katholieke prelaten het met den eed juist niet zoo naauw te nemen, zooals men h. v. van de Würzburgers vernemen kan. De bisschoppen van Würzburg moesten, voor zij gekozen werden, aan hun domkapittel zeer dure beloften doen, doch lieten zich later van hunne beloften door den Paus ontslaan. Eenmaal liet nu het domkapittel een nieuwen bisschop zweren, dat hij zich van zijn eed niet zou laten ontbinden. Wat deed de vrome prelaat? Hij zwoer getroost, en liet zich ook van dezen eed vrijspreken.

Toch hadden in weerwil van alle listen de Jezuiten niet zooveel veld in Duitsehland moeten winnen. Maar Duitsehland was, zooals gewoonlijk, niet eensgezind. Niet slechts ijverden de Lutheranen tegen de Hervormden met de hevigste scheldwoorden, maar ook de orthodoxe Lutheranen tegen de neologen (dat wil zeggen tegen de mannen van den godsdienstigen vooruitgang). Zij begrepen het niet, dat stilstand en teruggang in strijd waren met den geest der hervormers, in strijd

met het Christendom, in strijd met de bestemming der menschen. Zij vraagden niet wat Luther zou zeggen, wanneer hij nog leefde, maar zij hielden hardnekkig vast aan hetgeen hij eenmaal had gezegd. De orthodoxen helden over tot de zoogenaamde »eenheid” der Katholieken, die alles gelooven wat hunne priesters bevelen. Zij wenschten iets dergelijks in het Protestantismus. stelden hunne »symbolische boeken” in plaats der Katholieke kerkleer, en veroorzaakten, daar zij krachtigen tegenstand ondervonden, zooveelhaat en partij‘ schap in den boezem der Protestantsche gemeenten, dat vele rustige Lutheranen, om zich aan het enverstandige drijven te onttrekken, zich (zekerlijk even dwaas) in de armen der Jezuiten wierpen.

Wij mogen dit alles, hoe weinig het ook tot eer onzer kerk verstrekt, niet verzwijgen. Maar Duitschland moet zijne wonden kennen, om den heelenden halsem daarvoor te zoeken. De wonden bloeden nog altijd!

Om dezelfde redenen moeten wij ook als beschuldigers van de Protestantsche vorsten in die dagen optreden. Neen , niet het belang van hun gemeenschappelijk vaderland, noch van hun geloofspartij hielden zij in het oog, maar ieder van hen allermeest zijn eigenbelang.

Daar zij ijverzuchtig op elkander waren tot in het belagchelijke toe en elkander magt en aanzien in het rijk misgunden, waren zij werkeloos en lafhartig: en om hunne heeren geestelijken niets toe te geven , verwekten ook zij de onchristelijkste vervolgingen.

Doch bij alle verwijtingen, die wij aan de Protestantsche vorsten te doen hebben , mogen wij hun toch niet alleen alle schuld geven ; vele gevaarlijke woelingen toch van buiten speelden reeds spoedig na Luther’s dood eene zeer gewigtige rol. Er bestond een man , die in alle Europesche rijken een onbeperkten invloed wenschte te hebben; dit was Philips 11 van Spanje, de groote ketterverdelger. Deze vergaf het den Duitschen vorsten nimmer, dat zij hem niet tot Duitsch koning hadden willen kiezen; daarbij kwam de ergernis, dat vele Duitsche vorsten de gruwelen van Alva onverholen afgekeurd en zelfs hun voornemen te kennen gegeven hadden, om de ongelukkigen tegen hunne beulen te beschermen en Filips vreesde, dat zij dit voornemen ook werkelijk zouden ten uit-‘ voer brengen. Daarom moest het Duitsche rijk met zich zelven bezig gehouden worden , de vrede moest arglistig verstoord , de geloofshaat op nieuw ontvlamd worden, en niemand was voor deze taak beterbere‘ ‘ kend, dan het gezelschap van Jezus. Wij weten, dat men de Jezuiten in Duitschland »Spaansche priesters” noemde, en zij hebben zich dezen naam waardig gemaakt, daar zij in Frankrijk, Engeland, de ‘Nederlanden en Duitschland in het belang van den

Spaanschen vorst Filips handelden.

De lezer meene echter niet, dat de Jezuiten altijd slechts in het geheim werkzaam waren, zonder zich van geweld te bedienen, want dan zou hij grovelijk dwalen. Het was nog gedurende den leeftijd van Filips II. , dat Rudolf ll. keizer van Duitsehland werd. Deze man had zijne jeugd aan het Spaansche hof doorgebragt en was een slaafsch werktuig in de handen der Jezuiten. Hierover verheugden zich de vrome jongeren van Loyola. In de jaren 1586 , 1592, 1594, 1595 en 1610 vervolgden zij de ketters in de Oostenrijksche erflanden , zoolang deze aan keizer Rudolf behoorden, en dwongen de Protestanten met geweld of tot de aanneming van het Katholieke geloof, òf tot het verlaten van hun vaderland. De kardinaal Klesel, zelf Jezuit en de eerste minister des keizers, werkte met buitengewonen ijver aan de uitbreiding zijner orde in Oostenrijk en bragt het zoo ver, dat er aldaar in het jaar 1610 meer dan 460 Jezuiten waren.

Het gedrag van het Oostenrijksche huis, zijne voorliefde voor de Jezuiten en bijgevolg zijn hevige afkeer van het Protestantismus gaf eenige Protestantsche vorsten aanleiding tot het sluiten van een verbond (de unie genaamd), dat ten doel had , elkander bij te staan met raad en daad, en de godsdienst te beschermen. Daar echter Frederik V. keurvorst van den Palts aan het hoofd der unie stond, waren de Lutheranen, omdat hij het Gereformeerde geloof beleed, tegen het verbond en wilden er niet in opgenomen worden.

Na den dood van keizer Rudolf volgde zijn broe

der Matthias hem in de regering op. In de goede verwachting, die de Jezuiten van hem hadden, zagen zij zich echter bedrogen, en daarom vestigden zij al hunne hoop op den neef des keizers, op Ferdinand van Stiermarken, zoon van den aartshertog Karel. Deze jonge vorst was met Maximiliaan van Beijeren door de Jezuiten te Ingolstadt opgevoed. Beide prinsen hadden van hunne opvoeders reeds in hunne vroege jeugd de grondstellingen ingezogen: »dat men jegens zoogenaamde ketters zijn woord niet behoefde te houden, dat de onderdanen het godsdienstig geloof van hun koning moesten aannemen, en dat ieder Protestant een rebel was, die als zoodanig moest gestraft worden.”

T0en Ferdinand's vader stierf (1590), maakten de Protestanten in zijne erflanden het meerendeel der bevolking uit. Ferdinand werd eerst zes jaar later meerderjarig en handelde nu geheel naar de leer der JeZuiten, en wel met zulk eene vreeselijke gestrengheid, dat er na verloop van korten tijd in zijn land geene Protestantsche leerrede meer werd gehoord. Wie niet Katholiek wilde worden, moest zonder genade het land verlaten.

Maar hoe stoutmoedig werden thans de Jezuiten! Een hunner, pater Andreas , verkondigde te Weenen van den predikstoel, dat het beter was, met den duivel te trouwen dan met eene Luthersche vrouw ;' want een duivel kon men door wijwater nog ver— drijven, maar eene vrouw niet. Andere Jezuiten verklaarden het Luthersche avondmaal voor een duivelsmaal. De Protestanten werden door hen Lu

thersche schelmen, verraders en booswichten genoemd. Zoo werden de Katholieken tegen de andersdenkenden opgezet ; zij en de Protestantenhaatten elkander als doodvijanden. De zware onweérswolken van een op handen zijnden godsdienst- en burgeroorlog pakten zich al meer en meer boven Duitschland zamen.

De Jezuiten wisten te bewerken, dat Ferdinand nog bij het leven van zijn oom Matthias tot toekomstig koning van Bohemen werd benoemd; dat zou het begin van grootere zaken zijn. De B0hemers lieten hem echter zweren, dat hij, zoo lang Matthias leefde, zich niet met de regeringszaken bemoeijen en nimmer de regten, bij den »majesteitsbrief" verzekerd, zou aanranden. Of de Jezuiten hem van dezen eed mogelijk vooraf ontslagen hadden? Het ontbreekt aan de middelen , om dit te bewijzen ; doch dit beweerden de Jezuiten zelven, dat bij den eed met het vaste voornemen had gedaan , om dien niet te willen houden. Daarom jubelden zij ook na zijne krooning: »Nn zal het anders worden; een nieuwe koning,"eene nieuwe wetgeving!" Van den majesteitsbrief beweerden zij openlijk, dat hij niet van geldende kracht was, omdat keizer Rudolfll. van dan Paus geene volmagt had ontvangen, om hem aan de Bohemers te geven.

Koning Ferdinand vernam met blijdschap deze taal der Jezuiten. Rudolf I]. had aan de Protestanten in Bohemen het regt geschonken , om tot bestuur hunner gemeenschappelijke aangelegenheden en tot behartiging hunner belangen eenige mannen als be

schermers hunner vrijheid te verkiezen; deze heetten defensoren. Een hunner was graaf Matthias van Thurn, die de betrekking van beschermheer der kleinodiën en vrijheidsbrieven bekleedde; van deze betrekking ontzette hem de 29jarige koning, in weêrwil van den door hem gedanen eed, dat hij zich, zoo lang Matthias leefde, niet met de regeringszaken zou bemoeijen (4 Oct. 1617) en gaf dan voor de Protestantsche zaak hoogstgewigtigen post aan een bekeerde, Martinizins geheeten, die even als alle bekeerden een ijverig Katholiek was. Op den eenen harden slag volgde weldra een tweede. Keizer Matthias , ofschoon aan het voeteuvel lijdende en bedlegerig , verliet midden in den winter (1 Dec. 1617) zijne residentie Praag, om zich naar Weenen te begeven. deed dit niet uit eigen beweging, maar was blijkbaar tot deze reis overgehaald, op— dat Ferdinand en de Jezuiten vrije speelruimte zouden hebben. Een door Matthias benoemd stadhouderschap , bestaande uit zeven Katholieken en slechts drie Protestanten, moest het bijna geheel Protestantsch geworden Bohemen regeren, en een dezer st- adhouders was Martinizius.

Men ziet duidelijk het doel van Ferdinand , om de Protestantsche onderdanen planmatig tot eenopstand aan te zetten, dien men dan met behulp van een Spaansch leger, waarover reeds onderhandelingen tusschen Weenen en Madrid waren aangeknoopt, op gemakkelijke wijze hoopte te

kunnen dempen. Dit is de ware oorzaak van den dertigjarigen oor‘

log.

De Bohemers lieten zich dan ook in dezen val lokken. De Protestantsche bewoners van Braunau, dat aan den abt van Braunau toebehoorde , en die van Grab bij Teplitz, eene bezitting van den aartsbisschop van Praag, waren voornemens, een paar kerken te bouwen. Dit wilden de prelaten niet toestaan, en beweerden op raad der Jezuiten, dat de majesteitsbrief op de onderdanen van geestelijke heeren volstrekt geene betrekking had. De aartsbisschop liet dan ook de kerk te Grab afbreken; die te Braunau echter werd gesloten. Toen eenige onruststokers aanleiding gaven tot een straatrumoer, werden zij in de gevangenis geworpen.

De tijding van deze voorvallen kwam al spoedig ter oore van de defensoren , die ingevolge hun regt uit ieder kerspel zes afgevaardigden van hunne partij te Praag zamenriepen. De vergadering had plaats den 6 Maart 1618. Hier werd een protest tegen de handelwijze der geestelijke heeren opgesteld en terstond aan keizer Matthias gezonden; den 21m“ Mei zou er weder eene zamenkomst zijn, om het antwoord van den keizer te vernemen. Na wei— nig tijds volgde het antwoord, dat de zamenkomst der vergadering en den inhoud van het protest afkeurde. Een tweede schrijven van den keizer hield het bevel in, om terstond tot de ontbinding der vergadering over te gaan. Daar verbreidde zichhet gerucht, dat dit schrijven niet van den keizer, maar van het stadhouderschap te Praag, en wel van Martinizius en Slawata afkomstig was.— In hoe verre dat gerucht waarheid behelsde, is onbeslist geble

ven. Alleen met het doel, om de heeren daaromtrent te ondervragen, begaven zich den 23““ Mei 1618 de Protestantsche stenden naar het slot, allen gewapend , met een talrijk gevolg van knechten, en met den graaf van Thurn aan het hoofd. Het bekende feit, dat nu Martinizius, Slawata en Fabricius boven uit de vensterramen werden geworpen, werd als het begin van den dertigjarigen oorlog beschouwd; onze lezers echter zullen wel begrepen hebben, dat de oorzaak er van dieper moet gezocht worden. Het was een met het_boosaardigste opzet verwekte broederoorlog, een kruistogt tegen de ketters.

De opstand der Bohemers was nu in het leven geroepen; doch het Spaansche hulpcorps liet zeer lang op zich wachten, en werd, naar het scheen, door de inmiddels in getalsterkte toegenomen opstandelingen zonder groote inspanning onschadelijk gemaakt. Het was tegen den wil des keizers ge‘ weest, dat er geweld van wapenen tegen de Bohemers gebezigd werd; doch Ferdinand stoorde zich reeds niet meer aan hem; hij luisterde slechts naar de Jezuiten, die zich thans als de lijdende partij beschouwden, daar de directoren, die aan het hoofd der opstandelingen stonden, bij twee decreten van den 18‘“ en 9“en Junij 1618 de orde der Jezuiten uit Bohemen hadden verbannen.

Een jaar later stierf keizer Matthias (20 Maart 1619). Nu werd het voorbeeld der Bohemers in Oostenrijk en Hongarije nagevolgd ; overal verbande men de Jezuiten met bedreiging van de straffe des doods, wanneer zij het waagden terug te keeren. Men noemde Ferdinand den »slaaf van Spanje en van de Jezuiten”; de Bohemers echter verklaarden hem voor vervallen van hunne kroon. Elf dagen later (28 Aug. 1619) werd hij tot Duitsch keizer verkozen.

Algemeen bekend is het, dat op den dag van deze verkiezing de Boheemsche kroon op den keurvorst Frederik V. overging. Dit was wel een stout waagstuk van de Bohemers, maar helaas! een zeer ongelukkig waagstuk. Want Frederik V. was min— der dan iemand anders de geschikte man voor zulk een moeijelijken post. Bekend is het verder, dat de nieuwe keizer Ferdinand 11. op dit oogeanik

gebrek had én aan troepen én aan geld, en dat hij zich daarom in de armen wierp van den hertog Maximiliaan van Beijeren, die het opperhoofd der Ligue was. De troepen der Ligue onder Tilly wonnen den slag bij Praag (8 Nov. 1690), nadat de Spanjaarden den Palts waren binnengedrongen, en de troepen der Protestantsche unie de wapenen hadden nedergelegd.

Vreeselijk was thans de straf, die het ongelukkige Bohemen trof. Op denzelfden dag werden 48 aanvoerders der Protestantsche partij gevangen genomen, waarvan men er 27 ter dood veroordeelde.

Nu waren de Jezuiten weder de baas. Pater Lamormain, nog wel niet des keizers biechtvader (hij werd dit eerst 16%), maar reeds destijds in hooge gunst staande, en met hem de kardinaal Karaffa, zetten Ferdinand onophoudelijk aan, om

de Protestanten in Bohemen geheel uit te roeijen. De verbanning der Protestantsche geestelijken werd bevolen (October 1622). Verscheidene leeraren werden op de onmenschelijkste wijze ter dood gebragt. De plaats der verdrevenen en vermoorden werd door domme en zedelooze monniken uit Polen ingenomen. Protestanten en Hussieten mogten geen handel drijven, geen testament maken, niet eens in een hospitaal opgenomen worden.

Om de bekeering op groote schaal voort te zetten, werd er eene zoogenaamde »hervormings—commissie” benoemd, die, vergezeld van dragonders en kurassiers, van de eene plaats naar de andere trok. Twintig tot dertig soldaten werden bij één Protestant inge’kwartierd, die in last hadden, hem op allerhande wijze te plagen en te kwellen , opdat de nood den ketter eindelijk tot betere inzigten mogt brengen. Toen echter (1626) de wanhoop zoo hoog steeg, dat de boeren zich verweerden, werden zij geradbraakt of onthoofd; velen zelfs sneed men neus en ooren af en brandmerkte men voor het voorhoofd. Het vermogen van de teregtgestelden of van de uit het land gevlugten werd geconfisceerd. ,Waarom ook niet? De Jezuiten konden altijd geld gebruiken. Zij beroemden er zich overigens op, dat zij in het jaar 1624 meer dan 16000 proselieten hadden gemaakt.

Dit was niet genoeg. Den 31m“ Julij 1627 werd het keizerlijk bevel uitgevaardigd, dat geen onderdaan in Bohemen zou geduld worden , die niet: tot de Katholieke kerk behoorde. Ieder Protestant, die niet terstond Katholiek werd , moest dientengevolge het land verlaten. Omstreeks 30,000 huisgezinnen verlieten dan ook Bohemen en vestigden zich voor het meerendeel in Brandenburg en Saksen. Het verschrikkelijkste echter daarbij was, dat kinderen en minderjarigen niet uit het land gelaten, maar aan hunne ouders ontrukt, in kloosters gestoken en aan de opvoeding der Jezuiten toevertrouwd werden.

Doch waartoe meer? Ons bestek gedoogt niet, al de gruwelen van den dertigjarigen oorlog, waarin de Jezuiten zulk eene voorname rol speelden, te vermelden. In het jaar 1648 werd de Westfaalsche vrede te Osnabruck en Munster gesloten. Maar hoe zag het er nu in Duitschland uit? Wat hadden de Jezuiten van Duitschland gemaakt? Twee derde gedeelten zijner inwoners waren omgekomen, en de blootjendste steden en dorpen waren in puinhoopen herschapen.

Daar echter bij den Westfaalschen vrede het bestaan eener Luthersche en Gereformeerde kerk was gewaarborgd , ontzagen de Jezuiten zich niet, openlijk tegen den gesloten vrede op te komen. Ook Paus Innocentius onderteekende den 26 November 1648 een protest, dat geheel in den geest van het Jezuitismus is opgesteld en tot heden toe niet is ingetrokken. Daarin heet het, dat de burgerlijke gelijkstelling der Protestanten met de Katholieken het misnoegen van den Paus heeft opgewekt; de

Protestanten mogen niet, zooals de Katholieken , openbare ambten en waardigheden bekleeden. Deze en andere bepalingen voorkomende in het vredesver

drag verklaart de Paus voor »ijdel, nietig en onregt‘ vaardig!” Geen verdrag omtrent kerkelijke aangelegenheden is geldig zonder de toestemming van den Apostolischen Stoel; dientengevolge kon niemand verpligt zijn, om zich te houden aan die vredesartikelen , welke betrekking op de godsdienst hadden, en »zelfs hij die een eed daarop gezworen heeft, mag dien eed verbreken,” Dit protest is ook door de volgende Pausen meermalen vernieuwd geworden.

En zoo is het dan wel niet te verwonderen , dat de Jezuiten ook in de 18de eeuw alsspionnen en beulen tegen de Protestanten zijn opgetreden. De lezer denke hier slechts aan de ongelukkige Salzburgers. Toen in het jaar 1727 Leopold Anton Firmianus, die niet te onregte door Eugenius van Savoijen een slaaf der Jezuiten werd genoemd, aartsbisschop van Salzburg werd, zeide hij: »Ik wil de ketters uit mijn land hebben , al zouden er ook distels en doornen op de velden groeijen.” En inderdaad hij hield woord. Op zulk eene onmenschelijke wijze onderdrukte en mishandelde hij de Protestanten,dat deze zich genoodzaakt zagen, hun vaderland te verlaten. Noord-Amerika , Zweden , de Nederlanden en vooral Pruissen kregen aan de ongelukkige Salzburgers vlijtige en stille burgers; in Pruissen werden zij met Luthers lied: »Een vaste burg is onze God!” ontvangen en koning Frederik Willem I. riep hun toe: »Gij zult het goed hebben, kinderen, gij zult het goed bij mij hebben!”

Welke nadeelige gevolgen voor de Protestanten de invloed der Jezuiten zelfs nog in het jaar 1752 onder de edele keizerin Maria Theresia had, ondervond men vooral zeer smartelijk in Kärnthen, Stiermarken en Boven-Oostenrijk; zoo werden er b. v. voor Kärnthen geestelijke missien tot uitroeijing van de »dwaalleer” verordend, en stierf er een boer, dan moesten aan zijne weduwe, als zij niet in den besten reuk van regtzinnigheid stond. de onmondige kinderen ontnomen worden; de Pro’ testanten in Kärnthen, Stiermarken en Boven-Oostenrijk werden om hunne godsdienst met gevangenis, 1ijfstraffen, berooving van goederen, kinderen en echtgenooten gestraft. Doch niet overal in Duitschland konden de Jezuiten zulke openlijke gewelddadigheden plegen. Des te ijveriger zetten zij hunne zoogenaamde bekeeringen in het geheim voort, en deden zij hun best, om den haat tusschen Katho‘ lieken en Protestanten aan te wakkeren, en de verlichting en beschaving des volks tegen te werken.

De lezer zal nu, vertrouwen wij, genoegzaam overtuigd zijn, hoeveel nadeel de orde der Jezuiten Duitschland heeft berokkend. Geve God, dat de oogen van hen, die aan het roer der staten zitten, nog ter goeder ure open gaan!

TIENDE HOOFDSTUK.

Over de Jezuiten in Spanje en Portugal en over hunne missiën.

In Spanje en Portugal hadden de Jezuiten hun eigen geluk tot hunnen gevaarlijksten vijand, omdat zij het op de onbeschaamdste wijze misbruikten.

lntusschen schaadde hun het misbruik, dat zij van hun geluk maakten , in Spanje minder dan in Portugal, en wel omdat dit misbruik in het eerstgenoemde land minder openbare ergernis gaf. Hunne geestelijke dwingelandij aldaar vereenigde zich wonder best met de politieke tirannie der Spaansche koningen, wier belangen de Jezuiten overal zoo ijverig voorstonden.

Anders was het in Portugal; daar kwamen de intrigues der Jezuiten veel meer aan het licht. Reeds aanstonds na den dood van hunnen koninklijken vriend en beschermer Johan III. bleek het overtuigend, wat zij in hun schild voerden. Zij belastten zich met de opvoeding van den onmondigen troon

opvolger don Sebastiaan, gaven hem een pater uit hunne orde tot biechtvader en kregen daardoor zoo veel invloed, dat zij alle staatsambten door hunne geestverwanten konden laten bekleeden. Tevens be‘ leedigden en krenkten zij de koningin-grootmoeder, die het regentschap waarnam, zoo lang , dat zij bare waardigheid 1562 aan don Hendrik afstond, een man van een zwak karakter, die alles deed , wat de Jezuiten wilden. Toen don Sebastiaan 1568 meer— derjarig werd verklaard , steeg hun invloed niet weinig; in het Spaansch—Oostenrijksche belang verhinderden zij het huwelijk van Sebastiaan met eene Fransche prinses, en eindelijk wisten zij hem tot een oorlog met de Mooren in Afrika over te halen, in welken oorlog de jeugdige vorst (1578) sneuvelde. Nu werd de oude kardinaal don Hendrik koning van Portugal; doch reeds had Filips II van Spanje besloten, dit land in bezit te nemen, en met den meesten ijver ondersteunden hem daarbij de Jezuiten. Toen nu Hendrik 1580 stierf, veroverde Filips II. Portu— gal, en natuurlijk kregen de Jezuiten andermaal dcn grootsten invloed. Het volk vervloekte de heerschappij der vreemdelingen; doch zijn misnoegen baatte niets; de Jezuiten en de Spaansche inquisitie ontzenuwden den nationalen geest, en ten gevolge der vereeniging met Spanje’medegesleept in den oorlog tegen de Nederlanden , verloor Portugal het grootste gedeelte zijner bezittingen in Oost-Indië. Middelerwijl werd de invloed der Jezuiten in Portugal al grooter en weldra bleek het, dat zij, door hun geluk overmoedig geworden, zelfstandig over de Por

tugezen wilden heerschen. Bijzonder was dit het geval gedurende de regering van Filips IV. (1621-— 1665). Destijds gelukte het hun een man, die twee Jezuiten tot broeders had, aan het hoofd der inquisitie in Portugal te plaatsen. Het treurigste gevolg, dat deze gebeurtenis voor de nationale litteratuur en dus ook voor den nationalen geest van Portugal had, was de invoering der Boomsch-Pauselijke censuur, onder de vreeselijke controle van het inquisitie‘gerigt.

lntusschen had het ondragelijke juk, waaronder Portugal zuchtte , aldaar langzamerhand het nationale gevoel weder opgewekt, zoodat men eindelijk de ketenen, waarin Spanje dat land had gekluisterd, verbrak. In het jaar 1640 werd hertog Johan tot koning uitgeroepen , en de stenden des rijks verklaarden hem in 1641 onder den naam van Johannes IV. tot wettigen koning van Portugal. De Jezuiten schikten zich in de omstandigheden, wenschten dan nieuwen monarch geluk met zijne verheffing en wisten spoedig het volle vertrouwen van hem te winnen. Hij droeg hun zelfs de opvoeding van zijnen zoon op; doch de prins stierf spoedig. Na den dood van koning Johannes W

(1656) gaf zich zijne weduwe Louize , die voor haar minderjarigen zoon Alphensus VI. het regentschap waarnam , geheel aan den invloed der Jezuiten over. Toen Alphensus VI., een ruwe, zedelooze jongeling, in 1662 de regering aanvaardde, zagen de Jezuiten in, dat hunne heerschappij een einde moest nemen, wanneer hij op dan troon bleef; want hij haatte hen. Daarom namen zij deel aan eene zamenzwering van zijn heerschzuchtigen broeder Don Pedro en zijne bruid, de prinses van Nemours, om Alphonsus van den troon te stoeten. De aanslag gelukte. Alphonsus VI. werd in 1667 in zijn paleis gevangen genomen, Don Pedro regent en sedert 1683 koning van Portugal. Natuurlijk verhief deze zijne bondgenooten, de Jezuiten, tot hooge waardigheden. En inderdaad zij verdienden volkomen het vertrouwen, dat de koning hun schonk en bewerkstelligden in 1673 eene finantiele speculatie, waarvan het gevolg was, dat de Joden van die schandelijke vervolging der inquisitie voor groote geldsommen bevrijd werden; door deze kon men nu de kosten tot herovering der Portuge— sche koloniën in Amerika bestrijden. Nu werden de bezittingen van Portugal in Brasilië tot aan de Platarivier uitgebreid. De Jezuiten echter maakten zich deze gelegenheid ten nutte, om ook hunne eigene missiën uit te breiden.

Hier is het nu de geschikte plaats om over de missiën te spreken. Missie heet zending en wel vooreerst de zending onder de Heidenen, om ze door leer en voorbeeld voor het Christendom te winnen. Vervol‘ gens beteekent missie ook het verblijf der Jezuiten op eene Christelijke plaats, waar er slechts weinigen van hunne orde zijn, en zij geene novicen aannemen; zulk een verblijf op eene halfProtestantsche plaats duurt in den regel weinige dagen, Men kan de eerste soort »uitwendige,” de tweede soort daarentegen, »inwendige missie” noemen.

Vol geestdrift had Franciscus Xaverius in Azië

den weg gebaand voor de uitbreiding van het Christendom, vooral in Japan. Zijne broeders volgden zijn voorbeeld na, en spoedig stond geheel Europa over de berigten der Jezuiten in Azië verbaasd, hoe vele zielen daar door hunne bemoeijingen jaarlijks voor het Christendom gewonnen werden. Wel is waar paarden de Jezuiten met deze bekeeringen ook hunne zelfzuchtige bedoelingen, namelijk uitbreiding van hhn handel en van hunne heerschappij; de hoofdzaak echter, namelijk de verspreiding van Christalijke denkbeelden, blijft altijd eene groote verdienste, die men aan de orde -der Jezuiten niet ontzeggen kan.

‘ Ten opzigte van de uitbreiding van het Christendom in China maakte zich vooral pater Mattheus Ricci (van 1581 af) zeer verdienstelijk. Zijne geleerdheid, zoo wel als die van zijne broeders , verschafte de orde in China groot aanzien; pater Bicci stierf in 1610, heroemd en algemeen betreurd. Vijf jaren later waren de Christenen in China aan eene groote vervolging blootgesteld; daarna echter verhief zich de magt der Jezuiten weder met nieuwen luister, en wel in het midden van de zeventiende eeuw, vooral door de wetenschappelijke verdiensten van den Jezuit Adam Schall, een groot mathematicus.

Door gebrek aan tucht, door de grondstelling, dat men geen der broeders, die tot de orde behoorden, aan de kaak mogt stellen , stichtten zij helaas! ook veel kwaad. Zoo klaagt bisschop Franciscus (1748) in een brief aan paus Benedictus XIV. , dat de opziener der missie in China, pater Anton Jozef, de vrou

wen en jonkvrouwen in den biechtstoel tot ontucht verleid en haar daarna de absolutie geschonken had. Zijn geweten had hij daarmede gerustgesteld , dat deze zou— de eene kleinigheid was en door alle biechtvaders , bisschoppen en zelfs door den Paus werd bedreven. Hij werd aangeklaagd en geworgd. —- Dezelfde bisschop Franciscus zegt van de Jezuiten in China: »Heden verloochenen zij Christus in tegenwoordigheid der Mandarijnen, en morgen gaan zij, alsof er niets gebeurd was , weder naar de biecht.” Eens had er eene vervolging der Christenen plaats en werden er over de honderd nieuwbekeerden in de gevangenis geworpen; de Jezuit, die hen bekeerd had, was de eerste, die zijn geloof afzwoer, en de anderen volgden zijn voorbeeld. De Jezuit pater Morao werd (1726) wegens opstand en opruijing tot moord geworgd en zijn ligchaam verbrand. Dit had ten gevolge , dat de Christenen die in den beginne geduld werden , later als opstandelingen beschouwd en alle zen— delingen uit China verbannen werden.

In Zuid‘Amerika , namelijk op het Spaansche ge— bied van Paraguay, stichtten de Jezuiten een eigen rijk. Zij kwamen het eerst in het jaar 1586 in die oorden, om de bewoners het Christendom te prediken. Doch al hunne pogingen werden dan door grootendeels verijdeld, dat de Spanjaarden, die er koloniën gesticht hadden, de inboorlingen als slaven behandelden en door ruwe willekeur hen ook van het Christelijke geloof, dat zij beleden en aan hen wilden opdringen, afkeerig maakten. Toen de Jezuiten dit begrepen, deelden zij den koning van Spanje dit onverholen mede en deden hem het voor — stel, dat de Spaansche stadhouder zou afgezet worden en dat daarentegen zij - namelijk de Jezuiten — gemagtigd zouden worden, daar bij voortduring te blijven wonen en opzigt over de door hen te bekeeren ‘wilden te houden, opdat deze in rust en een— dragt, even als de eerste Christenen, zouden leven; de koning nam genoegen in hun voorstel, en dadelijk trokken de Jezuitische zendelingen aan het werk. Zij bekeerden vele inboorlingen, leerden hun huizen bouwen , gaven hun wetten , en stichtten

een vrijstaat, waarvan God het opperhoofd was. Doch al zeer spoedig konden zij aan de verleidingen der beerschzucht geen weerstand bieden en wisten van den hôogen eerbied, dien de bewoners van Paraguay hen toedroegen, zich te bedienen tot wereldlijk voordeel hunner orde. Zoo hadden zij de bepaling gemaakt, dat niemand een privaat eigendom mogt bezitten; alle vruchten van den arbeid werden in groote voorraadschuren bewaard, waaruit de Jezuiten ieder afzonderlijk mededeelden, wat hij tot levensonderhoud behoefde. Voorts trokken zij van het zoogenaamde »kruid van Paraguay" (een geneesmiddel) waarvan zij een winstgevend handelsartikel maakten, ongehoorde sommen. IJverzuchtig op deze hunne heerschappij, verboden zij alle gemeenschap met vreemdelingen en inzonderheid met Spanjaarden; zij verhinderden zelfs de invoering der Spaansche taal en bewaarden zorgvuldig de taal der inboorlingen , het »Guareni;" buitendien oefenden zij het volk van hunne vroegste jeugd af in den wapenhandel en

---

beschermden het land tegen vijandelijke aanvallen; in het kort zij toonden bij de regering van hun klein rijk Paraguay eene politiek, die weinig monarchen bezitten. Zoo bestond dit rijk der Jezuiten jaren achtereen, als eene onbekende kleine wereld streng afgesloten en wel verdedigd , en was eene der mildste bronnen , waaruit voor de orde talrijke geldsommen vloeiden die zij in Europa gebruikte , om nu eens een minister, dan eens eene maîtres ten gunste van het gezelschap om te koopen, om bekeeringen van invloedrijke mannen te bewerken, om bare spionnen te betalen, om hare in nood geraakte medeleden te helpen en om alle onkosten voor uitwendigen luister te bestrijden , waardoor zij de phantasie verblindde en betooverde. Bovendien bezaten de Jezuiten ook in de Portugesche provinciën Brazilië en Maranhon eene uitgebreide magt.

ELFDE HOOFDSTUK.

Hoe de orde der Jezuiten is opgeheven geworden.

De buitengewone rijkdommen der orde verwekten in de achttiende eeuw jaloerschheid tegen haar, en de grenzelooze magt, die zij verkregen had, doch nog veel meer de wijze, waarop zij zich van deze bediende, boezemden velen hevigen afkeer van haar in. De vrijheid zoowel als de waarde van den menseh, de majesteit der koningen en de ontwikkeling der volken, twee jaren lang door de trotsche orde bedreigd, verlangden geregtigheid. De achttiende eeuw hield onder stormen en onweders een vreeselijk oordeel. De meest verlichte geesten, inzonderheid in Frankrijk en Duitschland, hadden door de magt der drukpers de pilaren der geloofsdwingelandij ondermijnd. Doch eigenlijk was het toch de politiek, die in de eeuw vanlhet absolutismus den Jezuiten dan gevoeligsten stoot toebragt.

De eerste slag , die de trotsche orde trof, kwam van Rome. Het Pausdom kwam eindelijk tot de overtuiging, dat de orde reeds sedert lang niet meer zijne bescherm

ster, maar zijne beheerscheres was geworden. Toen besloot Paus Benedictus XIV. de magt der Jezuiten bin— nen de grenzen terug te voeren , die zij trotsch overschreden hadden; het was een moeijelijk werk en vorderde evenveel sluwheid , als standvastigheid van karakter. Benedictus XIV. begon er mede in1741, daar hij een bul uitvaardigde , waarin hij alle geestelijken zonder onderscheid het handel drijven verbood. Daar mede nu waren inzonderheid de Jezuiten bedoeld. In hetzelfde jaar vaardigde Benedictus eene andere bul uit, waarin bij den Jezuiten— op straf van excommunicatie— verbood, Indianen tot slaven te maken en als zoodanig te behandelen; koning Johannes V. en de bisschoppen van Portugal moesten voor de uitvoering dezer maatregelen zorg dragen. De Jezuiten verzetten zich er hevig tegen tot aan den dood van den bigotten koning (1750).

Onder koning Jozef I. trad een man op, dien men als de aanleidende oorzaak van de opheffing der Jezuitenorde kan beschouwen. Wij achten het dus niet overbodig, dat wij met dezen man, die zoo ver — schillend beoordeeld is', nader kennis maken. Onder zijne vijanden staat boven aan een ongenoemde Jezuit, onder zijne vrienden F. R. de Lobo. Beiden hebben over hem geschreven. Wij willen uit deze geschriften het een en ander mededeelen, zonder de fouten en gebreken van den beroemden man te verschoonen, maar ook zonder zijne Verdiensten te verzwijgen. Hij heette Sebastiaan Jozef Karvalho, later tot markies van Pombal verheven , zoon van een armen edelman, en daarom reeds als

parvenu door den hoogen adel gehaat , toen hem de teugels der regering in banden gelegd werden. Voor hem had een Franciskaner pater Gaspard uit het huis van de graven Oviero aan het hoofd van den staat gestaan , en deze , niet de koning, had geregeerd; hij was zeer dom en onbekwaam en had het vertrouwen van den koning door kruiperij en vleijerij gewonnen. »Een monnik ,” zegt Opperman in zijn werk: »Pom— bal en de Jezuiten,” »is altijd een slecht minister; pater Gaspard was het echter in den hoogsten graad.” Hij schonk alle waardigheden, zooveel als hem maar mogelijk was, aan de leden van zijne talrijke familie, die allen lieden zonder talent, zonder kennis, zonder karakter en goeden wil waren. Zulk een man paste voortrefielijk voor de plannen der Jezuiten, wier orde onder hem tot den h‘oogsten trap van bloei geraakte, en die hem geheel beheerschten.

Pombal begreep den treurigen toestand van Portugal, en nam als man van groote talenten en een

vast karakter spoedig zijne maatregelen. Voor alle dingen poogde bij den handel van Engeland te vernietigen, dat niet alleen met zijne manufacturen geheel Portugal overstroomde, maar ook den Portugeschen handel trachtte te onderdrukken; hij riep daarom Portugesche handels-compagniën in het leven, eene Oostlndische en Chinesche, en eene voor Maranhon en Gran Para, de laatste met het doel, om zich van den handel op Zuid-Amerika meester te maken. Dit namen de Jezuiten kwalijk, die den geheelen handel met de Zuid-Amerikaansche koloniën in handen hadden; zij predikten daarom openlijk van de kan

sels tegen de deelneming aan deze compagniën , hetgeen ten gevolge had, dat de minister hen met verbanning uit het land bedreigde. Deze straf trof twee Jezuiten en eenige door hen opgeruide onrustige kooplieden. De Jezuiten ontstelden. Toen volgde een tweede slag, daar Pombal de door de Jezuiten in Portugal ingevoerde inquisitie van hetregt beroofde, iemand zonder toestemming van het hof te veroordeelen of te straffen; ja het autodafé verbood hij geheel. Zijn derde maatregel was niet minder onaangenaam; bij schatte het misbruik af, dat jonge Braziliaansche meisjes uit rijke familiën in Portugesche kloosters, werwaarts zij door hare ouders ter voltooijing harer opvoeding gezonden waren, daar gehouden en als nonnen gewijd werden. Door deze handelwijze hadden zich tot nu toe de kloosters in Portugal en de Jezuiten buitengewoon verrijkt. Daarbij kwam nu nog , dat Pombalhet school‘ wezen begon te hervormen; hij riep vreemde leeraars aan de universiteit van Coimbra, rigtte nieuwe scholen op, en ontnam den geestelijken de censuur der boeken.

De hevigste strijd echter had in de Braziliaansche koloniën plaats. Daar streden Spanje en Portugal met elkander om het bezit van de kolonie San Sagramento, en sloten eindelijk (1750) , om aan dezen strijd een einde te maken, een verdrag, waarbij Portugal de genoemde kolonie aan Spanje afstond; daarvoor echter zou het door een gedeelte van Para— guay schadeloos gesteld worden, waarover de Je‘ zuiten zich de heerschappij hadden aangematigd. De

ze weigerden nu bepaald het land aan de kroon van Portugal af te staan, en riepen hun volk onder de wapens. Om de inboorlingen des te beter tegen de Portugezen aan te hitsen, leerden de Jezuiten: ììAlle blanke menschen van den wereldlijken stand zijn lieden zonder godsvrucht, en aanbidden het goud. Zij zijn van dan duivel bezeten en vijanden van alle heiligenbeelden. Komen zij in het land, zoo verwoesten zij alles te vuur en te zwaard, en dooden de vrouwen en kinderen der Indianen.” Ja de Jezuiten bevelen, den Christenen het hoofd af te‘ bouwen, omdat zij anders ten gevolge eener hun bekende tooverkunst weder levend werden. —- Daardoor bewerkten de Jezuiten, dat de Indianen, toen men hen in naam des konings tot nederlegging der wapens opeischte , het trotsche antwoord gaven: »Uw koning is ver van ons; wij kennen geen heer dan onze gezegende vaders ,” (de Jezuiten). Zoo verhaalt de tijdgenoot de Lobo. Toen nu de vijandelijkheden geopend werden , boden de vrome va— ders aan het hoofd der inboorlingen den Portugezen alsmede aan de met hen vereenigde Spanjaarden gedurende vele jaren hardnekkigen tegenstand, die Voltaire aanleiding gaf tot de spottaal: »Ik ken niets goddelijkers dan de vrome vaders, die in Paraguay den koning van Portugal en Spanje overwonnen en in Europa hunne biechtvaders zijn , die hier de Spanjaarden doodslaan en hen te Madrid de poorten des hemels openen.” Doch bij de koningen van Portu– gal deed hun tegenstand hun een geruimen tijd in het geheel geen nadeel ; want aan het koninklijke hof bevonden zich altijd veel Jezuiten, die deels biechtvaders waren, deels opvoeders der koninklijke familie, en die den door hen opgevoeden koning alles anders voorstelden, dan volgens de berigten zijner beambten had moeten geschieden. Het is immers over het algemeen het lot der koningen, dat zij zelden de waarheid hooren.

Voordat nog deze strijd ten einde kon gebragt worden, had er in Portugal een vreeselijk natuurverschijnsel plaats; Lissabon werd den 1“e“ November 1755 door eene aardbeving verwoest; meer dan 40,000 menschen lagen onder de puinhoopen begraven, of stikten in de op verscheidene plaatsen uitgebrokene vlammen, of verdronken in de golven van den buiten zijne oevers getreden Tejo. Op dit ongeluk volgden schandelijke rooverijen. Nu was Pombal de man, die zijn best deed om de orde en rust te bewaren, en 50,000 menschen zonder huisvesting redde hij van den dood. Hij arbeidde als een reus, gebruikte in vierentwin— tig uren geen voedsel, woonde acht dagen lang in zijn rijtuig (ofschoon zijn huis bewaard was gebleven) , deelde levensmiddelen uit , en maakte zich allerverdienstelijkst. Maar wat hielp hem dit alles? De Jezuiten predikten: de koning en zijn minister zijn van God afgevallen en dit is de eenige oorzaak van de aardbeving. De adel spande met de Jezuiten zemen, en liet een geschrift drukken, waarin ge— zegd werd , dat zulke ongelukken zich spoedig herhalen en niet eerder ophouden zouden, dan nadat de be— mel door het ontslag van den minister verzoend was.

Het is eene oude dwaasheid, door sluwe papen uitgedacht, dat natuurverschijnselen straffen Gods zijn voor begane zonden. De Jezuiten predikten dit en de Portugezen geloofden hun. Te vergeefs trachtte Pombal de aardbeving uit natuurlijke oorzaken te verklaren; zij moest nu eenmaal voor eene straf van God doorgaan, en de Jezuiten waren zoo vermetel, eene nog hevigere herhaling op den 1Sten November 1756 te voorspellen. Hoe dom moet een volk zijn, dat zich door de papen'zulke dingen laat wijs maken! De dag kwam, en Pombal moest de poorten van Lissabon sluiten, de muren door een kordon van cavalierie laten omringen, omdat de ligtgeloovigen zich gereed gemaakt hadden, om met pak en zak, met vrouw en kind de plaats van het ongeluk te verlaten. De dag ging voorbij, doch zonder aardbeving; toen zeiden de Jezuiten, dat zij dit onheil door hunne gebeden hadden afgewend. En het volk geloofde hun weder. Pombal wist het zoo ver te brengen, dat de Jezuiten van het hof verwijderd werden. Het was wel een moeijelijk werk, doch het gelukte. Op den 19‘“ September 1757 ontvingen alle biechtvaders en leeraars te Belem, waar zich het hof ophield, plotseling het bevel, zich in het gereed staande rijtuig naar hunne kloosters te begeven, en zich niet weder aan het hof te vertoonen. Nu zal men wel vol verbazing vragen, hoe het dan minister mogelijk was geworden, zulk een koning tot zulk een stap tegen zulke menschen te bewegen. Dit is echter gemakkelijk te verklaren. Koning Jozef was een wellustig man , wiens galante avonturen Pombal voor de koningin wist te verbergen, en dit is eene van de zwakke zijden van den anders zoo beroemden minister. Op deze wijze had hij zich onontbeerlijk gemaakt.

Pombal liet het hierbij niet berusten, maar ging nog verder, en schreef den 8mu October 1757 aan den Paus , waarop Benedictus XIV. den kardinaal Saldanha met volmagt naar Portugal zond. Deze verbood ,aan alle leden van de orde der Jezuiten den handel, en de patriarch van Portugal gedoogde niet langer , dat zij in zijn kerspel predikten en de biecht afnamen. Nu zou men wel denken, dat de Jezuiten door deze krachtdadige maatregelen waren afgeschrikt. Volstrekt niet. Zij hielden predikatiën op het land, en ruiden het volk op. Bijzonder onderscheidde zich onder hen Malagrida, die aan eene hofdame vooruit bekend maakte, dat den koning in September 1758 een gevaar bedreigde. Toen Pombals vrienden verzekerden, dat met medeweten, misschien zelfs op aanraden der— Jezuiten, in de familie van den hertog van Aveiro een aanslag tegen het leven van den koning was gesmeed; zoo bewijst ten minste Malagrida, dat hij althans, wat zijn persoon betrof, er niet onkundig van was. Drie dames uit het huis van Aveiro hadden in eene ongeoorloofde betrekking tot den koning gestaan, de moeder, de dochter en de schoondochter, alle drie met medeweten van den gemaal, van den vader en van de overige betrekkingen; daar‘ om had dit huis, waaruit ook pater Gaspard afstamde, den meesten

invloed bij het hof gehad. En dezen invloed had Pombal verbroken; de koning was

thans verliefd op de jonge markiezin van Tavora. In den nacht van den 3'*°" September 1758 had de koning deze markiezin bezocht, toen op zijn terugweg drie ruiters zijn rijtuig overvielen en beschoten; koning Jozef werd gewond, doch niet gevaarlijk. Pombal koesterde achterdocht, doch hield dit geheim , totdat op den 12[4]" December plotseling zeer aanzienlijke personen wegens' dezen aanslag worden gevangen genomen. Het waren: de hertog van Aveiro, de markies van Tavora benevens zijne ge' malin , twee zonen en twee schoonzonen , pater Malagrida enz. Bijna al deze gevangene personen werden veroordeeld en teregtgesteld. Jezuitische schrijvers hebben hen allen onschuldig vermoorden genoemd. Doch de jonge medeveroordeelde markies Jozef Maria van Tavora rigtte tot het lijk van zijne teregtgestelde moeder eene aanspraak , waarin hij zich aldus uitliet: »Als zoon moet ik u beweenen, als mensch moet ik u wegens uwe blinde gehoorzaamheid voor Gods regterstoel aanklagen. Edelmoedige Portugezen, wanneer gij u de gruweldaden van mijne jeugd herinnert, zoo herinnert u tevens mijne boete." Dit is voorwaar geen bewijs van onschuld. Malagrida werd wegens ketterijen tot den vuurdood veroordeeld. De Jezuiten echter worden ten gevolge van dezen aanslag als dwaalleeraars in Portugal behandeld , hunne goederen geconfisceerd en openlijk verkocht, zij zelven naar Italië getransporteerd. In het jaar 1760 hielden zich in Italië over de 2000 Jezuiten op, die uit Portugal, Brazilië , Oost-Indië, Madera enz. verbannen waren.

Spoedig volgde ook Frankrijk het voorbeeld van Portugal. Daar was de strijd over het Jansenismus de eerste oorzaak tot den val van de orde der Jezuiten geworden. Het parlement was Jansenistisch ge' stemd , en wilde het niet langer dulden, dat de orde der Jezuiten een eigen staat in den staat vormde. Onder zulke omstandigheden werd er een proces tegen de orde gevoerd, dat eindelijk haar val in Frankrijk ten gevolge had. Een Jezuit, pater La Valette , had namelijk, als het hoofd van de missiën in West'lndië , op het aan de kroon van Frankrijk toebehoorend eiland Martinique groote magazijnen en fabrieken aangelegd, en door handelsspeculatiën met negerslaven en koloniale waren groote geldsommen voor de orde gewonnen. Hij stond met een handelshuis te Marseille in betrekking en gaf op hetzelve wissels af , ter waarde van anderhalf millioen livres , welke dat huis , in afwachting van twee door den pater La Valette afgezondene scheepsladingen, die eene waarde hadden van twee millioenen, ook accepteerde. Nu was er destijds oorlog tusschen Frankrijk en Engeland , en de Engelschen namen deze schepen. Daardoor kwam het handelshuis te Marseille bijna ten val en verlangde nu van de orde der Jezuiten schadeloosstelling. Deze echter verklaarde , » dat zij dit niet schuldig was, want wanneer pater La Valette handel gedreven had, zoo was dit tegen de wetten der orde, en de handelszaken van den pater gingen de orde niets aan." De zaak kwam voor het gerigt; dit verlangde de inzage van de constitutiën, waarop zich de orde beriep, en ver

klaarde vervolgens: »dat zij in regtszaken geene gel— digheid hadden , en dat de orde verpligt was de som te betalen , omdat geen enkel Jezuit , als zoodanig , een eigendom hebben mag, maar alle goederen van enkelen slechts het vermogen van de geheele orde uitmaken." Toen nu bij deze gelegenheid de constitutiën van de orde bekend werden, kon het parlement daaruit het gevaarlijke van de orde voor den staat bewijzen. Het verklaarde ook (1761) alle privilegiën, die de Pausen aan de orde geschonken hadden, voor misbruiken; het liet verder eene menigte geschriften der Jezuiten openlijk door de hand van den beul verbranden. De hertog van Choiseul, de toenmalige minister, ondersteunde deze energie van het parlement. Koning Lodewijk XV stelde zich daarmede tevreden, dat de orde verbeterd zou worden. Ook deed men werkelijk de orde het voorstel, dat een geboren Franschman als generaal-vicafis over al de Jezuiten in Frankrijk zou aangesteld worden. Toen men echter den generaal der orde, Ricci genaamd, dit voorstel deed, sprak hij : »Zulk eene verandering in

de constitutiën mag ik niet dulden. De Jezuiten moeten óf blijven, die zij zijn, òf ophouden te bestaan. Op den 6de" Augustus 1762 besloot het parlement :)h8t gezelschap van Jezus is, als gevaarlijk voor den staat, in Frankrijk opgebeven."

Nu beproefde Paus Clemens te vergeefs, de orde te ondersteunen en te redden. Hij liet na hare opheffing in Frankrijk een bul uitvaardigen, waarin hij de orde plegtig bevestigde. Doch zoowel het Fransche parlement als de republiek Venetië verboden de invoering en bekendmaking van deze bul, en menschelijke kracht kon den ondergang van deze orde niet meer verhinderen , die door de wraak der beleedigde menschheid en door eigen schuld ten val gebragt werd.

Dit bleek duidelijk in Spanje, waar de magt der Jezuiten, nog ten tijde, toen zij uit Portugal verdreven werden, op vaste grondslagen scheen te rusten; want zoowel koning Ferdinand V1. en diens opvolger Karel 111., als het volk en de adel waren hun toegedaan. Nu gebeurde het in 1766, dat het volk te Madrid oproerig werd, en de koning ‘ vernam, dat de Jezuiten dit oproer verwekt, en hem voor een van den troon vervallen bastaard verklaard hadden. Zijn minister, de graaf van Aran— da, stond er nu dringend op, om naar het voorbeeld van Portugal en Frankrijk, de Jezuiten als gevaarlijke menschen voor den staat uit alle deelen van de Spaansche monarchie te verbannen. De koning gaf zijne toestemming. De uitvoering hiervan werd ten strengste geheim gehouden. En ziedaar, plot— seling werden in één nacht (van den 2den tot op den 34’" April 1767) alle gebouwen van de Jezuiten in Spanje door soldaten omsingeld, alle broeders der orde (en deze waren in Spanje 7000 in getal) gevangen genomen en naar de havensteden gevoerd, waar men ze naar Italië inscheepte. Hetzelf— de gebeurde in de Spaansche bezittingeninAmerika. Hunne goederen werden geconfisceerd ; daarentegen kreeg ieder Jezuit een jaargeld, doch op de terug

komst naar Spanje stond eene zware straf. Niets baatten thans hunne magt en hun invloed. Het was Gods hand, die de handen der koningen te„„.‘.‘ hen ophief. De verbannene Jezuiten moesten langen tijd op de schepen blijven, omdat de Paus ze in den beginne niet opnemen wilde; toen hadden de onge

lukkigen geen plaats , om hun hoofd neder te leggen. ‘

Eindelijk liet inen hen op het eiland Corsika landen, en later nam de Paus hen in dan Kerkelijken Staat op. In November van hetzelfde jaar 1767 werden de Jezuiten ook uit Napels verbannen en naar den Kerkelijken Staat gevoerd. Evenzoo ging het hun te Malta en (1768) in Parma.

Maar het grootste onheil stond hun nog te wach— ten. Hun vriend en beschermer, Paus Clemens XIII., stierf plotseling dan 2den Februarij 1769. Door den invloed van die boven, die den ondergang van de orde wilden doorzetten, werd de kardinaal Ganganelli tot Paus verkozen. Ilij noemde zich als zoodanig Clemens XlV. en beproefde gedurende eenige jaren de orde te verbeteren en haar ondergang te verhinderen. Het was te vergeefs; ook Clemens XlV. kon den geest des tijds niet ophou— den , die het vonnis der veroordeeling over de Jezuiten velde. Toen vaardigde hij op den 21sten Julij 1773 eene bul uit, die met de woorden: »Dominus ac redemptor noster” begint, waarin hij de geheele orde vernietigde , op het oogenblik, toen deze over de 22,000 leden telde.

De orde der Jezuiten had nu, krachtens deze

bul, regtens opgehouden te bestaan, en werd

---

ook in de Katholieke Duitsche landen onderdrukt.

Evenzoo ging het in Beijeren, waar de Jezuiten zich voor onoverwinnelijk gehouden hadden. Niet anders was het in de Oostenrijksche monarchie. Een geruimen tijd had de keizerin Maria Theresia aan de daarop betrekking hebbende voorstellen van haar grooten staatsminister Kaunitz weerstand geboden. Zij besloot eerst toen de Jezuiten te verbannen, toen Graaf van Wilczek haar hare eigene woorden herhaalde, die zij tot haar biechtvader over de verdeeling van Polen in de biecht gezegd had. De Jezuit had namelijk die woorden aan den generaal te Home herhaald. Toen onderteekende de keizerin het decreet tot opheffing van de orde. Hoe de zoon van Maria Theresia, keizer Jozefll., over de Jezuiten dacht, is genoegzaam bekend en blijkt uit de brieven, die hij in de jaren 1770 en 1773 aan Choiseul en Aranda schreef.

Nadat nu de orde der Jezuiten op aandringen van de Boomsch—Katholieke hoven opgeheven was , hield zij zich in dat rijk, waar de heerschende kerk (de Grieksche) steeds elke poging tot eene vereeniging met de Boomsche hardnekkig van de hand had gewezen, namelijk in Rusland, staande. In dit rijk regeerde destijds Catharina 11., die bij de verdeeling van Polen beloofd had , in elk deel van het land, dat Rusland had gekregen, de daar he— staande godsdienst te handhaven. Toen nu Clemens

XIV. de orde der Jezuiten, die in Polen zeer vele leden had, ophief, gehoorzaamde Catharinall. aan dit gebod niet Voorts ondersteunde ook de graaf Czernit

schew ijverig de zaak der Jezuiten , en de bisschop van Mallo stond hun in 1779 toe, weder novicen aan te nemen. Keizerin Catharina II. veroorloofde hun in 1782, om een generaal-vicaris te kiezen en voegde er bij , »dat de orde ongehinderd zou blijven voortbestaan.” En wat was het gevolg hiervan? Dat het gezelschap van Jezus reeds in het jaar 1786 178 leden telde.

Maar ook in de overige staten waren de Jezuiten, ofschoon zij hun naam en hun ordesgewaad hadden afgelegd — toch Jezuiten gebleven. Zij herinnerden zich aan hunne vroegere heerlijkheid; zij hielden zich overtuigd, dat de meeste van hunne broeders zich nog vasthielden aan het denkbeeld van hunnen grooten, zelfstandigen staat. Zij arbeidden nu ijverig met al de hun ten dienste staande middelen aan de her— stelling van hunne orde. Dit deden zij vooral in het Oostenrijksche (vroeger Spaansche) gedeelte der Nederlanden (dat is in de Belgische provinciën). Daar ontstond tegen Keizer Jozef 11. een algemeene opstand, ten gevolge waarvan zich de stenden in het jaar 1790 van Oostenrijk onafhankelijk verklaarden. Destijds hebben de Jezuiten de bedreigde burgerlijke vrijheid tot voorwendsel genomen, en den onsterfelijken Keizer Jozef 11. als een vijand van de godsdienst trachten te belasteren. Toen de Fransche revolutie uitbrak en zich over geheel Europa uitbrcidde, toen elk vorst op zijn troon voor de magt van het volk sidderde, toen geloofden de Jezuiten de besste aanleiding gevonden te hebben, om de vorsten hunne orde aan te bevelen, als een blik

---

semafleider tegen de onweders aan den politieken hemel. »Ziet,” spraken zij, »dit alles gebeurt, om‘ dat de orde uit Frankrijk verbannen is. Was dit niet geschied, zoo zouden de vrijgeesten daar niet ontstaan zijn, die door hunne goddelooze ge— schriften het volk zoo ver gebragt hebben.” Maar dit was geheel bezijden de waarheid; want de oorzaak van de Fransche revolutie was de tweehonderdjarige onderdrukking van het volk door het hof, waarmede de Jezuiten gemeene zaak gemaakt hadden; de groote zedeloosheid, die slechts door eene vreeselijke aderlating kon vernietigd worden, hadden de Jezuiten zelven door hunne afschuwelijke zedeleer bevorderd. lntusschen wordt deze Jezuitische leugen nog heden ten dage geloofd; de ligtgeloovigen gelooven er aan, omdat zij de godsdienst, zonder welke geen huisgezin en geen staat bestaan kan, in verband brengen met de priesterheerschappij. Doch voor ieder, die zijn gezond verstand gebruikt, is het zonneklaar, dat een geestelijke staat, die boven alle staten meent te staan, het bestaan van elken afzonderlijken staat moet vernietigen.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Hoe de orde der Jezuiten weder is hersteld.

Men verhaalt een merkwaardig gezegde van den derden generaal der orde , dat wij tot nog toe onvermeld hebben gelaten, en dat wij daarom hier ter plaatse willen mededeelen. Op den sluwen Lainez volgde 1564 een man van hooge afkomst,Franciscus de Oxgia, hertog van Gandia, grande van Spanje, vroeger onderkoning van Catalonië. Deze heeft gezegd: »als lammeren zijn wij binnengeslopen ,'als wolven regeren wij; als honden zal men ons verdrijven; als adelaars zullen wij weder te voorschijn treden.” Dat de drie eerste gedeelten van deze profetie zijn vervuld, weet de lezer reeds; er schiet ons nog over, ook de vervulling van het laatste gedeelte dier voorspelling te verhalen.

Nadat de orde der Jezuiten in Rusland een toevlugtsoord had gevonden, duurde het ook nietlang , of Paus Pius VII. erkende haar weder als geestelijk ligchaam in dat rijk. Dit geschiedde den 7den Mei 1801 door eene breve, die met de woorden: »Catholira” begint. Drie jaren later werd de orde insgelijks in Napels en Sicilië erkend door de breve : »Per alias”

van dan 13den Julij 1804, waarin de Paus zeide: »het schijnt mij noodzakelijk toe , de in het Russische rijk genomen maatregelen ook op het koningrijk der beide Siciliën toe te passen, op verzoek van mijnen in Jezus Christus zeer geliefden zoon Ferdi’ nand, die de geheele herstelling van het gezelschap van Jezus in zijne staten wenschte.

In Frankrijk wendden de Jezuiten tijdens de regering van Napoleon insgelijks vele pogingen aan om hunne wettige herstelling in dat land te be— werken , nadat zij reeds sedert het jaar 1800 zich aldaar weder gevestigd hadden. Napoleon wantrouwde hen; intusschen duurde het drie jaren, eer zijn bevel van het jaar 1804, dat zij hunne huizen moesten verlaten , kon ten uitvoer gebragt wor— den. Toen echter Napoleon was gevallen, en de volkeren de vrijheid meenden bevochten te hebben, — wat gebeurde toen? In Spanje werd (den 21sten Julij 1814) de vloekwaardige inquisitie weder ingevoerd, en spoedig daarop (den 7den Augustus 1814) herstelde Paus Pius Vll., nadat hij weder van den Kerkelijken Staat had bezit genomen, door de bul, die met de woorden: »Sollicitado onznimn” begint, de orde der Jezuiten. Dit was derhalve de vrucht van den grooten strijd voor de vrijheid! In de bedoelde bul worden de vorsten, aartsbisschoppen, bisschoppen en alle personen, die hooge waardigheden bekleedden, aangemaand, om de Jezuiten met de meeste voorkomendheid te behandelen , terwijl zij met de woorden eindigde: »wie zich durft verstouten , tegen den inhoud der herstel

lingsbul te handelen, die wete , dathij den toorn des Almagtigen en der heilige Apostelen Petrus en Paulus op zich zal laden.”

Toen nu de orde der Jezuiten door 'eene derde Pauselijke »onfeilbaarheid” hersteld was, trad pater Thaddeus Borzogowsky, die tot nu toe generaal in Rusland was geweest, aan haar hoofd , en maar al te spoedig zag men in alle landen de oude profeshuizen, de oude collegiën en seminariën weder verrijzen. Trotsch op hunne zege, begonnen de broeders der orde met vernieuwden lust weder aan hunnen ouden arbeid. De huizen der orde te Home konden het getal der nieuwe leden niet bevatten, en sedert het jaar 1817 hebben de Jezuiten daar ook een »colteg-ium germanicum”! In alle steden van Italië belastten zich de Jezuiten weder met de opvoeding der jeugd; in Genua, Verona, Modena,

Panna, Ferrara hebben zij hunne opvoedingsgestichten geopend , waar zij de jeugd hunne verderfelijke grondstellingen inprenten; in Napels hebben zij behalve de collegiën voor burgerzonen nog een adelijk instituut gesticht; in Piëmont en Sardinië staken zij sedert1823 trotsch het hoofd op. In Spanje benoemde koning Ferdinand V11. den stichter der orde Loyola tot onzigtbaren generaal-kapitein der armée en tot grootkruis der orde van Karel 111. En toch heeft deze generaal-kapitein niet kunnen verhinderen, dat zijne strijdbare manschappen in het jaar 1820 uit Spanje werden verdreven, en dat de orde in het jaar 1835 werd opgeheven.

In Rusland stelden zij ten laatste ook pogingen in het werk, om den adel voor het Roomseh-Katholicismus te winnen. Doch dit kwam hun duur te staan. In het jaar 1816 moesten zij Petersburg en Moskou verlaten , en toen zij het heimelijk bekeeren nog altijd niet opgaven, werden zij 1830 voor goed uit Rusland verbannen.

Nu namen zij de wijk naar Oostenrijk, doch keizer Frans 1. gehood hun terstond Weenen te verlaten. Doch de Jezuiten zouden geene Jezuitengeweest zijn, wanneer zij zich door eene mislukte poging lieten afschrikken, om hunne plannen door te zetten. In plaats van hen kwamen de Ligorianen of Redemp̂ toristen naar Weenen, werden in Oostenrijk opgenomen, en verkregen te Weenen eene kerk en een gebouw voor hunne orde; dit is eene congregatie, die zoo weinig verschilt van het gezelschap van Je— zus, als het eene ei van het andere.

Hoe onverdroten de Jezuiten gearbeid hebben, om in de Oostenrijksche landen vasten voet te krijgen, bewijst de omstandigheid, dat zij niet slechts hun huis te Verona hebben, maar in het jaar 1839, het gymnasie en de kerk der Jezuiten te Insbruck verkregen, dat zij gebouwen van hunne orde te Lemberg en Venetië bezitten. Alle corporatiën van hunne orde in de Duitsche en Lombardisch— Venetiaansche provinciën van den Oostenrijkschen keizerstaat ge— nieten, even als in Gallicië, krachtens keizerlijke besluiten van 4 April en 11 October 1842, vrijdom van de wet van amortisatie.

In Frankrijk waren zij onder de regering van Lodewijk XVIII. en Karel X. als zepdelingen en als »vaders van het geloof” werkzaam, om bij- en oageloof te herstellen en in het algemeen den »goe»den ouden tijd” der burgerlijke en geestelijke sla-vernij terug te brengen. Daarbij worden zij door de bisschoppen en door invloedrijke staatsmannen ondersteund, die van oordeel waren, dat de Jezuiten steunpilaren van den troon waren. Te vergeefs stond er menig man van eer op en bewees vrijmoedig, hoe onhoudbaar dit gevoelen en hoe gevaarlijk de orde der Jezuiten voor den staat was. De stem der waarheid werd niet gehoord; ongestoord oefenden de Jezuiten hun invloed op het kiezen van bisschoppen uit; door de regering ondersteund, maakten zij zich meester van het onderwijs; zij boezemden het hof door hunne schijnheiligheid eerbied in, en beheerschten het tot hun eigen voordeel; zij wisten de adelijken te bewegen, dat zij hunne zonen naar hunne collegiën in Zwitserland zonden, en zij verblindden tevens het volk. Het was een treurige tijd; doch de kern van het volk, de middelstand, was gezond gebleven, en deze hadden zij niet kunnen verleiden. In de Julijdagen van het jaar 1830 zag eindelijk de zwakke koning Karel X. met zijn Jezuitenknecht Polignac te vergeefs in, dat de verlichting en beschaving der volkeren de koningen niet onschendbaar maakt. Toen moesten ook de Jezuiten erkennen, dat men de ontwikkeling eener natie niet ongestraft verhinderen kan. Zij zagen het volk toen als een eenig man opstaan en zijne boeijen verbreken; zij zagen den grijzen koning, dien zij verleid hadden, als vlugteling uit het schoone land zijner vaderen trekken; zij zelven moesten· dan bodem, waar zij nog voor korten tijd de hoogste magt in handen hadden, in aller ijl als

misdadigers verlaten , beladen met den vloek van het volk; ja, de naam »Jezuit” was in die dagen in Frankrijk een algemeene scheldnaam geworden. Zulke vreeselijke lessen deelt de geschiedenis ons niet te vergeefs mede; -—wee hun, die ze verachten! En de Jezuiten lagchen om deze lessen der geschiedenis. Waarvoor dient het, dat de orde der Jezuiten in Frankrijk wettig verboden is? De Jezuiten zijn toch in Frankrijk aanwezig, en ofschoon zij ook geene openbare collegiën, geene novicen en geene huizen van opvoeding daar meer hebben, — des te magtiger werken zij in stilte. De treurige vruchten van hunnen arbeid bewijzen het.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Wat de Jezuiten sedert de herstelling hunner orde tot nu toe gedaan hebben.

Voordat wij onzen lezers hiermede nader bekend maken, willen wij eene volledige statistiek van de orde opgeven.

Generaals der Jezuiten zijn er tot nu toe 29 geweest.

1 Ignatius Loyola (Spanjaard) 1541 —1556.

2 Jakob Lainez (Spanjaard) 1558—1565.

3 Frans Borgia (Spanjaard) 1565—1579..

4 Eberhard Merkurian (Brabander) 1573—1580.

5 Claudio Aquaviva (Napolitaan) 1581—1615.

6 Mucius Vitelleschi (Romein) 1615—1645.

7 Vincenzius Karaffa (Napolitaan) 1646—1649.

8 Franciscus Pikkolomini (geboren te Florence) 1649—1659.

9 Alexander Gottofredi (Romein) 1652.

10 Goswin Nickel (Duitscher) 1653—1664.

11 Joh. Paul Oliva (Genuees) 1644—1681.

12 Karel van Noijelle (Brabander) 1689—1686. 13 Thirsus Gonzalez (Spanjaard) 1687—1705.

14 Mich. Angelo Tamburini (Modenees) 1706—1730. 15 Franciscus Retz (Bohemer) 1730—1750.

16 Johann. Viskonti (Milanees) 1751—1755.

17 Aloisio Centurioni (Genuees) 1755—1757.‘

18 Lor. Ricci (geboren te Florence) 1758—1775. 19 Thaddeus Brozozowski (Pool) 1814—1820.

20 Aloisio Fortis (Veronees) 1820—1829.

21 Johannes Roothaan (Hollander) 1829—1853. 22 Peter Beckx (Brabander) van 1853 tot nu toe.

Tusschen den 18‘llen en 19““‘=u generaal fungeerden in Rusland als generaal-vicarissen de Polen: Stanislaus Tshernewit‘sch (1782—1785), Gabriël Leukewitsch (1785—98), Franciscus Xaverius Karen (1 799— 1802), de Duitscher: Gabriël Gruber (1802—1805), de Pool: Thaddeus Brozozowski (1805—1814).

Het gebied der Jezuiten wordt verdeeld in vier dee‘ len: Italië, Spanje, Gallië en Germanië, en deze zijn in 14 provinciën gesplitst: Rome, Sicilië, Napels, Turin, Spanje met Zuid-Amerika, Parijs, Lyon, België, Engeland, Gallicië met Oostenrijk,Boven-Duitsehland met Zwitserland , Beijeren, Saksen, Ierland, Maryland en Missouri. In het jaar 1855 telde men 5510 Je— zuiten, en wel 1515 in Italië , 1697 in Frankrijk, 1463 in België en Holland, 364 in Spanje en Portugal, 177 in Oostenrijk en Duitsehland (heden zijn er meer), 1294 in Engeland, Amerika enz. Derhalve is hun getal zeer

afgenomen; want in hetjaar 1717 telde de orde 19876 leden, op het einde van 1861 waren er 7231 Jezuiten, en daaronder 2203 Franschen. Doch hoevelen zijn heimelijk Jezuiten?

Wat de werkzaamheid der Jezuiten in den jong

sten tijd betreft, zoo hebben de oordeelen Gods, die de orde hebben getroffen, wel geene verande— ringen in hare statuten en grondstellingen kunnen bewerken; maar dit is het gevolg daarvan geweest, dat de sluwste orde der wereld nog voorzigtiger dan vroeger is geworden. Van daar, datmen haar tegenwoordig slechts dan goed begrijpt, wanneer men de geheele , door haar beheerschte Katholieke kerk beschouwt, zooals zij namelijk sedert de herstelling der Jezuiten-orde van 1814 af is ingerigt. Het Jezuitismus beheerscht het Katholicismus in zoo hooge mate, dat wij niet meenen te dwalen, wanneer wij bij elke Katholieke manifestatie tegenover het Protestantismus steeds de orde der Loyoliten als de eigenlijke oorzaak daarvan beschouwen. Wij mogen bij alle aanvallen, die het Katholicismus zich sedert 1814 op het Protestan— tismus heeft veroorloofd, zonder eenige bedenking vast stellen, dat de orde van Loyola daarbij de handen in het spel heeft gehad. Dit staat zoo vast als het Evangelie, al kan men ook niet bij elken aanval van de zijde van het Katholicismus aanwijzen, dat een Jezuit daartoe de aanleiding heeft gegeven. Zooals wij zeiden, zijn zij sluwer en voorzigtiger geworden. Een zeker schrijver1) spreekt een waar woord, als hij zegt: »De identiteit van Hoomsch-Katholiek en Jezuitisch moet men heden ten dage geen oogenblik vergeten.” Hij had er mogen bijvoegen: »Watmen ultramontaan noemt, is geheel hetzelfde.” Insgelijks zijn wij het met Mejer eens, wanneer hij beweert, dat het Jezuitismus in het volslagen ongeloof geen zoo grooten vijand heeft als in het Protestantismus. Ten minste heeft de meening veel voor zich, dat in tijden van woeling en spanning atheïstisch schijnende voorposten (met dispensatie) onder het volk werden gezonden, om hoogere doeleinden te bereiken. Is de beweging voorbij , dan zijn de »atheisten” weder goed Katholiek en worden bij openbare feesten der Katholieke kerk als steunpilaren der kerk gehuldigd. Voorts is het in elk geval eene schepping van het weder verrezene Jezuitísmus, dat het Katholicismus in Protestantsche landen het karakter eener politieke partij heeft aangenomen. De Jezuiten doen hun best, om in de steden en provinciën van gemengd geloof aan de Katholieke bevolking door allerlei middelen den grootsten invloed te verzekeren. Kunnen zij bewerken, dat een paar door Protestanten bewoonde huizen in Katholieke handen komen, dan is de vreugde groot in Israël. Men kent Katholieken, die niet slechts schijnbaar atheïsten zijn geworden , die noch voor de mis, noch voor de biecht eerbied hebben , en die zich zelven geëxcomuniceerden gelieven te noemen, maar die , wanneer er tusschen Protestanten en Katholieken eene politieke beslissing noodig is (bv. bij verkiezingen van afgevaardigden) steeds de zijde der Katholieke partij kiezen, omdat deze in hun oog niets anders dan eene politieke par— tij is geworden. Dat het zoover komen kon, dat het zoo ver komen moest , is het werk der Katholieke priesters; en dat deze priesters en de doorhen bestuurde Katholiek-politieke Piusvereeniging met den meesten ijver dit doel trachten te bereiken, is wederom het werk der Jezuiten. Wie hieromtrent meer verlangt te weten, raadplege het werk van den bisschop Wilhelm Emmanuel vrijheer van Ketteler: »Vrijhcid, gezag en kerk.” 1862.

1) Mejer. Die Propaganda, ihre Provinzen und ihr Recht. '1‘h. II. Vorrede V.

In dat werk ontwikkelt de genoemde bisschop in 34 artikelen het gevoelen , dat elke staatsmagt, die niet door de Katholieke kerk ondersteund wordt, eene Heidensch absolute magt is; op allerlei wijzen tracht hij het moderne liberalismus en het constitutionalismus in een ongunstig licht te stellen; democraten zijn in zijn oog natuurlijk niets anders dan roovers en moordenaars. De eenheid van Duitsch— land houdt hij onder alle omstandigheden voor 0nmogelijk, zoolang er nog verschil van

geloof bestaat. De Katholieken moeten daarom al hunne krachten inspannen, om de vereeniging van alle Christelijke geloofsbelijdenissen te bewerken. Om echter tot geen misverstand aanleiding te geven , zegt hij ten slotte: »Bij alle verlangen naar de vereeniging van alle Christelijke confessiën mogen wij Katholieken echter nimmer de waarheid verbergen, dat wij bij eene vereeniging slechts aan een terugkeer tot de Katholieke kerk kunnen denken.”

Mijnheer de bisschop is het dus met de Jezuiten volmaakt eens; immers ook zij willen slechts eene zoodanige vereeniging , die in eene geheele bekeering der Protestanten bestaat. Maar wat ligt bij dit alles ten grondslag? vinden op elke bladzijde der wereldgeschiedenis het streven der priesters vermeld , om over koningen en allen, die in hoogheid gesteld zijn, te heerschen; waar eene verdeeling in kasten bestond, daar maakten de priesters de eerste kaste uit; om zich op hun verheven standpuntte handhaven, beriepen zij zich op eene goddelijke autori— teit , en bedienden zich tot dat einde van voorgewende wonderen en orakels; zij onderdrukten daarom elke hervorming, die eenigen twijfel omtrent hunneleerstellingen kon doen geboren worden. ‘De Katholieke kerk heeft het dan ook voor 700 à 800 jaren ver genoeg gebragt ; immers toen durfden de Pausen zich verstouten, om de vorsten der aarde af te zetten en aan te stellen, en nog geen 400 jaar geleden verdeelde een Paus de nieuw ontdekte wereld onder de Portugezen en Spanjaarden. In latere tijden heeft men de hierarchie de met 200 veel moeite verkregen teugels uit de hand gerukt, en dat grieft de arme hierarchie; zij zou maar al te gaarne de volkeren wederom regeren, en daartoe gebruikt zij Piusvereenigingen, Jezuitenmissien, enz. enz. Alles slechts ter grootere eere Gods!

Dat het echter de orde van Loyola bij het streven naar wereldlijke magt meer te doen was om de uitbreiding harer eigene heerschappij dan van die van den Paus , blijkt uit de verklaringen van vele Jezui— ten omtrent zulke Pausen, die jegens het Jezuitismus minder gunstig gestemd waren. Houden wij echter dit onder het oog, dan zal er over menige gebeurtenis , die bij den eersten opslag onbegrijpelijk zou kunnen schijnen, een licht voor ons opgaan.

Daartoe behoort de weifelende houding die de Ka

tholieke partij bij eene gemengde bevolking telkens openbaart. Wij hebben het sedert 1848 bij de gedurige verandering der ministeriën en bij gelegenheid van de verkiezingen der volksvertegenwoordigers overal gezien, dat de (openlijk of heimelijk) door Katholieke priesters bestuurde volksmassa het nu eens met de democraten en dan weder met de ge— matigde liberalen houdt; wij hebben het beleefd, dat dezelfde priesters, die in geschriften en predikatiën een afkeer van de democraten trachtten op te wekken, eenige jaren later, toen de wind uit een anderen hoek scheen te willen waaijen, zich zeer gebelgd toonden, wanneer men beweerde, dat een Katholiek of geen democraat wezen , of, wanneer hij dit werkelijk was, niet langer een opregt Katholiek blijven kon. Doch dit alles laat zich gemakkelijk verklaren, wanneer men onder het oog houdt, dat de massa naar die zijde werd gerigt, waar de priesterheerschappij het meeste uitzigt had, eenigen invloed voor zich te zullen bekomen. Of daarbij de vrijheid en het regt van het volk nadeel lijdt of niet, is natuurlijk eene zaak van zeer ondergeschikt belang. ’

Hieruit laten zich vele andere zaken verklaren. Zooals b. v. het streven der kerk naar de onbeperkte magt over het onderwijs der jeugd; de bij vernieuwing opgewekte zucht voor bedevaarten; de eerst sedert ongeveer dertig jaren levendig geworden af— keer der Katholieke geestelijkheid van allen omgang met Protestanten; de verminking en vervalsching der geschiedenis; het lasteren van mannen als Luther en Gustaaf Adolf en de vergoding van een »menschlievenden” Tilly; de al stoutmoediger wordende proselietenmakcrij enz. enz.

Wij moeten er helaas! uit gebrek aan ruimte van afzien, dit alles uitvoerig in het licht te stellen. Voor het tegenwoordige kunnen wij er ons slechts toe bepalen, om eerst eenige weinige bewijzen voor het boven gezegde bij te brengen, en om vervolgens eenige Jezuitische feiten uit den jongsten tijd aan het slot van dit werkje mede te deelen.

Kardinaal \Viseman in Engeland, die zich Op de meest stellige wijze voor eene onpartijdige beschrijving der geschiedenis verklaart, zegt, dat niets anders tot den Bartholomeiisnacht heeft aanleiding gegeven, dan het gerucht, dat de Hugenooten na den mislukten aanslag op Coligny zelven de wapenen wilden opvatten om alles neder te sabelen, en dat men dus het bloedbad als verdedigingsmiddel voor noodzakelijk had gehouden. De kapellaan Gattone geeft nog eene betere verklaring van deze gruweldaad; Karel IX en de koningin-moeder, Catharina de Medicis, meenden, dat hun leven door de zamenzwering van Amboise werd bedreigd, en daarom was het niet te verwonderen, dat de regering deze vreeselijke wraak nam ’).

Dr. Onno Klopp heeft een werk over Tilly in het licht gegeven, waarin hij beweert, dat de verovering en verwoesting van Maagdenburg niet aan Till$_j^r$ en Pappenheim, maar aan Gustaaf Adolf en Falken‘ berg, den moedigen verdediger van Maagdenburg, moeten geweten worden. De laatstgenoemde had van Gustaaf Adolf den geheimen last ontvangen , om Maagdenburg aan Tilly te verraden, ten einde het vervolgens , wanneer Tilly het veroverd had, te verbran‘ den. Wanneer dit geene vervalsching der geschiedenis verdient genoemd te worden, dan weten wij niet meer, wat men met dien naam moet bestempelen.

*) Seinecke , der J esui‘renpater Roh in Hannover. Heft3, S. 15.

Ook dit nog moeten wij hier ter plaatse mededeelen, dat in staten van gemengde geloofsbelijdenis de Katholieke partij dan, wanneer er voor de kerk, d. w. z. voor de Katholieke geestelijkheid, geen voordeel is te behalen, zich onzijdig houdt. Mendenke slechts aan het gedrag der Polen in het huis der Pruissische afgevaardigden bij gelegenheid der Keurhessische vraag. Regt of onregt waren hun

onverschillig; de zaak was niet Katholiek , en zij onthielden zich van de stemming. Dit geschiedde in Februarij 1862. In December 1861 had iets dergelijks te Osnabrück plaats. Daar moest een burgemeester benoemd worden, en er bestond geen uitzigt , dat de stemmen zich op een Katholiek zouden vereenigen. Wat deed nu de Katholieke partij? Zij bleef weg, om daardoor ten minste te bewerken, dat de stemming wegens het onvoldoende getal van kiesgeregtig— den geen plaats kon hebben, hetgeen intus_schenniet gelukte. Wie ons nu wil wijs maken, dat bij zulke eenparige handelingen eener geheele partij de Jezuiten de handen niet in het spel hebben, houdt ons zeker voor zeer bekrompen van verstand.

In het jaar 1648 werd te Osnabriick en Munster

de Westphaalsche vrede gesloten, die aan de Luthersche en Gereformeerde kerk dezelfde regten als aan de Katholieke verzekerde. Frankrijk heeft de bij dien vrede gemaakte bepalingen vijltienmaal, Zweden dertienmaal, de Duitsche keizer elfmaal bekrachtigd en bevestigd; Oostenrijk, Pruisen, Denemarken, Groot-Brittanje, Holland, Genua, Modena, Polen , Venetië , Sardinië , Spanje, Beijeren, Saksen, Brunswijk hebben insgelijks herhaalde malen hetzelfde gedaan. Maar geen Paus heeft tot op den huidigen dag toe aan den Westphaalschen vrede het zegel der goedkeuring gehecht. Daaruit blijkt genoegzaam , dat het Papismus en het Jezuitismus identisch zijn geworden, en dat Mejer derhalve gelijk heeft.

De bisschop van Mentz wil in het boven aangehaalde werk beweren, dat het eene Katholieke leerstelling is, wanneer de heilige Thomas zegt: »De ongeloovigen, die nooit het Christelijk geloof hebben aangenomen, mogen op geenerlei wijze (nullo mode) tot het geloof gedwongen worden, want het geloof hangt van den vrijen wil af. Niet minder Katholiek moet het heeten, wanneer de Jezuit Suarez gelieft te zeggen: 1>Het is het algemeene gevoelen der godgeleerden, dat de ongeloovigen, onverschillig of zij onderdanen zijn dan niet, tot de aanneming van het geloof niet mogen ge— dwongen worden, al hebben zij er ook genoegzame kennis van bekomen.” Dit laat zich nu wel zeer lief lezen, doch wij moeten, in weerwil van de verzekeringen van den bisschop Ketteler en van zijne autoriteiten, den heiligen Thomas en den Jezuit

Suarez verwonderd vragen: Waarom steelt men dan in Italië en Frankrijk Jodenkinderen, en maakt die Katholiek? Is de geschiedenis van Mortara geheel vergeten? O neen, dat alles is niet vergeten, en men geeft daarop aanstonds ten antwoord: »Deze kinderen waren niet meer ongeloovig; eene Christelijke dienstmaagd heeft ze Katholiek gedoopt." En dit zouden wij niet Jezuitisch noemen?

De bisschop van Mentz schrijft vervolgens ook over de ketters, die onder de Christenen willen ge‘ teld worden, en tracht te bewijzen, dat de Katholieke kerk vrijheid van godsdienst veroorlooft. Hij zegt: »Het is eene dwaasheid, te willen beweren, dat de Katholieke kerk het doel heeft, om een vorst aan te sporen, zijne onderdanen voor afwijkingen van het geloof te straffen. Hij vervolgt: »In de laatste eeuwen is van de zijde der Katholieken tegen andersdenkenden geen geweld uitgeoefend.” Maar mijnheer de bisschop, met uw verlof. Kent gij wel een zekeren Lodewijk XIV., die de Protestanten met dragonders naar de mis dreef, en het edikt van Nantes ophief? De geschie— denis van de dragonades is toch genoegzaambekend. Of hebt gij nooit gehoord van Francesko Madiai en zijne vrouw, die in het jaar 1852 wegens verspreiding van Engelsche bijbels te Florence gevangen genomen en tot vier_ jaren tuchthuisstraf veroordeeld werden? Kort te voren had het volgende voorval plaats, dat mijnheer de bisschop even min schijnt te kennen. Een Engelsche scheepskapitein, Patenham genaamd, wandelde eens door Spezia,

vond daar eenige kinderen en deelde Nieuwe Tes‘ tamenten onder hen uit. Eenige dagen later kwam hij weder op dezelfde plaats, doch had toen een Italiaan en goeden Katholiek, den arts dr. Mazzin— ghi, bij zich; toen werd hij door de moeder van deze kinderen en door hun pastoor hevig aangevallen. Doctor Mazzinghi, die aan het uitdeelen dezer Bijbels geheel onschuldig was, deed zijn best, om met goede woorden den Engelschman van deze furiën te verlossen; daarvoor is doctor Mazzinghi tot driejarige tuchthuisstraf veroordeeld geworden. Men kon namelijk den Engelschman, die zeer eenvoudig zijn pas eischte, niet aanhouden, want hij was een Engelschman en geen Duitscher: daarvoor moest de Italiaan als afschrikkend voorbeeld dienen. Is dat niet zoo Jezuitisch mogelijk? In het jaar 1861 kwamen de Spanjaarden Alhama en Matamoros wegens uitoefening van de Protestantsche eeredienst en verspreiding van den Bijbel voor den korten tijd van slechts zeven jaren op de galeijen! Volgens den »Clamor publico” bevinden zich tegenwoordig wegens dergelijke »misdaden” acht personen te Malaga, zeven te Sevilla, drie te Grenada in de gevangenis; verder hebben inhechtenisnemingen van dergelijken aard te Bareelona, Cordova en Jaen plaats gehad; onder de gevangenen bevinden zich vele vrouwen en een jong meisje van zeventien jaar; te Granada en te Sevilla hebben vijftig huisvaders de vlugt moeten nemen, die hunne vrouwen en kinderen onverzorgd achterlieten. Wat de Spaansche over— heden bij deze handelwijze gedacht hebben, blijkt genoegzaam daaruit, dat zij aan het publiek niets van de verspreiding des Bijbels of de neiging tot het Protestantismus zeiden, maar de ingekerkerden beschuldigden van deelneming aan republikeinsche complotten, _die in de meeste gevallen gelogen, in geen geval te bewijzen waren. Het Parijsche Jour — nal des débats brengt een brief ter kennis, dien de ongelukkige Matamoros aan het comité der Evangelische alliantie te Parijs heeft geschreven. Deze luidt aldus: »In de gevangenis te Grenada den 30 December 1861. Zeer geliefde en geachte broeders in Jezus Christus. Nadat men mij vijftien maanden onophoudelijk hecft bespioneerd, heeft men mij het vonnis van het gerigt medegedeeld. Volgens dit vonnis ben ik veroordeeld, om zeven jaren op de galeijen door te brengen, ben ik van mijne burgerlijke regten beroofd, en moet de kosten betalen. Mijn lotgenoot, de heer Alhama, is insgelijks voor den tijd van zeven jaren, een derde voor den tijd van vier jaren tot de galeijcn veroordeeld. De anderen zijn losgelaten. Verscheidenen, die voortvlugtig zijn, zijn bij verstek voor vier jaren tot de galeijen veroordeeld; de meesten daarvan zijn in Noord-Amerika in veiligheid. Mijne vmisdaad” wordt gequalificeerd als »poging, om de Boomsch-Katho— lieke godsdienst in Spanje af te schaffen of te hervormen.” Mijne volharding bij het Protestantsche geloof, het getuigenis, dat ik daarvan aflegde voor de regtbank te Barcelona, mijne pogingen ter uit— breiding van het Protestantsche geloof in Spanje, dit zijn de ware oorzaken van mijne veroordeeling.

1

Bij mijne zwakke gezondheid is het over mij uitgesproken oordeel mijn doodvonnis." — Heet dat nu niet geweld tegen de andersdenkenden uitoefenen, heer bisschop? De Jezuit weet zich wel is waar te helpen; hij zegt tot zijne geloovigen of, van dit alles is niets waar, of, de dagbladen hebben gelogen, waarmede zich de domme menigte laat tevreden stellen; of hij schuift alle schuld op de wereldlijke magt, die zulke dingen volgens hare wetten volbrengt zonder invloed van de kerk en geheel tegen haar wil. 0 heer bisschop, wij weten al te goed, hoe zulke wetten ontstaan zijn, en laten ons niet wijs maken, dat de Katholieke regtbanken uit eigene beweging Katholieker zijn zouden , dan de Katholieke kerk.

Sedert de herstelling van de Jezuitenorde heeft zij een vreeselijken haat tegen de vrijmetselarij ge

— koesterd, en men is nog altijd niet in staat geweest, de eigenlijke oorzaak van dezen haat op het spoor te komen. Daartoe heeft misschien medegewerkt de omstandigheid, dat de geheimen van dit genootschap aan den biechtstoel onbekend blijven , en het bestuur er van niet van Rome uitgaat. Want wat van de Katholieke zijde den vrijmetselaars verweten wordt, is blijkbaar dwaas en onzinnig. Bisschop Ketteler heeft de stoutmoedigheid, te beweren, dat het eigenlijke wezen van de vrijmetselarij niets anders is dan het zoogenaamde deïsmus, en dat ieder, die lid van dit genootschap wordt, afgevallen is van de Katholieke kerk. Wij kennen de vrijmetselarij niet, en moeten het aan haar zelve overlaten, om zich te verdedigen.

Slaan wij nu nog het Jezuitismus gedurende de laatste veertig jaar gade.

In Frankrijk regeerde in het jaar 1825 de door de Jezuiten geheel beheerschte koning Karel X, en de Jezuiten, die volgens de wet in het geheel niet meer in Frankrijk geduld waren, veroorloofden zich de grootste vrijheden. Toen nam de minister de Martignac een moedig besluit, en wist van den koning een paar ordonnantiën te verkrijgen, waarin verklaard werd, dat eenige scholen het wettige getal van leerlingen overschreden hadden, en door personen bestuurd werden , die tot eene in Frankrijk niet geduldе godsdienstige congregatie behoorden; deze scholen moesten van den 1sten October af onder het toezigt van de universiteit staan. Andere beper— kingen volgden. Maar nu had men eens moeten hooren, hoe de Jezuiten en hunne aanhangers het arme ministerie en den bisschop Beauvais, die tot het uitvaardigen van deze ordonnantiën medegewerkt had , aanvielen. Deze mannen werden in het openbaar goddeloozen, hunne ordonnantiëu een werk van den satan genoemd. Vervolgens schenen de Jezuiten zich te willen schikken in hun lot en begaven zich naar Spanje, België en naar Fransch Zwitserland. Doch den invloed op den zwakken koning bleven zij behouden; hunne schuld is het, dat de familie Bourbon al schijnheiliger en dat een ministerie PolignacPeyronnet mogelijk werd; hunne schuld is het, dat in 1830 de revolutie uitbrak, en de ongelukkige Bourbons verbannen werden. Mogten zwakke koningen zich aan zulke voorbeelden spiegelen.

De Nederlanden waren bij het Weenercongres in eene Protestantsche en Katholieke bevolking verdeeld, en toegewezen aan het huis van Oranje. Doch de Jezuiten ruiden de Katholieken in de Belgische provinciën tegen den ketterschen koning op. Hoofdzakelijk streef‘den de Jezuiten hier even als in Frankrijk naar vrijheid van onderwijs , ten einde de godsdienstige rigting der jeugdige gemoederen teleiden, en niet alleen Katholieke , maar Protestantsche jon— gelingen voor hunne plannen te winnen. De bisschop van Gent, van Broglio, en de abbé Defoire maakten een begin met hunne eisehen. Ultramon— taansche advokaten , volksvertegenwoordígers en dagbladschrijvers sloten zich bij hen aan; de revolutie brak in Frankrijk uit; toen moest ook het Belgische volk in 1830 opstaan en een nieuw, Katholiek koningrijk België stichten. Dit is dan ook met behulp van Louis Philips van Frankrijk gelukt. en sedert dien tijd oefenen de Jezuiten den grootsten invloed in België uit.

Zwitserland bestaat uit 22 kantons, die deels Pro’ testantsch, deels Katholiek, deels van gemengde geloofsbelijdenis zijn. In eenige kantons had het overgroot aantal monniken vele gemoederen ontsteld, vooral toen deze zich in de politiek mengden en van de kansels de vrijzinnige burgers vervloekten. Er is eene verzameling van feiten en actenstukken door den gewezen pater Ammann uitgegeven, die ons een getrouw verhaal geeft van den toenmaligen toestand des lands. Met eene stem als die des donders roept hij de monniken toe: ‚De huizen der rijken, die gij opeet, de geldzakken der boeren , die gij bedriegt, zelfs de opgespaardepenningen der weduwen en armen , die gij met uwe bedelarij lastig

valt , deze zijn uw rijkdom. Ik kan aan alle plaatsen , waar gij kloosters hebt, huisgezinnen opnoemen, die vroeger zeer welvarend waren , en later alleen door uwe stoute bedelarij tot de uiterste armoede vervallen zijn.” Ammann noemt dan werkelijk zulke huisgezinnen op, en vervolgt: >>Ik heb in het klooster dikwijls boeren gezien , wien gij den laatsten penning voor missen en aalmoezen hebt afgezet. Ik heb dikwijls hooren klagen, datvele monniken onbarmhartig genoeg zijn, om lieden, die de geheele week aard‘ appelen zonder vet eten en hunne naaktheid naan— welijks kunnen bedekken , het weinige , dat zij nog bezitten, te ontnemen.” Verder zegt hij: »Het klooster te Lucern en Freiburg heeft altijd een inkomen van 100,000 francs, de armste kloosters 2000 francs. Het arme klooster te Olten heeft altijd een inkomen van 11,000 francs.” — »Andere kloosters, die niet alles te gelde maken , hebben voor den tijd van twee tot drie jaren voorraad van alle levensmiddelen, en laten veel bederven.” — Daarenboven beschrijft hij het bijgeloof, dat de monniken om zich heen verspreiden , ten einde geld te verdienen. Zoo bezwoeren zij b. v. de »onreine geesten”metwijwater. — Eindelijk verstoutte zich in Februarij 1841 het kanton Aargau, om de opheffing der kloosters te eischen. Doch de Katholieke kantons protesteerden daartegen, en Lucern riep in 1844 de Jezuiten; dit was een bewijs, dat de strijd een onverzoenlijk ka‘ rakter had beginnen aan te nemen. Er stonden vrijscharen op, die 1845 in Lucern vielen, doch in de nabijheid van Ochsenbein op de vlugt werden geslagen. Op aanraden der Jezuiten sloten zeven Katholieke kantons een verbond , en nu brak er een burgeroorlog uit. Oostenrijk en Frankrijk begunstigden de Katholieken , Engeland de Protestanten. De laatsten versloegen 1847 onder Dufour de Katholieken. Z00 had men het dan aan de monniken te danken, dat het bloed der burgers moest stroomen.

En wat is er in Portugal gebeurd? Hier heerschte in het jaar 1826 nog de zwakke koning Johan, wiens oudste zoon, don Pedro, keizer van Brazilië is geworden, doch niet in de gunst zijner moeder, de koningin Karlota, deelde. Deze trok integendeel haar tweeden zoon, den infant don Miguel voor, die ofschoon zijne opvoeding was verwaarloosd , eene groote bedrevenheid in al de kunsten der Jezuitische huichelarij aan den dag legde. Zijne moeder, eene afschuwelijke vrouw, die in oogenblikken van woede en drift niemand ontzag, en in zulke oogenblikken zelfs haar geliefden Miguel een bastaard noemde, die volstrekt niet de zoon des konings was, had een grooten aanhang onder de monniken, en wist door dezen bij het volk den vreeselijksten haat tegen alle zoodanige mannen op te wekken, die hare heerschzuchtige plannen in den weg stonden Wie niet op hare hand was, werd een vrijmetselaar genoemd en was verloren. Zoo werd de gunsteling des konings, de markies de Loulé , die vijandig gezind tegen de koningin was, door sluipmoordenaars

om het leven gebragt. Den koning zelfs hield Miguel op aanraden der koningin in verzekerde bewaring, liet met behulp van gehuurde soldaten 800 liberale personen gevangen nemen, doch werd daarin door de Engelschen verhinderd, die den koning redden. De met geweld genomen maatregelen werden voor onwettig verklaard en don Miguel zond men naar Oostenrijk, om iets te leeren. Nu moest men tot een ander middel de toevlugt nemen; koning Johan stierf in Februarij 1827 aan vergif! De wettige erfgenaam van den troon, don Pedro, vergenoegde er zich mede, aan de Portugezen eene liberale constitutie te geven, en deed vervolgens afstand van den troon ten behoeve zijner dochter donna Maria da Gloria, doch onder voorwaarde, dat zijn broeder Miguel haar moest trouwen en gedurende hare minderjarigheid de teugels van het bewind in handen hebben. Don Miguel kwam in Februa’rij 1828 te Lissabon, doch verklaarde zich reeds in Julij op eigen gezag tot absoluten koning, en de Paus haastte zich, hem als zoodanig te erkennen; waarom‘l wegens den toestand der kerk in Portugal. Nu zwoer de koning, die zich zelven had opgeworpen, den gevorderden koninklijken eed, doch hield de vingers, bij het zweren onder het Evangelie (in plaats van er bovenop);want men had

hem geleerd, dat men zulk een eed niet behoeft te houden. Hij heeft dan ook nooit een eed gehouden. Het gepeupel echter en de monniken verheugden zich; want nu begon de bloeitijd der bloedroode reactie; 40,000 menschen zijn tot 1831 als de slagt

---

offers der Portugesche dwingelandij gevallen. Pater Mazedo was zoo gelukkig een vers in den Bijbel te vinden, hetwelk aldus luidde: »Terzelfder tijd zal de aartsvorst Michaël, die voor zijn volk staat, zich opmaken;” hij was de grootste lofredenaar van dan koning; wat hij op den kansel, in den biechtstoel, in dagbladen aanraadde, dat gebeurde. Niet slechts werden alle constitutionelen gevangen genomen of vermoord, maar zelfs hunne vrouwen en dochters moesten gestraft worden; men sloot haar in kloosters op, waar ligchamelijke kastijding, hoon en smaad van de zijde der nonnen hun deel waren. De vrouwen, moeders en dochters van ontvlugte patriotten hadden hetzelfde lot te verduren. Het verschrikkelijkst was de teregtstelling van den generaal Moreira, een aanhanger van don Pedro. Op dezelfde plaats, waar drie jaren vroeger voor don Pedro eene eerezuil was opgerigt, verhief zich thans eene hooge galg; Moreira’s vrienden werden onder de afschuwelijkste ceremoniën geworgd; ten laatste Moreira zelf; zijn zoon moest om het schavot wandelen, om de teregtstelling des vaders aan te zien. De monniken vierden overal hunnen triomf, en de woede der absolutisten kende paal noch perk; beschimpin— gen, mishandelingen, moorden hadden dagelijks plaats. De geestelijkheid was uitermate verheugd, zong Tedeums in de kerken, hield processiën op de straten en liet vuurwerken afsteken. Wij deelen dit alles mede, om den lezer er bij vernieuwing aan te herinneren, dat sedert de herstelling der Jezuitenorde het Katholicismus ,en het absolutismns in En

ropa steeds hand aan hand gingen. Don Miguel, die zijn barbier tot graaf van Queluz maakte, heeft intusschen zijne rol niet lang gespeeld; don Pedro kwam van Brazilië, bragt hem in een oorlog te onder en verdreef hem uit het land.

Ook in Spanje bleek de invloed der orde van Loyola. Hier trouwde koning Ferdinand VIL, nadat bij in drie huwelijken kinderloos was gebleven, in het jaar 1830 voor de vierdemaal, en hief, voor het geval, dat hem eene dochter werd geboren, de salische wet op, volgens welke geene andere dan mannelijke erfgenamen de koninklijke waardigheid mogten bekleeden. Door deze daad gevoelde zijn broeder don Carlos zich in zijne regten gekreukt, ontrolde de vaan des oproers, en verzamelde eene partij, Carlisten genoemd. Hij was in zulke zaken bedreven. Zoo dikwijls in Spanje eene poging werd beproefd, om eene betere constitutie in te voeren, had hij als getrouw kweekeling der Jezuiten aan het hoofd gestaan van alle zamenzweringen en revolutiën, die eene herstelling van het onbepaaldste absolutismus bedoelden. Absolutismus en Jezuitismus gingen ook in Spanje hand aan hand; want wan‘ neer het volk eerst burgerlijke vrijheid heeft, wil het ook geloofsvrijheid. en deze zou de doodsteek voor het Pausdom zijn. Welk een invloed de geestelijkheid op hen uitoefende, blijkt reeds uit den naam, dien hij en zijne Carlisten zich zelven gaven; zij noemden zich de Apostolische partij. Zijn her — haalde opstand tegen de bestaande regering heeft een der afschuwelijkste burgeroorlogen verwekt, waarin de gevangenen in den regel gemassacreerd werden. Iedereen had dan ook wel reden tot blijdschap, toen Espartero aan deze ellende in Spanje een einde maakte. De edele afstammelingen van don Carlos, die niet minder dan hij de Jezuitische partij waren toegedaan, poogden nog eenmaal in het jaar 1861, door een inval in Spanje op den troon te komen, doch te vergeefs. Zij delfden het onderspit, werden gevangen genomen en moesten plegtig beloven, dat zij van hunne aanspraken op den troon afstand deden. Doch naauwelijks uit hunne gevangenschap verlost en in Frankrijk aangekomen, toonden de prinsen, dat zij in de school der Jezuiten hunne opvoeding en vorming

hadden genoten; want zij verklaarden schriftelijk, dat het niet in hunne gedachten opkwam, om aan hunne belofte getrouw te blijven. De dood echter stuitte hen in hunne plannen.

Het ongelukkig Italië heeft niet minder onder den druk der Jezuiten moeten zuchten. Niet slechts in Napels, Parma en Modena, neen ook vooral in Rome schiep het systeem der Jezuiten een wereldlijk bestuur, waarvan men zich zou moeten verwonderen, dat de bevolking het zoo lang geduld had, zoo niet Oostenrijk elke poging tot afschuddíng van de tirannie met geweld van wapenen had te keer gegaan. Daar werd het volk door beelden, die de oogen verdraaijen konden, en door heiligen, die bloed weenden, bedrogen, om het dom te houden; het is thans ongeveer veertig jaren geleden, dat in Napels bij eene wet bepaald werd,

hoeveel jaarlijksch inkomen een onderdaan bezitten moest, om te leeren lezen! Doch de namen »Kathohek" en »Christen” waren ook eensluidend, en voor de »Piotestanten” hadden de ltalianen geen ander woord dan‘»Heiden”l Daar ging het eerst een licht op in het koningrijk Sardinië, waar sedert eeuwen de Waldenzen in stilte werkten. Eene kerk voor niet Katholieken werd te Turijn gebouwd, en een kreet van ontzetting ging onder de Jezuiten op. Koning Victor Emmanuel was ook wel Katholiek; doch hij regeerde volgens eene liberale constitutie. Den Paus mishaagde zulks natuurlijk. Toen nu de koning met Frankrijk tegen Oostenrijk oorlog voerde en door den vrede van Villafranca in het bezit van Lombardije kwam, viel hij bij het Vatikaan in ongenade, en werd in den ban gedaan; doch men geeft heden ten dage om den ban weinig of niets meer. Daarom heeft Garibaldi met zijne vrijscharen het gewaagd, Sicilië en Napels binnen te dringen, waar de banden der bloedige dwingelandij als dunne draden verbroken werden. De Jezuiten echter werden in menigte uit het gewezen koningrijk Napels verbannen en bevinden zich thans in den Kerkelijken Staat, die zich slechts door Frankrijks sterken arm kan staande houden. Al het geschreeuw van de ultramontanen te Mentz, Mecklenburg enz., noch het inzamelen van den St. Pieterspenning zullen verhinderen, dat eenmaal Victor Emmanuel in zijne hoofdstad Rome als koning regeert.

Wonden wij ons nu naar Duitsehland, waar de Jezuiten vóór 1848 slechts in Oostenrijk openlijk

durfden optreden, waar zij onder de bescherming van Metternich stonden. Het is zeer interessant, wat de door Varnhagen van Ense nagelatene dagboeken over dezen Metternich zeggen: ‚Geheel fanatiek, is hij thans ook van zijne vrouw en zijn biechtiader afhankelijk, hij, die vroeger een vrijgeest en een spotter was.” En om zulk een mensch hebben I)uitschland en Italië onder den zwaarsten druk jaren lang moeten zuchten. Toen kwam het jaar 1848. Metternich viel; doch de Jezuiten triomfeerden. Ter‘ wijl een Uhlich niet naar Schöppenstadt of Wolfenbiittel komen mag, zonder het lot van een landlooper te ondervinden, slaat de Jezuit zijn leger op. waar hij wil, en houdt aldaar zijne predikatiën. »Deze zendingen” in Protestantsche oorden nader te beschrijven, stellen wij ons eindelijk nog ten taak.

Drie of vier Jezuiten komen in eene plaats, om daar voor twaalf dagen te vertoeven. Dit wordt van alle kansels verkondigd, en nu stroomen de landlieden zemen, om de predikatiën aan te hooren, die elken dag drie of viermaal gehouden worden. Des avonds om negen ure luidt de groote klok ten einde de geloovigen op te roepen, om den zegen van God op de zending af te smeeken , deels om de zondaren te verschrikken; het moet volgens de ver— klaring van pater Pottgeisser een.stormgelui op de harten van de zondaren zijn , doch het heeft echter in dan regel geen ander gevolg, dan dat de lieden gelooven, dat er brand is. Met hen komen een paar industrielen, die rozenkransen, heilige beelden, ge

drukte kruisen, aflaatbrieven en gedenkbladies aan het ligtgeloovige volk verkoopen 1).

1) Hier slechts twee kleine proeven ! 1. ›Boetkransje. Jezus, wees mij armen zondaar genadig! 0 mijn dierbare Jezus, nitdankbaarheid en ter vergoeding mijner veelvuldige ontrouw schenk ik u mijn hart en wijd ik mij geheel en al u toe;met uwe genade neem ik mij ook ernstig voor , niet meer te zondigen. Vergeet de arme zielen niet! Aflaat van 100 dagen en maandelijks een volledige aflaat van Pias VIL“ — Rondom dit blaadje staan in den vorm van een krans de woorden te lezen: ›Geloof , liefde, berouw , ootmoed, vrees , hoop, vertrouwen. 2. ›De heilige Dositlzeüs. Deze was een adelijk jongeling van eene zeer zwakke gezondheid. Intusschen gevoelde hij in zijn hart eene hevige begeerte,

om tot alken prijs heilig te worden en met vleesch en bloed niet te rade te gaan. Daar hij nu wist, dat de zekerste weg tot de hemelsche zaligheid het kloosterleven was, en de vrome ijver dier geestelijken , welke onder het bestuur van den abt Dorotheiis staan , hem tot navolging ontvlamde, begaf hij zich naar dit klooster, viel voor de voeten: van Dorotheiis neder en had hem meer door zijne tranen dan door zijne woorden , om onder het getal zijner leerlingen te worden opgenomen. De heilige zag den jongeling aan , en daar hij de zwakheid zijns ligchaams bemerkte, zeide hij tot hemwAch , hoe. gaarne zou ik aan uw wensch voldoen; maar uwe zwakheid veroorlooft dit niet, want de tucht in ons klooster is zeer gestreng en zwaar." —- ›Dat doet er niets toe, antwoordde de jongeling , ik acht allee gering, want ik wil mijne ziel redden." —— ›Gij hebt gelijk , hernam Dorotheüs: maar God wil niet , dat. iemand zich aan het gevaar blootstelle , om zijn leven te verkorten.” ’— Hierop antwoordde Dositheüs: ›ik sta niet van dan grond op , voordat gij mijne bede verhoort want ik wil mijne ziel redden". —— "Doe wat gij wilt, zeide ten laatste Dorotheüs , ik kan en mag u niet opnemen.” De jongeling schreeuwde den heilige die zich verwijderde , herhaalde malen achter na: ›ik wil mijne ziel redden ,ik wil mijne ziel redden!" — Ofschoon nu Dorotheüs wegging, bewoog zich de goede jongeling toch niet van de plaats, en het was eindelijk noodig , dat de portier hem buiten de poort zette. Denvolgenden morgen lag de vrome jongeling nog op dezelfde plaats voor de poort,

Deze gedenkblaadjes,'die 3 stuivers het stuk kosten, hebben ten doel, jonge lieden, vooral jonge meisjes (wanneer zij vpel geld hebben) tot hetkloosterleven over te halen. Zulk een aflaatkramer beroemde zich te Osnabrück, nu reeds 60 missiën medegemaakt en alleen in het kleine dorp Oesede eiken dag 200 thalers verdiend te hebben. Dit maakt in twaalf dagen voor één aflaatkramer 2400 thalers. En die heeft nu nog collegas. Hoeveel is dat in het jaar! Moet men niet van droefheid uitroepen: 0 hoe laat het arme volk zich misleiden en uitzuigen?

De predikatiën zijn alles behalve modellen van welsprekendheid en wemelen van drogredenen , zooals de volgende van pater Pottgeis_ser: ‚De zonde is eene misdaad tegen God; nu is God een oneindig wezen; bij gevolg is de zonde eene oneindige misdaad en kan slechts door oneindige, eeuwige straffen ge– boet worden.” De inhoud is zeer triviaal. Aan jonge meisjes echter worden dingen over de kuischheid gezegd, die voor het zedelijk gevoel uitermate kwetsend zijn; zoo gaf pater Klinkowström, toen hij in1851 in den dom te Osnabrûck predikte , aanleiding. dat zelfs getrouwde vrouwen vol schaamte de kerk verlieten. Ook schijnt het, dat zulk een redenaar op alle plaat— sen, die hij afreist ,_ altijd dezelfde predikatiën weder opzegt; ten minste heeft pater Pottgeisser te Osna‘ briick en Göttingen zulks gedaan.

en hield niet op te zuchten en te roepen: ›Ik wil mijne ziel redden !" — Door zulk eene standvastigbeid gevoelde de heilige zich bewogen, dan jongeling in zijn klooster op te nemen , waar hij, in weerwil van de zwakheid zijns ligchaams , toch nog vijf jaren lang een hoogst deugdzaam , ingetogen en stichtelijk leven leidde, en daarna heilig stierf.

Nu nog een paar bijzonderheden. Jozef lmhof, professor in de Katholieke theologie, heeft een boek geschreven: »De Jezuiten te Lucern, 1848”, waar het volgende over pater Boh medegedeeld wordt, die ten tijde van den oorlog in Zwitserland zich aldaar bevond: »Het kan niet geloochend worden, dat zijn gedrag zeer dubbelzinnig was. Z00 sprak hij tegen het politiseren; doch het is meer dan waarschijnlijk, dat het »Zwitsersehe Katholieke dagblad” hoofdzakelijk onder zijne redactie stond. Hij sprak tegen studentenvereenigingen maar gaf toch den raad, om de door Arnold gestichte, of ten minste bestuurde studentenvereeniging niet te ontbinden. Als veldprediker hield hij op den in den slag

bij Geltwyl (tegen de eedgenooten) gevallen officier Sehnijder eene lijkrede en noemde hem een voor het geloof en de vrijheid gevallen martelaar, dien men moest aanroepen, dat hij bij God om de over-' winning voor de heilige zaal: de-r godsdienst smeekte. Naauwelijks verliepen er drie dagen, gedurende welke de bedreigde toestand van Freiburg bekend werd, of hij predikte bij de inwijding der vaandels van den landstorm te Busmyl het tegendeel ongeveer in de volgende bewoordingen: »Velen hebben voorgegeven, dat de eedgenooten zullen komen en u de godsdienst ontnemen. Dit is evenwel niet zoo; ik behoor niet tot het getal dergenen, die gelooven, dat de Katholieke godsdienst u zal en kan ontno'

men worden. Maar dit geloof ik wel, dat er een geheim comité bestaat, dat de uitdooving van de laatste vonk van het Christelijke geloofslichtbedoelt. Buiten twijfel is het , dat er ook onder de eedgenooten dezulken zijn, die zich door dit comité laten leiden, maar zijt onbevreesd! God zal uw heiligdom beschermen". Zes dagen later sprak pater Roh, terwijl hij te paard zat, tot den landstorm: »Gij zijt een vreesverwekkend leger! Wanneer de eedgenooten komen en u slechts zien, zullen zij terstond door schrik worden aangegrepen. Toen hem echter den volgenden dag gevraagd werd, hoe de landstorm hem beviel,ant— woordde hij: »Met zulke menschen is niets uit te rigten; zij zijn zoo dom als ezels." Een zeker pater Damhergen had te Entlihuch zich uitgelaten: »Ik zou gaarne in het vuur gebragt en daar geplaatst worden, waar men eene schans moet bestormen ;" maar toen de vijand werkelijk kwam, was Damhergen onzigtbaar. Z00 scheen ook pater Roh bij zijn landstorm te willen blijven , al zou hij ook den dood op het slagveld vinden. Toen de ure des gevaars echter daar was, zeide hij: »Adieu landstorml Ik moet voor mijn leven zorg dragen; doch binnen drie dagen zal ik met de Oostenrijkers weder te Lucern zijn." In het jaar 1853 verkondigde dezelfde pater Roh te Frankfort aan den Main, dat zijne orde zich aan de grondstelling: »Het doel heiligt de middelen," niet hield. Eene dergelijke verklaring legde P. Pottgeisser 1861 te Osnabriick en 1862 te Göttingen af 1). Hij zeide namelijk letterlijk het volgende: »Cbristus heeft zelf gezegd, dat hij Gods zoon is. Wanneer dit nu niet waar was, dan zou hij een leugenaar, een bedrieger zijn geweest , dan zou hij de afschuwelijke grond' stelling hebben gehuldigd : Het doel heiligt de middelen, dan zou hij een aartsjeznit geweest zijn, namelijk wat men gewoonlijk daaronder verstaat." Bijaldien echter de heeren paters hunne meest beroemde grondstelling zoo zeer verloochenen, dan moet men hun wel den vriendelijken raad geven, het Jezuitenwerk: »Lvsnrurmnns Socurr.xr1s JESU. PRAGAE 1757" op te slaan, na de lezing van welk werk zij waarschijnlijk tot eene andere overtuiging zullen komen. Luidens den inhoud van dit boek zou hetgeen wonder zijn, wanneer een Jezuit de grondstelling vhet doel heiligt de middelen" ook daardoortrachtte op te volgen, dat hij juist deze grondstelling openlijk verloochent.

1) Tb. Hildebrandt, kurze Beleuchtung der von dem Josuiten Pottgeisser in Göttingen gehaltenen Predigten. Gröttingen 1862.

Pater Klinkowström was in het jaar 1851 te Osnabriick, en had het geluk, door zijne welsprekendheid eene rijke familie te winnen. De beide eenige dochters van den ouden en zwakken dokter Schulz te Osnabriick , door Luthersche geestelijken tot piëtismus verleid, werden door de woorden van Klinkowström bewogen en gingen tot het Katholicismus over, welken stap kort daarop de oude vader ook deed. Het geheele vermogen echter kwam daardoor, dat beide dochters nonnen werden, in de handen van de heilige moederkerk.

In het jaar 1859 was dezelfde pater Klinkowström te Weenen, en predikte, dat echte Katholieken

hunne huizen en woningen niet aan ongeloovigen, ketters en Joden verhuren mogten. Wanneer zij voor Gods regterstoel kwamen, zou Hij hun niet vragen: »Hoe veel huur hebt gij bekomen ‘2" maar: »Aan wien hebt gij huisvesting verleend ‘Ì”

Een voorbeeld van zeldzame logica gaf pater Daun bij gelegenheid van de Jezuiten-missie te Tiefenbronn in Baden (1853). »Christus kwam in de wereld," zeide de pater, ›om eene kerk te stichten. Hij kon onmogelijk meer dan ééne kerk stichten; bij gevolg worden in alle andere kerken, behalve in de Boomsche, leugen en dwaling verkondigd. Derhalve geldt voor de andere kerken het spreekwoord: Waar de lieve God eene kerk bouwt, daar bouwt de satan eene kapel er naast. — De Boomsch-Katholieke kerk is de

. oude, door Christus gestichte kerk; de andere gezelschappen, die zich kerken noemen, zijn jong en nieuw, ‚en het nieuwe is valsche munt.”

Te Graudenz werd eens voor eene door de Evan— gelischen geschonkene som een portaal voor de Katholieke kerk gebouwd, waarboven men} twee opschriften las, aan de eene zijde: »Hier is Gods huis en de poorte des Hemel ,” op de andere: »Wij gelooven alleen aan één God, en de liefde vereenigt ons allen.”

Twintig jaren hadden deze woorden voor het portaal gestaan; toen kwam in het jaar 1858 pater Pottgeisser, en keurde in eene avondpredikatie deze opschriften, die van een Katholieken domheer afkomstig waren, af. Den volgenden morgen waren de opschriften verdwenen; eene fanatieke hand had

ze in den nacht uitgewischt. En nu wil men ons wijs maken, dat de Jezuiten geene onverdraagzaamheid prediken ‘1

Door de Jezuiten genoodzaakt, moest paus Pius IX. het in het jaar 1855 voor eene geloofswaarheid verklaren , dat de jonkvrouw Maria zonder de elk menseh aanklevende erfzonde geboren was; men noemt dit de onbevlekte ontvangenis van Maria. Terstond daarop (in Mei 1855) vaardigde bisschop Ketteler van Mentz een herderlijken brie!" uit, waarin het heet , dat hij, die niet aan de onbevlekte ontvangenis van de jonkvrouw Maria gelooft, geëxcommunieeerd is, zelfs wanneer de exeommunicatie niet tegen hem uitgesproken wordt. In denzelfden herderlijken brief vergelijkt de verdraagzame heer het Duitsche volk, toen het de _ Katholieke kerk verliet, hij het Joodsche volk, toen het den Messias kruisigde. ‘

In den winter van 1859 op 60 kwam pater Roh naar Hannover en predikte in de Katholieke kerk, waar soldaten met de bajonetten op de geweren hem ter zijner beveiliging omringden , ofschoon niemand hem eenig leed zou gedaan hebben. Grooten indruk kon hij niet maken, daar zijne taal zeer triviaal was; doch hij gaf aanleiding , dat dr. Franciscus Seinecke drie interessante brochures schreef, getiteld: »l)e Jezuitenpater Roh in Hannover 1860.” Vooral de lezing der derde brochure durven wij met alle vrijmoedigheid aanbevelen.

Toen pater Pottgeisser op den 24 Februarij 1861 zijne afscheidspredikatie in den dom te Osnabrück gehouden had, riep hij uit: »er zal niemand in de

vergadering zoo laag en lafhartig zijn, om zich voor zijne Christelijke geloofsbelijdenis te schamen.” Ver‘ volgens las hij het doopformulier voor; hij vraagde: »Wederstaat gij den' duivel ?" en alle Katholieken prevelden: »lk wederSta.” 'Hiĵvraagde: »Gelooft gij aan God den Vader?” en de vergadering mompelde: »Ik geloof.” ‘T’en-‘la’at’steÌ sprak hij: »Geloofd zij Jezus Christus ," en’detóehoorders antwoordden: ‚In eeuwigheid , amenl” Nadat Pottgeisser den kansel verlaten had, verscheen bisschop Paulus, door al zijne geestelijken omringd ,̒ in het koor. Honderden van kaarsen brandden̒ om hem. Luid verhief hij’zijne stem en verklaarde zijne vreugde over de groote vergadering, die hij nog nooit zoo talrijk gezien had.‘ "verlangde van de geloovigen, om de gehoorde predikatië’n van de zendelingen te behartigen en op te volgen. In zeer scherpe bewoordingen vermaande hij hen, wel te bedenken, dat zij het groote voorregt hadden Katholiek te zijn; dringend bad en bezwoer hij ben deze kerk getrouw te blijven , en zich niet door aardsche voordeelen tot afvai er van te laten bewegen. Vervolgens verkondigde hij hun den aflaat van den Heiligen Vader, en vermaande, ter verkrijging er van dagelijks driemaal het »Onze Vader,” driemaal het »Wees gegroet Maria” en driemaal het »Eere zij God den Vader” te bidden. Na eene plegtige litanie, waarbij de Katholieken op de knieën lagen, werd ten laatste onder begeleiding van het orgel eene Katholieke hymne gezongen.

Nog moeten wij acte nemen van eenige verkla

ringen, om te bewijzen, welke politiek die partij aankleeft, waarachter de Jezuiten zich verschuilen. In een geschrift van dr. Karl Bader staan boven een geheel hoofdstuk de woorden te lezen: »Het Katholieke gedeelte van Dnitschland is de eigenlijke drager der nationale gevoelens.” Behalve de heer Baurath heeft zekerlijk nog geen sterfelijk ’ mensch deze verhevene gedachte gehad. Een ander Katholiek schrijver de heer Domsuceentor Meuzer te 0snabrück zegt in zijn werk: »Het bisdom Osnabrück” (1856) het volgende:

Pag. 2(). »Den 924 October.1648 werden de vredesvoorwaarden onderteekend. lntusschen hebben de Pauselijke nuntius en de Apostolische viearis Fabius Chagie, alsmede Paus Innocentius V. door zijne bul Zelo Domini en Frans Wilhelm 1) tegen den Westphaalschen vrede geprotesteerd. Dit protest had echter geene andere gevolgen, dan dat althans nog het regt, wat den vorm betreft, gehandhaafd werd. Voor de praktijk is het zonder eenige beteekenis gebleven.”

Op bladzijde 26 wordt over de secularisatiën 2) in het jaar 1803 gesproken. Daar heet het: »ls het iets anders dan een privilegie, dat men aan de vorsten, waarvan de meesten tot de Protestantsche kerk behooren, heelt gegeven, om de Katholieke kerk te plunderen en te berooven‘? Bij deze plundering heeft de Katholieke kerk 1719 vierkante mijlen met 3,162,576 onderdanen en, zonder eens de kloosters mede te rekenen, een inkomen van 21,026,000 gulden verloren.”

1) Destijds bisschop van Osnabrüek, een fanatieke vriend der Jezuiten.

2) Secularisatie beteekent verplaatsing uit den geestelijken in den wereldlijken stand, onttrekking van geestelijke bezittingen.

Deze verklaringen van Meuzer gaven in 1861 een Protestantschen publicist aanleiding om te schrijven:)D€I‘hBIVG niet slechts de goederen der burgers, maar ook het geheele grondgebied , het land en de menschen, die vroeger door geestelijke rijksvorsten werden geregeerd, worden als eigendom der Katholieke kerk beschouwd. Wat volgt daaruit voor de tegenwoordige bestuurders des lands , wanneer de bepalingen van 1618 en 1803 door de kerk als onwettig verklaard worden ‘Ï”

Nu ten slotte nog de vriendelijke bede, dat men de strekking van deze geschiedenis der Jezuiten niet verkeerd begrijpe. Zij is niet bestemd , om een geschrift tegen het Katholicismus in het algemeen te zijn, maar alleen tegen het in Jezuitische ketenen geklonken ultramontanismus, tegen het blinde fanatismus, dat zoo ligt daar het hoofd opsteekt, waar de mensch gewoon is geworden, zich met ligchaam en ziet aan eene menschelij/ce autoriteit te verkoopcn. Wij willen volkomene vrijheid van gedachten, en misgunnen daarom den Jezuiten hunne. missiën niet, doch zouden dan ook gaarne zien, dat aan de tegenpartij dezelfde vrijheid werd ge— schonken. Het is ook geenszins onze meening, dat men het fanatismus, hetwelk voor niets, al is het nog zoo schandelijk, terugdeinst, alleen in de Ka— tholieke kerk moet zoeken. 0 neen, men vindt het

helaas! ook onder vele Protestanten. Hoe groot de overeenkomst tusschen hen en de ultramontanen is, mogen de volgende voorbeelden bewijzen.

In Maart 1815 schreef de Katholieke redacteur van ‘ den »Univers” de volgende woorden: »llet spijt mij, dat Johan Huss niet vroeger is verbrand geworden; het spijt mij , dat. ook Luther niet hetzelfde lot heeft ondergaan; het spijt mij, dat er geen koning is geweest, die moed en politiek genoeg bezat, om een kruistogt tegen het Protestantismus te ondernemen”

Dat is Katholiek fanatismus. Maar hoe moeten v1j het volgende noemen?

In Juli] 1848 riep eene Protestantsche stem in het volksblad, dat te Hall wordt uitgegeven: »Men moet de mogelijkheid in het oog houden, dat het revolutionaire gedeelte der nationale vergadering te Berlijn het volk, inzonderheid het gepeupel, te-hulp roept. Zonder het vergieten van een weinig burgerbloed zou het dan waarschijnlijk niet afloopen. Zoolang ik op den bodem van het regt sta, deins ik voor niets, voor hoegenaamd niets, terug; en ik veroordeel de laí‘hartige en arglistige leer, die de vergieting van burgerbloed als iets ongehoords voorstelt, dat tot elken prijs moet vermeden worden. Zoodra de kroon het regt toestaat, de nationale vergadering te ontbinden, moet men zich niet ontzien, alle retinenten te laten nederschieten.”

Hij , die zulke woorden kon schrijven, was destijds nog Protestant en piëtíst ; later echter werd hij Ka‘ tholiek en heet Frans van Florenkourt.

In de »nieuwe Pruisische” courant las men in Ju

nij 1849 het volgende: »lk zou thans gaarne koning zijn, en wel koning van Pruisen. Ik zou de menschen een ander lied voorzingen. De constitutie, die ik voor alle dingen zou geven, zou slechts twee paragrafen bevatten: 1. De koning beveelt. 2. Het volk gehoorzaamt. Volgens eene andere constitutie is het onmogelijk te regeren. De ziel der constitutie zou de grondstelling zijn: ’t Is beter dat tien onschuldigen sterven , dan dat een enkele schuldige blij/t leven. — Alle hoofden van den opstand, en dezulken hebben wij in alle oorden des lands, zouden schuldig verklaard en tot den strop veroor— deeld worden. ‘Mensohen zooals Waldeck liet ik aan de beenen ophangen. Sehoolmèesters, juristen en schrijvers van boeken liet ik verdelgen.” —- En dit schreef de nieuwe Pruisische courant in een tijd. toen zij kort te voren door de regtbank tot de bekentenis was genoodzaakt, Waldeck belasterd en actenstukken vertoond te hebben, van welke zij wist, dat zij niet bestonden.

Men brenge hier tegen niet in het midden , dat dit politiek en geen godsdienstig fanatismus is. Wie tot het eene in staat is, vervalt ook tot het andere en alle godsdienstoorlogen hebben bewezen, dat politieke en godsdienstige woede altijd hand aan hand gaan. Of lagen niet reeds in het: „kruisig, kruisig hem !” deze beide vreeselijke elementen?

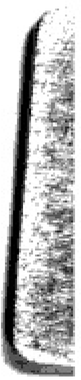
Wij kunnen onzen arbeid niet beter besluiten, dan met den hartelijken en innigen wensch, dat weldra de tijd voor het menschdom moge aanbreken, dat het fanatismus en de huichelarij {niet langer door de

grooten en magtigen der aarde beloond worden. Eerst wanneer deze tijd zal gekomen zijn , kan het woord

vervuld worden. dat de geschiedenis aan de engelen in den mond heeft gelegd:

Vrede op aarde !






MANCH
198

